

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra psychologie

RIGORÓZNÍ PRÁCE

**Využití a aplikace Testu pohádek v České republice
na vybraném vzorku šesti až osmiletých dětí**

**Usage and Application of the Fairy Tale Test
on the Selected Sample of Six to Eight - Year - Old Children**

Praha, 2012

vypracovala: Mgr. Petra Průchová
vedoucí rigorózní práce: PhDr. Eva Šírová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala všem dětem, které si se mnou povídaly o pohádkách a umožnily mi tak sebrat data pro tuto rigorózní práci. Dík patří samozřejmě i jejich rodičům za to, že mi poskytli souhlas s vyšetřením. Velmi milé a ochotné byly paní učitelky v zařízeních, kde jsem prováděla výzkum. V neposlední řadě si poděkování zaslouží také autorka Testu pohádek, dr. Carina Coulacoglou, za nezištnou pomoc při skórování protokolů a vedoucí mojí práce, PhDr. Eva Šírová, Ph.D., za své cenné rady a připomínky.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Plzni dne 10. 1. 2012

Petra Průchová

Resumé

Test pohádek je projektivní osobnostní test pro děti ve věku 6 – 12 let. Je založen na asociacích mezi pohádkami a nevědomými procesy. Cílem testu je postihnout osobnostní profil jedince a získat informace jak o jeho vlastnostech, tak o jejich vzájemných vztazích. Lze jej také využít jako nástroj k zhodnocení osobnostního vývoje, k hodnocení motivačních tendencí i jako metodu pro srovnávací výzkum. Test pohádek byl standardizován v pěti zemích světa – Řecku, Rusku, Číně, Indii a Turecku, v současné době probíhají snahy o vytvoření norem také v České republice. Na jejich vytváření by se měla podílet i tato práce, a to sběrem a vyhodnocením dat od vybraného vzorku šesti až osmiletých respondentů.

Klíčová slova

Pohádky, interpretace pohádek, projektivní testy, Test pohádek, mladší školní věk.

Abstract

The Fairy Tale Test (FTT) is a projective personality test designed for children aged 6 to 12 years. FTT is based on the association between fairy tales and unconscious processes. Its goal is to assess the child's personality profile and to offer information not only about single personality traits but also their interrelations. It is possible it effectively employed as a method to assess eventual personality changes over time or as a tool in clinical or cross-cultural research as well. The Fairy Tale Test was standardized in five countries of the world – Greece, Russia, China, India and Turkey, at the present time we effort to set up standard specification also in the Czech Republic. This rigorous paper should also contribute to the standardization with administrating FTT and its evaluation to the selected sample of six to eight-year-old children.

Key words

Fairy tales, interpretation of the fairy tales, projective tests, the Fairy Tale Test, younger school age.

OBSAH

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK

SEZNAM TABULEK

ÚVOD.....	11
I TEORETICKÁ ČÁST.....	13
1 Pohádka – její definice, charakteristika, historie.....	13
1.1 Pohádka jako literární žánr.....	13
1.2 Struktura pohádkového vyprávění dle V. J. Proppa.....	17
1.3 Odlišení pohádky od jiných literárních žánrů.....	18
1.4 Historie vyprávění a výzkumu pohádek.....	24
2 Význam pohádek pro vývoj dítěte.....	28
3 Interpretace dvou pohádkových příběhů.....	33
3.1 Červená karkulka.....	33
3.2 Sněhurka a sedm trpaslíků.....	38
4 Test pohádek.....	44
4.1 Seznámení s testem – jeho charakteristika, vývoj administrace.....	44
4.2 Měřené proměnné.....	48
4.2.1 Popudy a instinkty (Impulses).....	49
4.2.2 Fungování ega (Ego Functions).....	51
4.2.3 Touhy (Desires).....	53
4.2.4 Potřeby (Needs).....	53
4.2.5 Emoční stavy (Emotional States).....	54
4.2.6 Vztah k objektu (Object Relations).....	55
4.3 Interpretace testu.....	56

5 Mladší školní věk.....	58
5.1 Základní charakteristika.....	58
5.2 Rozvoj poznávacích procesů.....	61
5.3 Emoční vývoj a socializace.....	65
II EMPIRICKÁ ČÁST.....	70
1 Výzkumný projekt a jeho cíle.....	70
2 Výzkumné otázky.....	71
3 Popis výzkumného vzorku.....	72
4 Popis metody a způsob zpracování výsledků.....	74
5 Výsledky – vyhodnocení jednotlivých skupin respondentů.....	80
5.1 Skupina Čechů a Řeků.....	81
5.2 Skupiny českých respondentů.....	82
5.2.1 Výsledky ve skupině osmiletých respondentů.....	85
5.3 Korelace mezi jednotlivými proměnnými Testu pohádek.....	96
6 Výsledky - vyhodnocení jednotlivých sad kartiček.....	110
6.1 Červená karkulka.....	110
6.2 Vlk.....	114
6.3 Trpaslík.....	116
6.4 Ježibaba.....	119
6.5 Obr.....	124
6.6 Scény z Červené karkulky.....	128
6.7 Scény ze Sněhurky.....	132
7 Shrnutí.....	135
8 Zodpovězení výzkumných otázek a diskuze.....	139
ZÁVĚR.....	147
III SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	149
IV PŘÍLOHY.....	153

SEZNAM ZKRATEK

Zkratky osobnostních proměnných, s nimiž pracuje Test pohádek:

- OA – orální agrese
- AGRIMP – agresivita typu A, impulzivní agrese
- AGRDOM – agrese jako dominance
- AGRRET – agrese jako odplata
- AGRENV – agrese jako závist
- AGRJEAL – agrese jako žárlivost
- AGRDEF – agrese jako obrana
- AGRINSTR – agresivita typu B, instrumentální agrese
- SEXPRE – zaujatost sexualitou
- B – bizarnosti
- AFTC – přizpůsobení obsahu pohádky
- AMB – ambivalence
- MOR – morální zásady
- SPRO – smysl pro vlastnictví
- SPRIV – smysl pro soukromí
- SE – sebehodnocení
- R – opakování
- DSUP – touha po nadřazenosti
- DMT – touha po materiálních hodnotách
- DH – touha pomáhat
- NPRO – potřeba ochrany
- NAFFIL – potřeba sounáležitosti
- NAFECT – potřeba náklonnosti a lásky
- NAPRO – potřeba souhlasu
- ON – orální potřeby
- FA – strach z agresivity
- ANX – úzkost
- D – deprese
- REL/FA – vztah k otci
- REL/MO – vztah k matce

Souhrnné kategorie, do nichž jsou proměnné rozděleny:

- Impulses – Popudy a instinkty
- Ego Functions – Fungování ega
- Desires – Touhy
- Needs – Potřeby
- Emotional States – Emoční stavy
- Object Relations – Vztahy k objektu

SEZNAM TABULEK

- **Teoretická část**

Tabulka č.1: Skórování proměnných FTT

Tabulka č.2: Srovnání dvou stádií rozumového vývoje dle Piageta

- **Praktická část**

Tabulka č.3: Charakteristika českých respondentů z hlediska věku

Tabulka č.4: Složení řeckého vzorku - původní

Tabulka č.5: Složení řeckého vzorku - revize

Tabulka č.6: Primární pramenné rysy měřené CPQ

Tabulka č.7: Model devíti polí způsobů výchovy v rodině

Tabulka č.8: Porovnání průměrných hodnot a směrodatných odchylek proměnných v českém a řeckém vzorku

Tabulka č.9: Celkové srovnání skupin dívek a chlapců

Tabulka č.10: Celkové srovnání skupin šesti, sedmi a osmiletých dětí

Tabulka č.11: Výsledky osmiletých respondentů v dotazníku CPQ

Tabulka č.12: Výsledky osmiletých respondentů v Dotazníku stylů výchovy v rodině

Tabulka č.13: Hrubé skóry osmiletých respondentů dosažené v Dotazníku stylů výchovy

Tabulka č.14: Korelace primárních faktorů CPQ se skupinou proměnných FTT „Impulses“

Tabulka č.15: Korelace primárních faktorů CPQ se skupinami proměnných FTT „Ego Functions“ a „Desires“

Tabulka č.16: Korelace primárních faktorů CPQ se skupinami proměnných FTT „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

Tabulka č.17: Korelace komponent výchovy se skupinou proměnných FTT „Impulses“

Tabulka č.18: Korelace komponent výchovy se skupinami proměnných FTT „Ego Functions“ a „Desires“

Tabulka č.19: Korelace komponent výchovy se skupinami proměnných FTT „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

Tabulka č.20: Korelace mezi šesti skupinami proměnných Testu pohádek

Tabulka č.21: Korelace mezi jednotlivými proměnnými z oblasti „Impulses“

Tabulka č.22: Korelace mezi proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“ s proměnnými z oblasti „Impulses“

Tabulka č.23: Korelace mezi proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“ s proměnnými z oblasti „Impulses“

Tabulka č.24: Korelace mezi skupinami proměnných s proměnnými z oblasti „Impulses“

Tabulka č.25: Korelace mezi jednotlivými proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“

Tabulka č.26: Korelace mezi proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“ s proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“

Tabulka č.27: Korelace mezi skupinami proměnných s proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“

Tabulka č.28: Korelace mezi jednotlivými proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

Tabulka č.29: Korelace mezi skupinami proměnných s proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

Tabulka č.30: Osobnostní proměnné u 1.sady kartiček – Červená karkulka

Tabulka č.31: Odpovědi na otázku „Která je Karkulka z pohádky a proč?“

Tabulka č.32: Odpovědi na otázku „Kterou Karkulku bys snědl/a, kdybys byl/a vlk?“

Tabulka č.33: Osobnostní proměnné u 2.sady kartiček – Vlk

Tabulka č.34: Odpovědi na otázku „Který je vlk z pohádky o Červené karkulce a proč?“

Tabulka č.35: Odpovědi na otázku „Kterého vlka se nejvíc bojíš a proč?“

Tabulka č.36: Osobnostní proměnné u 3.sady kartiček – Trpaslík

Tabulka č.37: Odpovědi na otázku „Který je trpaslík z pohádky a proč?“

Tabulka č.38: Odpovědi na otázku „Za kterého trpaslíka by se Sněhurka ráda provdala a proč?“

Tabulka č.39: Osobnostní proměnné u 4.sady kartiček – Ježibaba

Tabulka č.40: Odpovědi na otázku „Která je ježibaba z pohádky a proč?“

Tabulka č.41: Odpovědi na otázku „Které ježibaby se nejvíc bojíš a proč?“

Tabulka č.42: Odpovědi na otázku „Která ježibaba je podle tebe nejhorší a proč?“

Tabulka č.43: Osobnostní proměnné u 5.sady kartiček – Obr

Tabulka č.44: Odpovědi na otázku „Který je obr z pohádky a proč?“

Tabulka č.45: Odpovědi na otázku „Kterého obra se nejvíc bojíš a proč?“

Tabulka č.46: Odpovědi na otázku „Který obr je podle tebe nejhorší a proč?“

Tabulka č.47: Osobnostní proměnné u 6.sady kartiček – Scény z Červené karkulky

Tabulka č.48: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem pohádka končí a proč?“

Tabulka č.49: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem bys chtěl/a, aby pohádka končila a proč?“

Tabulka č.50: Osobnostní proměnné u 7.sady kartiček – Scény ze Sněhurky a sedmi trpaslíků

Tabulka č.51: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem pohádka končí a proč?“

Tabulka č.52: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem bys chtěl/a, aby pohádka končila a proč?“

Tabulka č.53: Počet korelací mezi proměnnými FTT z šesti různých kategorií

Tabulka č.54: Počet evidovaných proměnných v jednotlivých sadách karet FTT

- **Přílohy**

Tabulka č.55: Osobnostní proměnné u skupiny šestiletých dívek

Tabulka č.56: Osobnostní proměnné u skupiny šestiletých chlapců

Tabulka č.57: Osobnostní proměnné u skupiny sedmiletých dívek

Tabulka č.58: Osobnostní proměnné u skupiny sedmiletých chlapců

Tabulka č.59: Osobnostní proměnné u skupiny osmiletých dívek

Tabulka č.60: Osobnostní proměnné u skupiny osmiletých chlapců

ÚVOD

Cest, jak poznat druhého člověka, je celá řada. Psychologové pro tento účel disponují širokou škálou různých metod a postupů. Žádná z těchto metod však neumožňuje poznat jedince v celé jeho hloubce a šíři, každá má své omezení, je určena pro konkrétní účel a věkové období. Pro období mladšího školního věku neexistuje mnoho diagnostických metod, které by odhalovaly strukturu a dynamiku osobnosti dítěte. Tento deficit se snaží překonat Test pohádek, projektivní metoda, jež využívá jeden z nejstarších žánrů lidové slovesnosti – pohádku.

Problematika pohádek a pohádkových vyprávění není jen doménou literatury, jak by se mohlo na první pohled zdát. Svoji podstatou se jedná o psychologické téma, neboť pohádka díky svému stáří odkrývá primitivní aspekty mysli a vztahuje se ke všem složkám osobnosti, jak vědomým, tak především těm nevědomým. Analytičtí psychologové přišli s pojetím pohádky jako výrazu kolektivního nevědomí, které stojí mimo kulturní a rasové rozdíly; proto jsou srozumitelné úplně každému. Pohádky prostřednictvím obrazů a dějů popisují niterné prožitky člověka, odráží se v nich nejjednodušší a nejzákladnější struktura psyché, její způsob fungování i její cíle. Protože vyjadřují zjevné i skryté významy, jsou schopny oslovit všechny roviny lidské osobnosti. Zabývají se obyčejným člověkem a obyčejnými problémy, tudíž si v nich své téma může najít opravdu každý, nehledě na věk, rasu, kulturu či pohlaví. Pohádky popisují individuální proces v celé jeho komplexnosti, neboť pojednávají vždy o určitém vztahovém výseku rodinné kultury a určité etapě psychického vývoje. Díky své typizaci, všeobecnosti, využití symbolů a malému množství detailů a podrobností si do nich ze své psychiky může každý vložit to, co potřebuje. Obsahují výchovný, terapeutický i diagnostický potenciál, mohou nám pomoci při porozumění sama sobě i druhým lidem, čehož se snaží využít i zmiňovaný Test pohádek.

Test pohádek je verbální projektivní osobnostní test, jenž se snaží postihnout širokou škálu proměnných a tím nám poskytnout globální pohled na osobnost dítěte. Skrze odpovědi dítěte se snažíme více poznat jeho vnitřní život a lépe mu porozumět, dozvídáme se o pocitech, přáních a touhách dítěte a zároveň získáváme rámeček, jímž můžeme nahlížet dynamiku vývoje osobnosti. Test pohádek přišel do České republiky z Řecka počátkem tohoto století,

v současné době probíhají snahy o jeho standardizaci. Těmto snahám slouží i předkládaná rigorózní práce.

V teoretické části se budeme zabývat problematikou pohádky, vymezíme její definici, žánr charakterizujeme a přiblížíme jeho historii. Také jej odlišíme od jiných literárních žánrů. Důležitou kapitolu představuje význam pohádek pro vývoj dítěte, neboť na mnoha z těchto principů staví i Test pohádek. Jednu kapitolu věnujeme interpretaci dvou pohádkových příběhů – Červené karkulce a Sněhurce a sedmi trpaslíkům, protože právě tyto dvě pohádky tvoří základ podnětového materiálu Testu pohádek. Čtvrtá kapitola teoretické části je věnována zkoumané diagnostické metodě, snažíme se podat základní charakteristiku testu, jeho vývoj, zvláštnosti administrace, popsat měřené osobnostní proměnné a objasnit principy interpretace testu. Poslední kapitola je věnována vývojové psychologii a období mladšího školního věku, neboť jsme Test pohádek předkládali právě této věkové skupině respondentů.

Empirická část je celá věnována praktické realizaci Testu pohádek v praxi; snažíme se přehledně ukázat výsledky našich šetření na skupinách šesti, sedmi a osmiletých dívek a chlapců, tyto skupiny vzájemně porovnat a také najít shody a rozdíly s odpověďmi řeckého vzorku respondentů. Výsledkům u osmiletých respondentů se věnujeme více, neboť tito žáci vyplňovali kromě Testu pohádek i další dvě diagnostické metody. Celá jedna kapitola se zabývá vzájemnými korelacemi mezi jednotlivými proměnnými Testu pohádek.

Cílem této rigorózní práce je, jak samotný název naznačuje, najít možnosti aplikace a využití Testu pohádek v České republice, získat zkušenosti s novou metodou a ty co nejlépe předat dál. Výsledky práce budou použity mj. pro plošné vytvoření standardizovaných norem. Doufejme, že se podaří získat nový diagnostický nástroj pro potřeby klinické praxe v naší zemi.

I TEORETICKÁ ČÁST

---

1 Pohádka – její definice, charakteristika, historie

1.1 Pohádka jako literární žánr

Staročeský výraz pohádka je příbuzný se slovem hádati; označoval hádanku, záhadu či spor. Současný pojmový význam slova pohádka se vyvinul v době obrození z polského gadać – mluvit, vyprávět, tlachat (Mocná, Peterka a kol., 2004). Významově se částečně překrývá s termíny jako bajka, báje, báchorka, povídka, má některé společné znaky s mýtem a legendou (rozdílem mezi nimi se budeme zabývat v dalším textu).

Z hlediska literární teorie je pohádka definována jako jeden z nejstarších epických žánrů lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou, avšak s takovou samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné (Lederbuchová, 2002; Slovník literární teorie, 1984). Vzhledem ke svému stáří odkrývá a vyjevuje základní aspekty primitivní mysli. Z literárního pohledu se jedná o krátký, epický, fiktivní příběh, ve kterém se obvykle objevují smyšlené bytosti a dějí se v něm nadpřirozené věci. Tento lidový žánr, je obvykle psaný v próze (on-line, <http://cs.wikipedia.org/wiki/Poh%C3%A1dka>).

Pohádková imaginace vytváří odlehlý čarovný svět, jenž se vymyká přírodním zákonům, je izolován od vnějšího kontextu společensko-historické reality a funguje podle svého autonomního řádu. Oproti skutečnému světu je spravedlivější a navozuje atmosféru uklidňující epické bezstarostnosti. Příběh zpravidla obsahuje kouzelné či zázračné motivy a přiznává svou vymyšlenost (Mocná, Peterka a kol., 2004).

Protože se jedná o velmi starý žánr, má několik historických podob a existuje mnoho variant téže pohádkové látky. Většina příběhů nebyla původně určena přímo dětem. Nejstarší je pohádka zvířecí, v níž zvířata mluví, ale příběh se odehrává v jejich přirozeném prostředí. Často se jedná o mravoučný příběh. Někdy se toto vyprávění blíží bajce. Nejrozšířenější je o něco mladší pohádka kouzelná nebo také fantastická, v níž kromě lidských postav vystupují i personifikované nadosobní síly (např. víly, skřítky, draci atd.) či lidské a zvířecí postavy mající kouzelnou moc, případně kouzelné věci (Lederbuchová, 2002). Legendární pohádky

staví děj na naivně kreslených biblických postavách, s oblibou také líčí posmrtné putování duší do nebe. Nejmladší vrstvou jsou pohádky novelistické, které potlačují fiktivnost na minimum a za hlavního hrdinu volí prostého člověka z lidu (Slovník literární teorie, 1984). Hrdinové musí spoléhat především na svůj důvtip a sílu, neboť vliv kouzelné moci je zde minimální. Poslední podobou žánru je moderní autorská pohádka, umělý příběh s pohádkovými rysy (Čeňková a kol., 2006). Její poetika je specifická, na rozdíl od starších typů je intencionální, tj. je přímo určená dětem. Většinou má dětského hrdinu nebo personifikované zvířecí mládě, neobsahuje drastické a erotické motivy, její syžet zobrazuje život v moderní civilizaci (obvykle je místně i časově určen). Může využívat fantaskních prvků – kouzelných věcí či bytostí, ty jsou však zbaveny své absolutní moci zasahovat do osudu hrdiny (Lederbuchová, 2002). Je výrazem tvůrčí osobnosti a vědomě překračuje lidovou tradici. Je subjektivnější; její metatextový charakter už navíc u čtenářů předpokládá určité povědomí o lidové pohádkové tvorbě a jejich postupech (Mocná, Peterka a kol., 2004).

Pohádka je příběh, jenž se nikdy nestal (odehrává se v tzv. bezčasové věčnosti – tenkrát, kdysi, ... a v neurčitém prostředí – kdesi, za sedmi horami a devíti řekami ...) a v němž vystupují postavy a bytosti, které nikdy neexistovaly. Řídí se zvláštními zákonitostmi vyprávění. Její základní a nejdůležitější funkcí je strukturovat skutečnost, vnést smysl a řád do dětem nesrozumitelného světa dospělých (Černoušek, 1990).

Typickým znakem pohádek je jejich konkrétnost. Děti nestačí říci, že byl někdo smutný či veselý, ale že plakal nebo se smál (Benešová, 1960). Děj je líčen názorně a jednoznačně. To je důvod, proč jsou pohádky dobře srozumitelné a mohou být předčítány i malým dětem.

Pro poetiku kouzelných a novelistických pohádek je příznačná místní a časová odlehlost a neurčitost děje. Toto obecné „kdesi a kdysi“, bezčasá věčnost, „illud tempus“, považují jungiánsky orientovaní badatelé za zjevný úvod do hlubin kolektivního nevědomí (Bílková, 2004). Místo děje často zahrnuje hrad či les; tato místa připravují děti na nějakou fascinující zkušenost. Zvláště les je velmi frekventovanou scénou, ve které se může stát prakticky cokoli - umožňuje změnu hrdinova osudu, je příležitostí pro odhalení sebe sama a transformaci svojí osobnosti. Symbolizuje tmu a neproniknutelný svět nevědomí, kde se formují všechny typy strachů a úzkostí (Coulacoglou, 2008).

V pohádkách se objevuje jak výrazně dějové rozprávění, tak rozmarné, kontaktní vyprávění. Důraz je položen na eliptičnost (vypouštění epicky nedůležitých a málo

působivých úseků). Charakteristická je ustálená kompozice (opakování motivů v podobném sledu) a tzv. numerická kompozice, jež využívá bohatou symboliku čísel (volně dle Lederbuchová, 2002). Specifickou kompozici mají pohádky kumulativní, určené pro nejmenší posluchače, které jsou založené na stupňovitém opakování až k pointě (Mocná, Peterka a kol., 2004). Často se setkáváme i s gradujícími variacemi, tj. několikerým opakování úkolu s narůstající obtížností. Opakování je významným formálním znakem pohádek. Je buď doslovné, nebo s malými obměnami, čímž se nejen prodlužuje děj, ale mohou lépe vyniknout hrdinovy vlastnosti a usnadnit tak dětem pochopení (Benešová, 1960). Navíc díky opakování posluchač lépe udrží děj v paměti. Z hlediska stylistiky jsou typické úvodní a závěrečné formule, které se taktéž opakují napříč různými pohádkami.

Aby pohádka dosáhla svého efektu, využívá specifické jazykové prostředky, které ji odlišují od jiných literárních žánrů. Dle Drábové (1981; in: Bílková, 2004) v pohádkách nejčastěji nalezneme následující typické lexikální a stylistické prostředky:

- deminutiva (zdrobněliny),
- augmentativa (slova zveličeného významu),
- epiteta (básnické přívlastky, adjektiva, jejichž cílem není věcně zpřesňovat významy podstatného jména ani zvyšovat jeho názornost, nýbrž provokovat představivost a hodnotící postoj posluchače či čtenáře; Lederbuchová, 2002) – rozlišujeme tzv. epiteton constans (básnický přívlastek stálý, tj. trvaleji se vyskytující s určitým substantivem, z hlediska věcné informace je vlastně užit nadbytečně, ale tím k sobě právě poutá estetickou pozornost, např. hloupý Honza) a epiteton ornans (básnický přívlastek zdobný, tj. obrazně vyjadřující označovanou skutečnost, např. hořké slzy),
  - eufemismy (nahrazení výrazu, označujícího nepříjemnou skutečnost, výrazem mírnějším, opisným),
  - archaismy, zastaralé výrazy, které pojmenovávají předměty a skutečnosti, vyplývající ze sociální reality v době vypravěčově,
  - číslovky se symbolickým významem (nejčastěji tři, sedm, dvanáct),
  - gradace (na úrovni lexikální i textové),
  - opakování (viz. výše),
  - elipsy (výpustky, stručnější vyjádření významově soustředěné k jádru sdělení),
  - hyperbola (nadsázka, např. sedmimílové boty),

- častá přirovnání (bílá jako sníh, červená jako krev),
- ostré kontrasty mezi jednotlivými skutečnostmi (jedna dcera je líná a ošklivá, druhá je krásná a pracovitá)
- atd.

Dle Marie – Louise von Franz (2008) je jazyk pohádek srozumitelný lidem všech dob, ras i kultur, neboť pohádka stojí mimo kulturní a rasové rozdíly.

Pokud se podrobněji podíváme na pohádku z pohledu syntaxe a strukturální lingvistiky, vidíme výraznou tendenci k pravostrannému větvení. Prakticky to znamená, že věta obvykle začíná podmětem, následuje přísudek, předmět, případně příslovečné určení. Struktura věty většinou není příliš komplikovaná. Podobné je to i s pohádkovým dějem. V pohádce lze většinou rozlišit několik motivistických řad, tzv. sekvencí. Tyto sekvence následují za sebou, nedochází k jejich míšení či přeskokování (volně dle Stanovský, 1968). Stejně tak se v pohádkovém vyprávění neobjevuje např. míšení časových rovin, odvíjení paralelních příběhů apod. Kompozice pohádky je jasná a přehledná, děj přímočarý, jednoduchý, vyprávěný v chronologickém sledu. Je příznačné, že pohádka uvede existenciální dilema (tj. vlastní zápletku) stručně a přímo. Tím umožní dítěti poprat se s problémem v jeho nejzákladnější podobě; složitější vyprávění by dítě jenom mátló (Bettelheim, 1994).

Pohádková kauzalita není spojení příčiny a účinku podle zákonitosti, nýbrž je to účelové jednání, které mívá kouzelné následky. Kromě toho existuje samozřejmě i kauzalita „obyčejná“, s kterou se dítě setkává v běžném životě. Charakteristickým rysem pohádky je iracionalita, zázračnost, kouzelnost, přesto však kromě výše uvedených obsahuje vždy také odraz skutečnosti. Všechny situace jsou zjednodušeny, podrobnosti, kromě opravdu důležitých, jsou vynechány. I přes toto zjednodušující vyličení je vystižení vztahů mezi lidmi a popis prostředí realistický.

V pohádkách se téměř výlučně vyskytují postavy s extrémními vlastnostmi. Dochází ke kumulování kladů nebo záporů v jedné postavě, nikoli však jejich míšení. Toto černobílé vidění, ostré kontrasty, jednoznačnost a nekomplikovanost je adekvátní dětskému myšlení. (Benová, 1960). Uvedení charakterových protikladů dovoluje dítěti lehce porozumět rozdílu mezi nimi, což by tak pohotově nedokázalo, kdyby byly postavy vykresleny věrněji podle života. Čím je dobrá postava jednodušší a přímější, tím je pro dítě snazší se s ní ztotožnit a zavrhnout postavu špatnou (Bettelheim, 1994). Postavy (ale nejen ty, také děj a prostředí)

bývají typizovány, všeobecné znaky převládají nad individuálními, jsou v podstatě symbolické a během děje se nemění. Často působí až schematickým dojmem, žádné podrobnosti, bližší určení, žádná psychologická charakteristika, jen základní, dominantní znak. Tato obecnost, stejně jako černobílé charaktery, lépe umožňuje identifikaci s hrdinou a poskytuje dítěti větší prostor pro projekci svých zkušeností a tužeb (Červenka, 1960). Pohádkoví hrdinové se vyznačují třemi hlavními znaky: pokorou, skromností a naivitou.

Přehledně shrnuje základní kritéria lidové pohádky švýcarský folklorista Max Luthi (1987; in: Coulacoglou, 2008). Podle něj je pohádka charakterizována následujícími znaky:

- jednodimenzionalita – neproblematický přesun mezi reálným a pohádkovým světem,
- určitá povrchnost – absence psychologických pocitů či motivace u některých pohádkových postav,
- abstrakce – nedostatek realistických detailů a tendence k extrémům, kontrastům a neměnným formulacím,
- izolace a univerzální spojení – charakterový typ, který neudrzuje vztahy s ostatními postavami.

1.2 Struktura pohádkového vyprávění dle V. J. Proppa

Strukturou, „morfologií“ pohádkového vyprávění se v první čtvrtině minulého století systematicky věnoval ruský jazykovědec V. J. Propp. Pro svoje bádání si vybral skupinu tzv. kouzelných pohádek, tj. pohádek, které v sobě obsahují prvek nadpřirozena (dle psychoanalytiků prvek nevědomí). Lze však předpokládat, že struktura ostatních typů pohádek (pohádky ze života a pohádky o zvířatech – Propp, 2008, s. 15) bude v mnoha aspektech velmi podobná.

Propp zkoumá strukturu pohádek, jejich jednotlivé části, vzájemné vztahy těchto částí a jejich vztah k celku. K pohádkám přistupuje jako k celku skládajícímu se z rozdílných, vzájemně propojených částí. Podobně tak činí i C.G.Jung, který však na rozdíl od Proppa nahlížel na pohádky jako na symbolické vyjádření individuálního procesu (Stein, Corbett, 2006).

Dle Proppa (2008) se v pohádkách mění pojmenování (a s nimi též atributy) jednajících osob, ale nemění se jejich činnosti, tzv. funkce. Stejnou činnost mohou provádět různé postavy. Funkce je akce jednající osoby, vymezená z hlediska jejího významu pro rozvíjení děje. Působí jako vzorce chování, mají svůj vlastní význam, intencionalitu a je jim vlastní chronologická posloupnost.

Způsob realizace funkcí se může měnit, je to variabilní veličina. Funkce jako taková je však veličina stálá. Při zkoumání pohádek je důležitá otázka *co* dělají pohádkové postavy; *kdo* je ta postava a *jak* to dělá, již není tak podstatné.

Propp stanovil celkem 31 funkcí, avšak ne všechny jsou v každé pohádce obsaženy. Některé se objevují častěji, některé méně často. Podstatné je, že se nemění vztahy mezi jednotlivými funkcemi, tudíž základní struktura je vždy zachována a jako taková zajišťuje jednotný, charakteristický ráz pohádek s příznačným dynamickým průběhem, zákonitým a předvídatelným (Stein, Corbett, 2006).

Výše uvedené můžeme shrnout do třech základních tezí: 1. Stálými, stabilními prvky pohádek jsou funkce jednajících osob, nezávisle na tom, kdo a jak je plní. Tyto funkce tvoří základní součásti pohádky. 2. Počet funkcí, charakteristických pro kouzelnou pohádku, je omezený. 3. Posloupnost funkcí je vždy totožná (Propp, 2008).

Kromě funkcí definuje Propp i sedm charakteristických typů postav, které jsou však identifikovatelné právě podle funkcí, nikoli podle jejich atributů. Podstatný je zde smysl skutků, konaných pohádkovou postavou, ne její identita. V jedné pohádce nemusí vystupovat všechny tyto postavy (Stein, Corbett, 2006).

1.3 Odlišení pohádky od jiných literárních žánrů

Pohádka má mnoho styčných bodů s dalšími literárními útvary, především bajkou, pověstí, legendou a mýtem. Podívejme se tedy v této kapitole na hlavní rozdíly mezi uvedenými žánry.

Bajka je žánr drobné epiky. Jedná se o krátký prozaický nebo veršovaný příběh, v němž zvířata a někdy i věci vystupují jako alegorické obrazy lidských vlastností a jednají jako lidé (Lederbuchová, 2002). Bajka míří k nějakému obecně platnému mravnímu nebo praktickému

poučení, které je buď přímo vysloveno na počátku či na konci, nebo z příběhu vyplývá implicitně (Slovník literární teorie, 1984).

S pohádkou má shodné rysy v tom, že v ní vystupují antropomorfizovaná zvířata (řidčeji věci), že skýtá mravní ponaučení a stejně jako pohádka patří k nejstarším žánrům ústní slovesnosti. Na rozdíl od pohádky však bývá kratší s jedinou zápletkou a nemusí skončit dobře.

Pověst je kratší fantasticky zabarvené vyprávění folklorního původu, které má reálnou motivaci. Jedná se o příběh („půl pravda, půl smyšlenka“), ve kterém se prolíná realita s určitou mírou fantazie (Čeňková a kol., 2006). Příznačný je jednoduchý děj s jedinou zápletkou a malým množstvím postav. Stejně jako pohádka a bajka se jedná o žánr lidové vypravěčské prózy, avšak oproti pohádce je konkrétněji vázána časem, místem, zvláštním předmětem, osobou či událostí, čímž si (i přes kouzelné a zázračné motivy) činí nárok na věrohodnost (Slovník literární teorie, 1984). Zdání věrohodnosti posiluje reálnost prostředí, v němž se děj odehrává, a jeho (obvykle jen rámcová) historická ukotvenost. Autentifikační funkci má informace o původu pověsti (kde a od koho ji vypravěč slyšel), uvedená na začátku nebo v závěru příběhu. Na rozdíl od pohádky či např. mýtu převládá doslovný význam narace.

Pověst má vztah také k mýtu, zejména tam, kde líčí zrod nějakého společenství (pověst o vzniku národa, o mytickém hrdinovi apod.). V našich zemích pro ně někdy užíváme Jiráskova termínu „staré pověsti české“. Tyto pověsti hrály důležitou úlohu v procesu sebeuvědomování národa v době národního obrození a někdy jsou označovány také jako národní. Kromě mytických pověstí existují též pověsti historické, vztahující se k národním dějinám (Čeňková a kol., 2006). Oproti mýtu však nebyly pověsti posvátné a nejsou spojovány se symbolickými významy (Mocná, Peterka a kol., 2004).

Legenda je epický žánr středověké literatury o významných osobnostech církevního života. Vypráví o životě a smrti osoby, která dle autorova přesvědčení dosáhla zásluhou svých skutků věčného života v nebeské říši. Jejich hlavním cílem je oslavit památku křesťanů, kteří často za cenu vlastního sebeobětování dali přednost božimu zákonu a vyšším duchovním hodnotám před pomíjivými pozemskými záležitostmi (Mocná, Peterka a kol., 2004). Styčné body s pohádkou nalezneme v zázračných motivech, konfliktu mezi dobrem a zlem, jasném

rozložení kladů a záporů i předem daném rozuzlení. Na druhé straně se však jedná o mladší útvar, primárně v psané podobě a zakládající se na reálných skutečnostech.

Asi nejbližší má pohádka k mýtu (báji), jež je také v centru zájmu jungiánských psychologů a jehož plný popis a vysvětlení je na samostatnou obsáhlou práci. Nicméně se pokusíme postihnout vzájemné rozdíly a podobnosti mezi pohádkou a mýtem; nejen z hlediska literatury, ale i z pohledu hlubinné psychologie.

Pojem mýtus byl od počátku dvojitý (Kast, 2000): Platon jej označoval za něco nezaručeného, tudíž nepravdivého. Pokud dnes použijeme tento termín, máme na mysli obvykle nějakou fikci, iluzi, něco, co je obohacené fantazií. Na druhé straně vědci, vážně se zabývající tímto tématem, definují mýtus jako tradiční, nejstarší a nejrozšířenější formu vyprávění o bohu a náboženství, která je srostlá s orální kulturou. Mýtus je určen k dalšímu a dalšímu vyprávění, nepochází z pozorování ani z vlastní zkušenosti, a proto nemůže být ani výplodem ničivé fantazie.

Pojem „mythos“ pochází z řečtiny a znamená slovo, rozhovor nebo vyprávění (Čeňková a kol., 2006). Slovník literární teorie (1984) definuje mýtus jako fabulovaný útvar vypovídající o historii bohů, vzniku a povaze světa, člověka a dalších společenských realitách. Fantastický příběh ukazuje, jak si starověký člověk vykládal svět a svoje postavení v něm; je dokladem o odvěké lidské víře v nadosobní řád (Lederbuchová, 2002).

Na mýtus existuje mnoho pohledů, které si často protirečí; každý autor totiž zdůrazňuje jiný aspekt mýtu. Z toho vyplývá, jak mnohoznačně lze mýtu porozumět i jaké široké spektrum kultury a existenciálních zážitků tento literární (a také psychologický) útvar vyjadřuje. Tak mohou být mýty interpretovány jako zjevení Boha svým „dětem“, jako pokus vysvětlení přírody, jako produkt poetických fantazií prehistorických časů, jež byly zkresleny časy novějšími, jako výraz kolektivního nevědomí a jeho archetypových struktur a tím i jako odpověď na problémy lidstva apod. (Kast, 2000).

Mýtus patří nepochybně k základním kulturotvorným textům všech civilizací. Jeho základní funkcí bylo zprostředkovat závazný výklad světa uvnitř dané kultury a vytvořit v ní model chování pro různé oblasti lidské aktivity. Sloužil jako morální kodex a apel k jeho životnímu naplnění. Je shrnutím zkušeností dané kultury, čímž má i značnou poznávací hodnotu, odráží střetání poznávajícího jedince s (na něm nezávislými) společenskými a

přírodními silami. Svým úsilím po univerzálnosti ani nepřipouští jiný nezávislý výklad světa jako stejně platný (Slovník literární teorie, 1984). V průběhu doby některé prvky mytologického příběhu ztrácejí na důležitosti, kulturní změny způsobují i změny ve výkladu světa. To může vést až k přeformulování mytického příběhu a jeho jinému výkladu. Ve vyspělých civilizacích ztratil mýtus svůj historický aspekt, naopak byl posílen jeho význam sakrální (Čeňková a kol., 2006).

Mýtus je ztělesněním stálých a neměnných pravd, nezná rozdíl mezi pravdou a fikcí. Vypráví o událostech, které předcházejí dějinám, staly se v pradávných dobách – „in illo tempore“, v cyklickém čase bez nevratných změn. Tím se liší od historie, která je stále otevřená, navíc mýtus zdůrazňuje začátek, trvání a konec události. Hrdinové mýtu jsou často bozi nebo polobozi, kteří i přes své nadpřirozené schopnosti oplývají lidskými vlastnostmi (dobrymi i špatnými). Jednají z pohnutek, které se vymykají pravděpodobnosti či „rozumné“ psychologické motivaci.

Stáří mytologie se zjevně shoduje se stářím lidstva, můžeme jen hádat, zda je mýtus něčím prvopočátečním, nebo jestli je prapočátek něčím mytickým. Jako synkretický výraz původního, bezprostředního vztahu k světu formuje mýtus podstatným způsobem charakter všech starověkých kultur, předjímá a trvale poznamenává náboženství, umění, filozofii a vědu. Svým způsobem stvrzuje i jednotu lidského druhu, neboť základní témata mytologického myšlení jsou konstantní a v rámci naší planety univerzální. I přes ideovou odlišnost v různých kulturách za mýty totiž stojí univerzální archetypové koncepty (Mocná, Peterka a kol., 2004). Podobně jako kouzelné pohádky mluví mýty řečí symbolů s nevědomým obsahem a oslovují současně jak naše vědomí, tak naše nevědomí a všechny jejich tři složky – Ono, Já i Nadjá, včetně požadavků a nároků Já-ideál. Z tohoto hlediska jsou velmi působivé (Bettelheim, 1994).

Oproti pohádce je však mýtus spíše národní záležitostí. Dle M. L. von Franz (2008) velké mýty zanikají s kulturou, k níž patřily, a jen jejich základní motivy přežívají v pohádkách. Pohádku přirovnává k moři a mýty a pověsti k vlnám; pohádka vystoupí nahoru a stane se mýtem a pak zase klesne dolů a je z ní pohádka. V pohádkách se odráží nejjednodušší a zároveň nejzákladnější struktura – holá kostra psyché, zatímco struktura a archetypové prvky mýtu jsou zabudovány do určité formální kultury, která je spojuje s kolektivním vědomím

národa, jenž mu dal vzniknout. Z tohoto hlediska má blíže k vědomí a známému historickému materiálu.

V mýtech a pohádkách nacházíme stejné typické postavy a situace a stejně zázračné události, avšak způsob sdělování se naprosto liší. Mýtus navozuje pocit naprosto ojedinělého případu, něčeho velkolepého a úžasného, co se žádnému obyčejnému smrtelníkovi nemůže přihodit. Nejde ani tak o to, že se zde dějí zázračné události, ale spíše že jsou jako zázračné popisovány. Naproti tomu události v pohádkách, často neobvyklé a nepravděpodobné, jsou vždy předkládány jako něco obyčejného, co se může stát každému. I o nejpozoruhodnějších zážitcích je vyprávěno nenápadným, téměř každodenním způsobem. Největší rozdíl mezi mýtem a pohádkou spatřujeme v jejich zakončení. Zatímco mýtus končí tragicky, konec pohádek je vždy šťastný. Mýtus je pesimistický a pohádka optimistická, byť mohou být dílčí rysy vyprávění smrtelně vážné (Bettelheim, 1994). „Happy end“ je jedním z poznávacích znaků pohádky.

Pohádka dává jasně na srozuměnou, že vypovídá o obyčejném člověku. Typické je, že hlavní hrdina nemá jméno, je to např. nejmladší bratr nebo kráska a zvíře. Někdy dostane jméno až v příběhu – špinavá od popela – Popelka, červený čepeček – Červená karkulka. Když má hlavní hrdina jméno, je to většinou jméno obvyklé, které z něj činí spíše druhové označení – Jeníček a Mařenka. V pohádkách nemá jméno ani nikdo jiný, rodiče jsou bezejmenní. Je to proto, aby se usnadnily procesy identifikace a projekce. Naopak v mýtu jsou jména jedinečná, kromě ústředních hrdinů se obvykle dozvídáme i jména jejich rodičů i ostatních postav. Mýty ukazují ideální osobnost, která koná na základě požadavků Nadjá, kdežto pohádky zobrazují celistvost Já, které je svolné s přiměřeným uspokojením pudových přání našeho Ono. Proto je tak příkrý rozdíl mezi pronikavým pesimismem mýtů a bytostným optimismem pohádek.

Mýty a pohádky, jejichž hrdinové vstupují do příběhů s motivy smrti a znovuzrození, zobrazují nutnou konfrontaci já s nevědomím. Během mytické pouti se Já střetává s různými archetypy kolektivního nevědomí; v důsledku střetů se obnovuje a postupně rozšiřuje (Stein, Corbett, 2006). Oba dva žánry se tedy dotýkají jak Ono, tak Já a Nadjá. Pohádky tím, že pojednávají o obecných lidských problémech, zejména těch, které zaměstnávají dětskou mysl, oslovují spíše pučící Já, podněcují jeho rozvoj a přitom ulevují předvědomým a nevědomým tlakům. Děj příběhů dodává těmto pudovým tlakům přesvědčivou důvěryhodnost a podobu a

současně ukazuje, jak je uspokojit v souladu s požadavky Já a Nadjá. Naproti tomu typický mýtus obsahuje požadavky Nadjá, které jsou v konfliktu s jednáním, motivovaným pudovým Ono a s potřebou sebezáchovy Já. Ať se snažíme, jak chceme, v životě nemůžeme dostat požadavkům Nadjá, v mýtech reprezentovaných bohy. Obyčejný smrtelník je příliš slabý a křehký, než aby obstál jejich výzvám. Za podlehnutí požadavkům Ono však musí hrdina strašlivě trpět, a to dokonce i v případech, kdy vůbec netuší, že selhal (ukázkový je např. mýtus o Oidipovi).

Mytičtí hrdinové ztvárňují výborné vzory pro vývoj Nadjá, ale požadavky, které ztělesňují, jsou tak přísné, že dítě od prvních nezkušených pokusů o dosažení integrace osobnosti odradí. Zatímco mytický hrdina zažije proměnu vedoucí k věčnému životu v nebi, hlavní postava v pohádce žije i nadále šťastně a radostně na zemi mezi námi (mnohé pohádky často končí větou, že hrdina možná ještě žije, pokud nezemřel). Toto opravdové lidství dítěti říká, že ať je obsah pohádky jakýkoli, jedná se jen o fantazii, o lidské naděje a strachy. Koneckonců předkládané problémy jsou docela běžné – sourozenecká žárlivost u Popelky, nástrahy dospívání v Červené karkulce apod. Výsledkem zkoušek a utrpení v pohádkových příbězích je obyčejný a šťastný pozemský život. Právě toto způsobuje zásadní rozdíl mezi všeprostopupjícím pesimismem mýtů a živým optimismem pohádek, ačkoli jsou si jinak velmi podobné (Bettelheim, 1994).

Mnoho autorů psychologů poukazuje na velkou podobnost mezi pohádkami a sny. Přestože sen není žádný literární žánr, považují za nutné stručně uvést základní rozdíly a podobnosti mezi těmito dvěma útvary. Pohádky a sny mají často stejnou strukturu, oboje jsou produktem nevědomí a pomocí obrazů vykreslují interakce mezi vědomím a nevědomím. Typický sen či pohádka má stejně jako klasické drama čtyři části, jež mohou být označeny jako expozice, zápletka, vyvrcholení a řešení (Jung, 1948, in: Stein, Corbett, 2006). Pohádka se podobně jako sen zabývá protiklady a kontrasty, je nelogická, má manifestní i latentní význam, využívá symboliku a rozšiřuje chápání reality. Je dramatizovanou formou exprese, jež obsahuje jak prvky kulturní, tak prvky sexuální, různá přání, je zábavná, využívá mechanismy substituce, nahrazení, hodnocení ad. (Schwartz, 1956, in: Coulacoglou, 2009).

Sen jakožto zosobněný mýtus či útvar, obsahující mytologické a archetypické motivy, nás spojuje jak s naší životní historií, tak s lidstvím obecně. Tento typ snů nám zůstává ve vzpomínkách, které během života vzájemně sdílíme a které nám dávají pocit vlastní identity i

na této snové úrovni. Zároveň nám ukazuje, v jakých velkých souvislostech se pohybují naše životy. Sny nabízí novou perspektivu, z níž můžeme vidět naše aktuální obtíže, přichází s novými možnostmi řešení, vzbuzují naději, která dává odvahu žít a pomáhá akceptovat budoucnost (Kast, 2000).

Sny jsou smysluplné, neboť obsahují určité poselství. Jsou důležitým výrazem našeho vnitřního života, jsou smysluplným a významuplným projevem naší duševní činnosti (Fromm, 1999). Přes výrazné podobnosti s pohádkou se však v mnoha ohledech liší. Např. splněné přání se ve snech objevuje spíše skrytě, zatímco v pohádkách je vyjádřené přímo. Zatímco sny jsou výsledkem převážně vnitřního napětí a aktuálních problémů, které nás sužují, pohádka nám nabízí úlevu od všech tlaků, navrhuje řešení a dává naději na dobrý konec. Sen nemáme ve své moci, jeho kontrola je možná nanejvýš na nevědomé úrovni. Naopak pohádka je produktem obecného vědomí a nevědomých obsahů vyjádřených vědomou myslí. Odpovídá vědomým i nevědomým požadavkům většiny lidí (Bettelheim, 1994).

1.4 Historie vyprávění a výzkumu pohádek

Pohádky jsou staré jako lidstvo samo, různé příběhy se vyprávěly od nepaměti. Byly součástí různých rituálů nebo si jimi lidé jen krátili svůj volný čas. Někde byly vyprávěny spontánně a při mnoha příležitostech, někde bylo jejich vyprávění spjato s předem danými pravidly, např. íránští Bálkové v Beludžistáně nesměli vyprávět pohádky ve dne. Báli se totiž, že by je poslouchali démonové, kteří by se na ně pro pohádky zlobili. V noci však démonové spí a nic nemohou slyšet. (Stanovský, 1968).

Ačkoli se pohádky objevují už v předantických kulturách, až do novověku nebyly předmětem autorského a sběratelského zájmu. Informace o písemně nefixovaných příbězích proto známe pouze zprostředkovaně díky torzovitým otiskům v umělé literatuře (Mocná, Peterka a kol., 2004). První písemné záznamy nacházíme tři tisíce let před Kristem ve starém Egyptě a velmi zajímavá je skutečnost, že základní motivy jsou velmi podobné těm současným. Badatel W. Schmidt dokonce tvrdí, že určitá pohádková témata sahají beze změny až do doby 25 000 let před naším letopočtem (von Franz, 2008).

Po většinu své historie se však pohádkové příběhy předávaly ústní formou. Jejich původ můžeme sledovat až do prvních společností, jejichž myšlení bylo založené na animismu (víra

v existenci nadpřirozených sil oživujících neživé předměty a přírodu – Akademický slovník cizích slov, 1998) a manismu (víra v úzké spojení duší zemřelých předků s pozůstalými příslušníky rodiny a celého rodu). Víra v oživenou přírodu, v duše zemřelých předků a v kouzelnou moc slova je považována za trojí skupinu představ významných pro vytváření látkových osnov v nejstarších pohádkách (Horák, 1960).

Pohádkové motivy rovněž prostoupily žánry středověké literatury a odráží typické míšení reality a fantastična středověkého člověka. Na své pouti lidovým podáním tedy přejímá pohádka náměty a podrobnosti z různých dějinných období a kultur. Nové motivy nepoužívá s ohledem na historickou věrnost, ale volně spojuje staré s novým. Tím se vysvětluje rozmanitost pohádek po stránce obsahové a různorodost co do původu jednotlivých témat.

Na našem území žily pohádky v ústním podání od pradávna, avšak ojedinělé doklady jsou o nich zachovány až v literárních památkách od 14. století. S rozvojem knihtisku se k nám ve větší míře dostaly i příběhy z okolních zemí (volně dle Horáka, 1960).

Vědecký zájem o pohádky se začal více rozvíjet až v 18. století, první pokusy však registrujeme zhruba od 16. století v Itálii, kde se počaly projevovat snahy o ucelené a samostatné zpracování folklorních pohádek, jež by z nich učinilo integrální součást umělecké literatury. Z poloviny 16. století je dochován cyklus zábavných novel „Líbezné noci“, z nichž třetina je převyprávěním kouzelných pohádek, o necelých sto let později vyšla první samostatná sbírka lidových pohádek s důrazem na mravní ponaučení pod názvem „Pentameron“. Touto sbírkou se inspiroval ve Francii Charles Perrault, jenž v roce 1697 vydal soubor „Pohádky mé matky Husy“. Svým zpracováním se snaží pohádku přizpůsobit klasicistnímu ideálu vysoké literatury (Mocná, Peterka a kol., 2004). Charles Perrault je pokládán za předchůdce moderního sběratele pohádek (Lužík, 1944).

Nový vztah k folklorní pohádce přináší generace romantiků, kteří ve folkloru jako takovém objevují jeden z pramenů poznání „duše národa“ (Mocná, Peterka a kol., 2004). Zakladatelskými osobnostmi jsou bratři Grimmové, jejichž sbírka z počátku 19. století byla velkým impulsem pro výzkum a různé srovnávací studie, v kterých autoři hledali stopy pohanského mýtu (Horák, 1960). Pohádky bratří Grimmů jsou na rozdíl od starší barokní a klasicistní produkce výrazově drsnější a syrovější, dominuje v nich plebejské prostředí a lidové cítění. Směřují již k dětskému čtenáři – právě od jejich éry se pohádka stává součástí dětské literatury (Mocná, Peterka a kol., 2004).

V našich zemích je sběr pohádek a ústní lidové slovesnosti spojen především s národním obrozením, inspirovaným herderovským kultem folkloru jakožto zdroje národní svébytnosti. Jedním z prvních sběratelů byl Václav Krolmus, následovali rychle další – nemůžeme opomenout činnost K. J. Erbena, B. Němcové (oba dva výchozí podání vypravěčsky upravují), J. F. Hrušky, B. M. Kuldy, J. Š. Kubína a jiných. Pohádky se samozřejmě sepisovaly i v dalších slovanských a evropských zemích.

Silný dojem udělal obrovský počet opakujících se motivů, což mělo samozřejmě za následek další vědecký zájem, který se pokoušel vysvětlit tuto skutečnost. V té době neexistovala žádná hypotéza o obecném kolektivním nevědomí nebo o obecně lidské psychické struktuře. Různí badatelé se snažili najít a dokázat, že pohádky pocházejí z jednoho místa (např. z Indie, Babylonu apod.), odkud se rozšířily dále do Evropy (von Franz, 2008). Tato teorie, která se nazývala mytologická a již zastávali i bratři Grimmové, interpretovala pohádky a jiné výtvořky jako dědictví dávné předkřesťanské víry a pozůstatek univerzálního indoevropského mýtu z dávných dob (Slovník literární teorie, 1984).

Po zjištění, že mezi pohádkami a středověkou literaturou existují význačné shody, se zhruba od poloviny 19. století formuje teorie migrační, jejímž předpokladem bylo přesvědčení, že látky putují z místa na místo a od národa k národu prostřednictvím ústního předání nebo psané literatury (Lužík, 1944). Tuto koncepci dále rozpracovala tzv. finská škola, jež se snažila zjistit původní tvar látky. V této snaze vyvinula geograficko-historickou metodu detailního „vlivologického“ srovnávání různých variant v jejich časové posloupnosti (Mocná, Peterka a kol., 2004), v jejímž důsledku shromáždila velký soubor literárních i ústních variant různých vyprávění a analyzovala je na jednotlivé motivy – v tom je spatřován její největší přínos.

V 19. století byly provedeny i četné antropologické výzkumy primitivních národů a byly sbírány jejich slovesné projevy. V tradicích těchto národů byly zjištěny mnohé shody s tradicemi evropských kultur, což vedlo k tezi o polygenetickém vzniku pohádek a vytvoření tzv. antropologické (či etnologické) teorie. Ta vycházela z názoru, že analogické představy a poetické obrazy vznikají z všeobecné jednoty lidského ducha, z psychické identity všech ras, národů a jednotlivců (Lužík, 1944; Slovník literární teorie, 1984).

Postupně pronikalo vědomí, že monogenetické a polygenetické pojetí nestojí proti sobě, ale navzájem se doplňují. Jednoduché, elementární analogické představy a útvary vznikají

nezávisle, kdežto shody složitějších útvarů jsou výsledkem přímého styku a šíření (Slovník literární teorie, 1984).

Na počátku minulého století s rozvojem freudismu a hlubinné psychologie se rozšířila i tzv. metoda psychologická, jež tvrdila, že pohádky vznikají ze snového života (Lužík, 1944). Tato hypotéza se však objevila již na konci 19. století, když badatel Ludwig Laistner tvrdil, že základní motivy pohádky a místní pověsti pocházejí ze snů (von Franz, 2008). Plně však byly tyto myšlenky rozvinuty až v učení švýcarského psychologa C.G. Junga, jenž v pohádkách studoval obsažené archetypické motivy – základní vzorce vývoje, které se rozvíjejí a realizují skrze lidské vědomí (Stein, Corbett, 2006). Archetypem pak Jung rozuměl jádra prapůvodních představ spjatých s přírodními jevy a tendence nabité silným emočním obsahem (Drapela, 1997). Dle analytické psychologie C.G. Junga jsou pohádky nejčistším a nejjednodušším výrazem kolektivně nevědomých psychických procesů, neboť zobrazují archetypy v jejich nejjednodušší, nejhutnější a nejpřesnější podobě. V takovém čistém tvaru mohou archetypové obrazy poskytnout výborný návod k porozumění procesům odehrávajících se v kolektivním nevědomí (von Franz, 2008).

V průběhu 19. století pohádka postupně zaujímala jedno z předních míst formující se literatury pro děti. Na přelomu 19. a 20. století se pohádkové knihy staly velmi úspěšným obchodním zbožím. Nová forma žánru – autorská pohádka se stále zřetelněji odpoutává od tradičních syžetů, motivů a kompozičních postupů tradiční kouzelné pohádky. Česká autorská pohádka minulého století přibližuje tradiční pohádkový svět prostředí moderní civilizace; polidšťuje nadpřirozené bytosti a vnáší do vyprávění humorný nadhled. V 60. letech minulého století dominuje žánrový typ moderní pohádky a tzv. nonsensové pohádky, zdůrazňující specifičnost dětské vnímavosti, netradiční obraznost, absurdní humor a jazykovou hru. S rozvojem filmového průmyslu začínají vznikat první kreslené a loutkové seriály a filmy, různé filmové adaptace klasických pohádek, díky soustavné medializaci se pohádky dostávají i do rozhlasu. Na rozdíl od jiných žánrů pohádková produkce nestagnuje.

Úsilí o aktualizaci pohádkového žánru provázely i tzv. boje o pohádku, jež u nás kulminovaly v první polovině minulého století. Někteří odborníci kritizovali zálibu lidových pohádek v iracionalitě, krutosti a feudální ideologii. Proti snaze zpochybnit výchovnou hodnotu pohádky se však prosazuje esteticky a psychologicky adekvátnější stanovisko,

oceňující její nezastupitelný význam pro duševní život dítěte (Mocná, Peterka a kol., 2004). Významu pohádek pro děti je věnována celá následující kapitola.

2 Význam pohádek pro vývoj dítěte

V průběhu minulého století probíhala bouřlivá diskuze mezi zastánci a odpůrci pohádek při výchově a vývoji dětí. Pohádka byla hodnocena záporně kvůli své nereálnosti, fantastičnosti a hrůzostrašnosti jako přežitek dávného výkladu světa (Červenka, 1960). Naopak příznivci hájili pohádky jako výraz lidové filozofie a umělecké dílo snadno přístupné dětem.

V současné době převládají většinou kladné ohlasy a uznání významu pohádek pro vývoj dítěte. Pokusme se tedy uvést některé argumenty. Dětský psycholog Václav Mertin (2004) tvrdí, že děti mají rády skutečné i fiktivní příběhy, v nichž se prolíná reálný život s fikcí. Kromě základních charakteristik pohádek (jasné odlišení dobra a zla, nekomplikovaný příběh, šťastný konec atd.), jež jsou atraktivní pro dětského posluchače a které jsme zmiňovali v první kapitole, klade největší důraz na speciální „pohádkovou atmosféru“. Při vyprávění je totiž dítě blízko nás, v bezpečí, nic je neohrožuje a je mu dobře.

Vzájemný kladný vztah vypravěče a posluchače zdůrazňuje i Michal Černoušek (1990), jenž tvrdí, že pohádka je výtvar slovesné kultury, útvar, který žije vyprávěním a nasloucháním. Ve vyprávění blízké osoby je přítomno její lidské srdce a pohled očí, který proniká do nitra duše dítěte – to nelze nahradit ničím jiným. „Co jde od srdce, do srdce i proniká“ (Streit, 1992).

Jako všechna velká umělecká díla pohádky současně těší i poučují. Jejich typickým znakem je to, že promlouvají přímo k dětem. Všechny děti bez ohledu na jejich intelektové schopnosti preferují lidovou pohádku před všemi ostatními vyprávěními (Bettelheim, 1994). Pohádkou začíná čtenářský vývoj dítěte; jedná se o jeden z prvních uměleckých útvarů, s nímž se dítě setkává. S jeho pomocí můžeme tříbit jazykový cit dítěte, rozvíjet slovní zásobu a podněcovat jeho zájem o další literaturu. Když budeme pohádky správně vyprávět, bude je později i dítě správně číst a ještě později zase předávat dál svým dětem. Pohádkami lze duševně posílit a „zocelit“ citlivější děti, zatímco ty s „hroší kůží“ můžeme vnitřně naladit na jemnější a měkčí notu (Streit, 1992).

Kromě toho můžeme pohádce přiřknout i významy výchovné, poznávací a vzdělávací. Pohádky sahají hluboko ke kořenům lidské moudrosti a vynášejí je na povrch prostými slovy a obrazy. Jejich poslouchání působí bezprostředně na vnitřní citový život dítěte. Podněcují představivost a zvědavost dětí, čímž napomáhají rozvoji inteligence a kognitivních funkcí, rozšiřují vědomí svých posluchačů tím, že si děti uvědomují různé problémy. Sdělují nové informace mravního a etického charakteru o hodnotách a významech základních mezilidských interakcí. Porozumění u dětského čtenáře či posluchače dosahují tím, že dané problémy tlumočí ve srozumitelných, konkrétních obrazech a jasných symbolech. Principy dobra a zla jsou jasně vykresleny v názorných činech a skutcích a navíc jsou personifikovány v jednoznačně čitelných postavách. Tyto jasné kontrasty usnadňují dětem porozumění předkládaným skutečnostem (Černoušek, 1990).

Pohádka vyvolává skryté obrazy imaginace v mysli posluchače a podporuje tvořivé myšlení – to předpokládá především nápady. A jak nápady dostávat se děti mj. učí právě poznáním světa pohádek a jejich příběhů. Pohádky výrazně podněcují fantazii dítěte, nabízí mu rozmanité obrazy a posouvají hranice jeho představivosti. Spřádání fantasií pomáhá dítěti porozumět sobě i ostatním a představit si, jaké následky může mít jeho jednání. Pokud dítěti nabízíme pouze racionální vysvětlení, je zmatené, neboť k tomuto způsobu myšlení ještě nedospělo.

Pohádkové příběhy disponují velmi silnou mravní tendencí (takovou nacházíme v jiných literárních žánrech jen zřídka). Hlavním nositelem mravnosti je v pohádce hrdina, který často u posluchačů vyvolává touhu stát se takovým jako on (o identifikaci se zmíníme dále). Smysl každé pohádky pak dle Lužika (1944) spočívá v dějovém vyvrcholení, kdy po obšírné expozici, v níž se v hojné míře uplatňují zlé elementy, vítězí s naprostou převahou a jistotou dobro. Předškolní dítě lze dobře vést a vychovávat vhodnými příklady, proto jsou vhodné určité pohádky jako prostředek probuzení morálního citu pro pravdu (Streit, 1992).

Pohádky představují i jakousi průpravu k řešení problémů. Nepřipravují děti pro řešení konkrétních problémů, ale jsou jakousi obecnou průpravou, naladováním dětí na určitý způsob uvažování, průpravou k postoji. Ukazují dětem, jak přistupovat k řešení problémů, než jak je ve skutečnosti řešit. Mohou modulovat aktivitu či pasivitu, mohou přispívat k utváření průrazného nebo bázlivého postoje, jednoznačný recept (návod) na řešení problémů však nedávají. Kromě toho podporují v dětech protiúzkostný postoj, neboť kritické situace vyžadují

rychlou a efektivní nápaditost, a ta se nemůže dostavit, je-li člověk vystaven příliš silnému působení emocí a zúzkostňujících strachů.

Jednou z kategorií řešení problémů jsou hádanky, kladené hrdinům v ožehavých situacích. Pěstují v dětech citlivost k metaforickému vyjadřování, citlivost k verbálním náznakům, schopnost analogicky myslet, schopnost obrazně se vyjadřovat. Také poskytují možnost, jak rozšiřovat myšlení používáním analogií. Některé pohádky také kladou důraz na rozvíjení a dostatečné osvojování paměťových funkcí. Určité věci je nutné si rychle a bezpodmínečně zapamatovat, jinak hrozí rychlý neblahý konec (Černoušek, 1990).

Téměř každá klasická pohádka řeší vhodným způsobem nějaký dětský problém. Dítě cítí, která z mnoha pohádek odpovídá jeho vnitřní situaci (s níž si ono samo neporadí) a na kterém místě mu pohádka poskytuje oporu pro řešení obtížných problémů. Zřídka je to ale okamžité poznání, které získáme na první poslech. Na to jsou mnohé prvky pohádky příliš cizí – a musí být, mají-li oslovit hluboko skryté emoce. Dítě musí slyšet pohádku vícekrát a musí mít možnost o ní přemítat, aby mohlo plně využít všechny významy důležité pro poznání sebe a světa kolem něj. Významy pohádek jsou mnohohrstevnaté.

Zdá se, že pohádky výrazně podporují růst ideálního já. Vedle realisticky vykreslených postav nabízejí totiž jako první literární útvary pro děti také ideály – ideální hrdiny. Jde o představu ideálu, tj. toho, jak bychom chtěli vypadat, ale zároveň i o představu toho, co bychom měli dělat a co ne. Pohádkový hrdina je schopen vykonat obdivuhodné činy; pokud se s ním dítě identifikuje, může si ve své představivosti kompenzovat své skutečné i domnělé nedostatky. Jakmile na konci příběhu hrdina dosáhne své pravé identity (a s ní i jistotu o sobě samém, svém těle, životě, místě ve společnosti), není už neobyčejným, ale je spokojený s tím, kdo je a co má.

Než začne dítě rozebírat realitu a objasňovat ji, musí mít nějaký referenční rámec, dle kterého by ji mohlo hodnotit. Když se tedy ptá, jestli je příběh pravdivý, chce vědět, jestli mu může být nějak užitečný a něčím přispět k jeho porozumění či mu sdělit něco důležitého (Bettelheim, 1994). Svět dospělých je pro děti příliš složitý a chaotický, proto potřebují jeho smysluplnou interpretaci – jedním z těchto prostředků je i pohádka. Děti totiž chápou svět v jiných dimenzích než dospělí; myšlení předškoláka je velmi obrazné, konkrétní, synkretické a animistické, pro dítě není problém kohokoli a cokoli oživit či jedním mávnutím kouzelného proutku od základů změnit nepříjemnou skutečnost. Svět dospělých je pro dítě komplikovaný

a složitý labyrint, jenž musí být srozumitelně převeden na dětské chápání; možná proto vznikly pohádky – aby přemostily propast mezi dětským a dospělým způsobem uvažování.

Dle Černouška (1990) představuje klasická pohádka jakousi dětskou psychologii v kostce. Přináší dětem totiž důležité psychické podněty, neboť jim předkládá významy různých životních problémů, které děti musí během svého vývoje individuálně vyřešit. V klasických pohádkách se objevují odpovědi na některé základní potřeby dětí, jako např. vztah k rodičům, vztah k sourozencům, potřeba poznávání mezilidských vztahů, potřeba zvládnutí strachu atd. Tím nabývá pohádka i dalšího významu – terapeutického – odpovídá na úzkostná traumata, která děti mohou prožívat, a poskytuje jim vodítko, jak se v takových citových problémech orientovat. Co je však v tomto ohledu nejdůležitější: pohádky předkládají optimistické vidění světa, končí „happy endem“, což je pro duševní rozvoj dětí velmi cenné.

Pohádky ve své velké rozmanitosti tvoří jedinečný psychologický soubor terapeutické hodnoty, který je nenahraditelným průvodcem po vývojové cestě psychiky od narození přes dospívání až ke konečnému hledání vlastní identity. Každá pohádka se dotýká jiných složek psychického vývoje. Její vyprávění směřuje k sjednocení protikladů, k usmiřování protichůdných sil, k dosažení celistvosti. Tím pohádka připravuje základ pro pozdější stavbu celistvé, integrované osobnosti dospělého člověka (Černoušek, 1990).

Podobným způsobem hovoří i Bettelheim (1994), který se na problematiku pohádek „dívá skrze psychoanalytické brýle“. Symboliku pohádek rozebírá na třech úrovních: 1. Na první z nich postavy reprezentují klíčové osoby v životě dítěte jako např. rodiče či sourozence. 2. Na druhé úrovni symbolizuje postava část osobnosti (dobré nebo špatné já) a na 3. je zástupcem vnitřních psychických procesů (id, ego a superego). Tak vypadá psychoanalytický způsob analýzy a interpretace (Shapiro, Katz, 1978; in: Coulacoglou, 2009).

Z uvedeného vyplývá, že pohádkové příběhy mají blízko k nevědomí a jeho procesům. Svoji typickou strukturou vykreslují způsoby fungování psyché i její cíle. Z pohledu hlubinné psychologie popisují pohádky individuální proces v celé jeho komplexnosti jako intrapsychický střet dvou domén, vědomí a nevědomí (Stein, Corbett, 2006). V průběhu času se pohádky neustále formovaly, až postupně získaly schopnost vyjadřovat zjevné i skryté významy, díky čemuž mohou oslovit všechny roviny lidské osobnosti. Zprostředkovávají důležitá poselství na vědomé, předvědomé i nevědomé úrovni a odpovídají příslušnému vývojovému stupni svého čtenáře či posluchače. Promlouvají zároveň k našemu vědomí i

nevědomí, proto se nemusejí vyhýbat rozporům, neboť ty v našem nevědomí existují bez potíží pospolu. Tím, že se týkají obecných lidských problémů, především těch, které zaměstnávají dětskou mysl, podporují rozvoj pučícího Já; současně eliminují předvědomé a nevědomé tlaky a napětí. Jejich příběh zároveň propůjčuje těmto nevědomým tlakům důvěryhodnost a ukazuje možnost, jak je vyřešit v souladu s požadavky Já a Nadjá.

Psychologické problémy vývoje jsou různorodé. Dítě musí překonat narcistická zklamání, oidipovské dilema či sourozeneckou rivalitu, musí se také vypořádat se svojí dětskou závislostí, utvářením svého vědomí a pocitu vlastní hodnoty, s přijetím morálních povinností. K zdárnému zvládnutí těchto problémů musí dítě rozumět, co se děje v jeho vědomí i co se odehrává v jeho nevědomí. Toto porozumění nelze dosáhnout racionálním pochopením nevědomí, ale tím, že bude přemítat a hloubat nad určitými prvky příběhu, bude vytvářet nové fantazie. U toho se nevědomý obsah převede do vědomých fantazií, což mu umožní dále s tímto obsahem nakládat. Z tohoto pohledu mají pohádky nedocenitelnou hodnotu, protože otvírají nové dimenze dětské fantazie, které by se jinak samy otevřít nemohly. A co je ještě důležitější: forma a obsah pohádek nabízejí dítěti obrazy, dle kterých může vytvářet své denní sny a tím dát svému životu lepší směr.

Důležitost pohádkových příběhů nespočívá jen v poučení, jak se správně chovat, nepopisují svět, jaký je, ani člověku neradí, jak jednat – tuto moudrost v sobě mají např. mýty, bajky či náboženství; terapeutický potenciál pohádek tkví v tom, že člověk o příběhu přemýšlí a pak nalezne vlastní způsob řešení problému a porozumí svým vnitřním konfliktům. Pohádky (na rozdíl od jiných literárních žánrů) vedou dítě k objevování vlastní identity a smyslu života; napovídají také, jaké zkušenosti jsou nezbytné pro další rozvoj charakterových vlastností. Dávají nám jistotu, že člověk může žít dobrý život, i když se mu do cesty staví spousta překážek – ty však lze překonat, pokud člověk dosáhne pravé identity. Pohádky slibují odvážným dětem, že pokud budou mít odvahu pustit se do tohoto boje, přijdou jim na pomoc dobré síly a pomohou jim dosáhnout úspěchu. Obrazný svět pohádek lépe než cokoli jiného dětem pomáhá dosáhnout zralejšího vědomí překonáním chaotických tlaků z nevědomí. Pro dítě (a nejen pro ně) je zneklidňující představa, že má v sobě síly, které nejsou plně pod jeho kontrolou. Tyto nevědomé pochody lze osvětlit pouze procesy, jež promlouvají přímo k nevědomí. Tento účinek mají právě obrazy vyvolané pohádkami (Bettelheim, 1994).

Nemůžeme vědět, která pohádka je pro dítě v určitém věku ta nejdůležitější; je na dítěti, aby nám to samo dalo najevo tím, že bude na pohádku okamžitě reagovat a bude ji znovu a znovu vyžadovat. V téže chvíli si jedinec bere z téže pohádky rozdílné významy dle toho, co zrovna potřebuje a na co je upřena jeho pozornost.

Život a pohádky tvoří jedno. Lidé si myslí, že pohádky jsou hloupost, protože v nich vždy všechno dobře skončí. Často si neuvědomují, že dobrý konec přichází až poté, co nastane největší tragédie (Janátová, 2007, s.20). Každá pohádka pojednává o určitém vztahovém výseku rodinné struktury, o určité etapě psychického vývoje dětí a rozuzlením svých zápletek nabízí pozitivní vyřešení určitých vývojových konfliktů, ukazuje cestu, jak je řešit, a nabízí důvěru a optimismus v tom smyslu, že je takto vyřešit lze. Pohádky nabízejí tyto zkušenosti v obecné formě, z níž si poučení může brát skutečně každý. Představují tak v životě dětí i dospělých jakési kouzelné zrcadlo, v němž se odráží život, jeho vznik, vývoj a zánik. Proto mohou obsahovat symbolické odpovědi na téměř všechny krizové okamžiky psychického života. Vedle těchto dimenzí obsahují pohádky také informace o archaických vrstvách psychiky, jež nelze poznat pouze pomocí vědeckého přístupu; porozumění pohádkám proto předpokládá vzájemné propojení citu a rozumu (Černoušek, 1990).

3 Interpretace dvou pohádkových příběhů

3.1 Červená karkulka

Pohádka o Červené karkulce vyšla ve sbírce pohádek Charlese Perraulta v roce 1697. Ovšem některé základní prvky tohoto příběhu nacházíme již několik století před tím. Existuje mýtus o Kronovi, který polyká vlastní děti, jež přesto vyjdou zázračně nepoškozené z jeho břicha, kde je nahradil těžký kámen. Je znám latinský příběh z počátku 13. století, v němž je dívka nalezena ve společnosti vlků. Na hlavě má červenou pokrývku, která je pro ni velmi důležitá (Bettelheim, 2000).

Přestože nejsou známé žádné psané formy časově předcházející zpracování Charlese Perraulta, prameny příběhu lze sledovat též v ústní lidové slovesnosti mnoha dalších evropských států. Některé z nich stále existují a liší se od nejrozšířenější verze, kterou publikovali bratři Grimmové (upravili konec verze Perraultovy – viz. dále). Je také možné, že

příběh vychází z velmi podobných orientálních příběhů (on-line, http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cerven%C3%A1_karkulka).

Perraultova verze se na počátku vyprávění podobá těm, které dobře známe. Dívka je pojmenována dle svého červeného čepečku, je poslána maminkou na návštěvu za babičkou, musí jít cestou přes les, kde potká vlka. Vlk by Karkulku nejraději hned sežral, ale bojí se, protože nedaleko odtud pracují dřevorubci. Vyzví tedy potřebné informace a na holčičku počká v babiččině chaloupce, v její posteli, když předtím stařenku sežere. Poté, co Karkulka dorazí do cíle, požádá ji vlk, aby si lehla k němu do postele. Následují známé otázky po nepřirozeně velkých očích, uších a zubech, načež vlk Karkulku spolkně. Příběh končí, vlk je zde vítězem střetnutí a žádný happy end se nekoná (on-line, http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cerven%C3%A1_karkulka). Pohádka je tak zbavena momentu úniku, vysvobození a útěchy. Nejedná se o pohádku a Perrault ji také jako pohádku nezamýšlel. V jeho původním podání na konec připojil několik veršů, v nichž hezké dívky varuje před tím, aby kdekoho poslouchaly; jinak se nemají divit, že je dostane vlk a sežere je. (Bettelheim, 2000).

V 19. století příběh upravili bratři Grimmové, když pozměnili Perraultův konec (zveřejnili dokonce dvě verze). Obě dvě mají šťastný konec; v té známější jsou dívka i babička zachráněny lovcem a vlk je po zásluze potrestán.

Kromě výše zmíněného Perraultova varování před sdílností k neznámým mužům se objevují i další interpretace příběhu. Velká část z nich připisuje červené čepičce sexuální význam. V některých interpretacích je pohádka vykládána jako varování před nucenou prostitucí – červený pláštík byl v 17. století typickým znakem lehké ženy. Jiné výklady nahlízejí na pohádku jako na příběh pohlavního dospívání. V tomto případě červená čepička symbolizuje menstruační krev a vstup do puberty (případně panenskou blánu), temný les je pak odkazem na ženství. Vlk se tedy stává hrozbou pro dívčino panenství. Antropomorfovaný vlk symbolizuje muže, který může být svůdníkem, milencem či násilníkem.

Existuje též interpretace, která uvedenou pohádku považuje za odraz slunečního mýtu. Červená čepička pak reprezentuje jasné slunce, jež je požřeno temnou nocí (vlkem) a znovu neporušené další den vychází (on-line, http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cerven%C3%A1_karkulka).

Erich Fromm (1999) považuje symboliku pohádky O Červené karkulce za jasnou a zřetelnou. Červená čepička je symbolem menstruace – malé děvčátko se stává zralou ženou a je konfrontováno se svou sexualitou. Výstraha „nesejít z cesty“ je zřetelné varování před ztrátou panenství. Vlk se pokouší Karkulku svádět tím, že ji ponouká k trhání květin pro babičku. Tím, že vlk dívku na konci příběhu spolkně, je vlastně muž symbolizován jako bezohledné a lstivé zvíře a pohlavní akt je vyličen jako kanibalistický čin. Takové zobrazení považuje Fromm za výraz hlubokého nepřátelství vůči mužům a sexualitě. Tato nenávist je v závěru pohádky ještě vystupňována. Nadřazenost ženy spočívá ve schopnosti rodit děti a vlk je zesměšněn právě tím, že je ukázán, jak se snaží hrát roli těhotné ženy (ve svém těle má živou bytost). Karkulka mu však do břicha nastrká kameny, symbol neplodnosti, a vlk umírá. Pohádka O Červené karkulce dle Fromma pojednává o konfliktu mezi mužem a ženou. Je to příběh triumfu žen nenávidějících muže.

Je nepochybné, že červená barva hraje v pohádce významnou roli. Příběh by se jistě odvíjel úplně jinak, kdyby pojednával o Zelené nebo Modré karkulce. Červená barva je výrazem životní síly, aktivity a optimismu, ovšem symbolizuje také krev, sexualitu, vášně a provokaci. Můžeme se tedy domnívat, že Červená karkulka je dívka na prahu dospívání, v níž se probouzí dřímající sexualita, na niž – dle Bettelheima (2000) ještě není dostatečně zralá.

Zcela v odlišném světle vidí Karkulku Carina Coulacoglou (2009), autorka Testu pohádek. Ta tvrdí, že i přes svůj „barevný vzhled“ je Karkulka obyčejné děvče – naivní, neposlušné a hravé. Děti (a nejen jimi) je oblíbená proto, že přestože je slušná a počestná, podlehne pokušení. Coulacoglou se domnívá, že hlavní symbolika pohádky se netýká sexuálních konotací, ale především dívčinými pocity separační úzkosti a archaického strachu reprezentovaného vlkem.

Je však třeba říci, že většina interpretací bere v úvahu sexuální podtext, proto se jimi budeme podrobněji zabývat. Vyjděme z předpokladu, že Červená Karkulka je dívka na prahu dospívání a její příběh zobrazuje rovinu afektivních problematických vztahů mladé slečny k mužskému pohlaví. Maminka a babička, další ženské postavy v pohádce, jsou popsány realisticky, není nutné je halit do převleku macech a ježibab (jako např. v pohádkách O Popelce nebo O Sněhurce), neboť hlavním tématem je problém vztahu dospívající dívky

k maskulinitě, k dozvukům dětského vztahu k otcům a k náznakům budoucího vztahu k mužům (Černoušek, 1990).

Příběh se odehrává v prostředí lesa, který není vnímán jako hrůzný a strašidelný jako např. v pohádce O Perníkové chaloupce. Karkulka se zcela dobrovolně a bezstarostně vydává na procházku s určitým cílem, která vede zalesněným terénem.

V lese potkává Karkulka vlka. Opět se můžeme dohadovat, proč je to právě vlk a ne třeba medvěd nebo kanec. Personifikace vlka má své historické opodstatnění jednak ve staleté zkušenosti prostého lidu se smečkami vlků, kteří ničili jejich stáda, jednak v předvědeckých zkušenostech při poznávání lidské psychopatologie. Středověké myšlení totiž v rámci předpsychiatrického vědění jednoznačně uznávalo kategorii tzv. lykantropie – přeměny člověka ve vlka. Lykantropie byla jednou z uznávaných forem deliria, šílenství a poukazovala obrazně na přeměnu člověka ve vlka či obecně hovořila o metamorfóze člověka ve zvíře vůbec. Lidské vlčí vlastnosti jsou vlastně projekcí nemorálních lidských dispozic. Lykantrop, člověk duševně zmrzačený, nebyl schopen racionálně kontrolovat svoji pudovou přirozenost a své instinkty (Černoušek, 1990).

Carina Coulacoglou (2009) vidí ve vlkovi symbol úzkosti a zničení. Z hlediska svého symbolického významu může být dle Thomase (1989, in: Coulacoglou, 2009) přirovnán k postavám macechy a obra. Je chytrý a prolhaný jako macecha a zároveň má kanibalistické choutky jako obr. Podobně jako obr ztělesňuje vlk vše asociální a nevědomé, je zobrazením Id.

Psychoanalytické interpretace popisují vlka v pohádce O Červené Karkulce jako symbol sexuality ve své nejprimitivnější podobě. Bettelheim (1976, in: Coulacoglou, 2009) považuje vlka za ztělesnění nebezpečí oidipovských pocitů.

Poněkud odlišně vidí vlka jungiánští psychologové. Dle Vereny Kastové (1995, in: Coulacoglou, 2009) symbolizuje vlk primitivní část charakteru Karkulky, tu instinktivní část jejího já, kterou ona popřela. Tato Karkulka je agresivní, náruživá, impulzivní a nedbalá svých povinností.

Na druhé straně má však vlk (i přes všechna nebezpečí, která představuje) částečně tajuplnou, skoro zvrácenou přitažlivost (Černoušek, 1990). Tím, že se v Karkulce začíná ozývat pubertální erotické chvění, začíná toužit po „vlkovi“ – i když je tato touha rychle

zatlačena do nevědomí. Vášně a touha se projevují tak, že je člověk někam puzen zvláštní silou, jejichž zdrojů si není příliš vědom. V určité interpretační rovině to skutečně vypadá, jako by Karkulka po vlku opravdu toužila. V některých verzích (např. Perraultově nebo bratří Grimmů) se dívka po příchodu do babiččina domečku dokonce svlékne a ulehne k vlkovi do postele. Stejně tak i vlk touží po Karkulce – kdyby měl opravdu jenom strašný hlad, mohl ji sežrat rovnou v lese. Ale on to neudělá hned, protože ji ještě před tím chce „dostat do postele“ (Bettelheim, 2000).

I když většina dětí neví nic o živočiších, z nichž jeden při sexuálním aktu hyne, v dětské vědomé i nevědomé mysli jsou tyto destruktivní konotace docela živé. Právě pro toto zvláštní spojení protikladných emocí charakteristických pro dětské povědomí o sexu, je tato pohádka nevědomě přitažlivá jak pro děti, tak i pro dospělé, kteří si díky ní vybaví matnou vzpomínku na své vlastní okouzlení sexualitou (Bettelheim, 2000).

Příběh ovšem nezasahuje tak daleko, aby rýsoval rozvoj erotických zkušeností. Naopak upozorňuje na nebezpečí vyplývající z hluboké fascinace vlastními pudovými přáními, které mohou jedince zničit; zde tím, že je dívka pohlcena vlkem. Ale i toto nebezpečí je nakonec zažehnáno, neboť v duchu pohádkového principu končí příběh šťastně zásahem myslivce.

Postava myslivce je také nabita svoji symbolikou. Myslivci obvykle představují krotitele zvířat, tedy temných animálních pudů skrývajících se v člověku. Jsou to ovladatelé agresivity, dovedou zkrotit nízké pudy vyvolávající jak fascinaci, tak úzkost. V příběhu o Červené karkulce přináší vysvobození, vše vrací tam, kde to má být (Černoušek, 1990).

Myslivec a vlk představují vlastně protichůdné polarity mužství. Narativní zápleтка příběhu se točí kolem různých aspektů vztahu dospívající dívky k imagu mužství, jež je v pohádce rozloženo protichůdně – nebezpečný svůdce, který sežere babičku i Karkulku, proti kterému stojí myslivec, představující silnou a pozitivní otcovskou autoritu, zodpovědnost, spásu. Vše se odehrává tak, že se hlavní hrdinka pokouší prakticky porozumět protikladným mužským sklonům. Získává zkušenosti, které se jí mohou hodit v dalším životě – potkat vlka v lidské podobě, nebo poznat ochraňujícího, oporu poskytujícího myslivce (Černoušek, 1990).

Podobně vidí skutečnost i Bettelheim (2000): vypadá to, jako by se Karkulka snažila porozumět rozporuplnostem v povaze muže tím, že na vlastní kůži zažije všechny aspekty mužské osobnosti – jednak sobecké, asociální, divoké a ničivé sklony jeho Ono

(reprezentované vlkem), jednak nesobecké, uvážlivé a ochranné vlastnosti jeho Já (představované myslivcem).

Červená Karkulka prošla v příběhu očistou a katarzí. Krátký čas, během něž přebývala v břiše vlka, je univerzálním symbolem „druhého zrození“, pubertální přeměny dítěte v dospělého jedince. Vzdálená upomínka na fetální stadium lidského plodu před prvním skutečným narozením je v pohádce zobrazena pobyt v břiše, z něhož se „císařským řezem“ myslivce rodí nový život (Černoušek, 1990). To, že vlk nezemře hned po rozříznutí břicha, má samozřejmě také svůj smysl. Pohádka totiž chrání dítě před zbytečnou úzkostí. Kdyby vlk zemřel kvůli tomu, že mu myslivec rozřízne břicho, posluchači by se mohli bát, že dítě narozené z matčina těla matku zabíjí. Když však vlk skoná kvůli těžkým kamenům v útrokách, není třeba mít úzkosti kvůli porodu (Bettelheim, 2000).

Karkulka ztratila dětskou nevinu, když se utkala s nástrahami sídlícími v jejím vlastním nitru a také ve světě, a vyměnila ji za moudrost, kterou mohou oplývat jen „dvakrát zrození“. To jsou ti, kteří zvládnou existenční krizi a dospějí navíc k vědomí, že to byla jejich vlastní povaha, jež je do krize uvrhla (Bettelheim, 2000). Tak lze tedy pohádku O Červené karkulce interpretovat jako příběh existenční krize pubertálního hledání, na jehož konci stojí nový jedinec, připravený na úkoly dospělého života.

3.2 Sněhurka a sedm trpaslíků

Podobně jako příběh O Červené karkulce, je i pohádka O Sněhurce jednou z nejznámějších. Po staletí je v různých podobách vyprávěna ve všech evropských zemích, odkud se rozšířila i do dalších světadílů. Dnešní podobu mají na svědomí opět bratři Grimmové, kteří upravili italskou lidovou pohádku „Dívka z mléka a krve“ a nazvali ji „Sněhurka“.

V dnešní době je však původní příběh poněkud zkreslen, k čemuž přispělo filmové zpracování Walta Disneye v roce 1937. Jednalo se o první animovaný film z jeho dílny a je považován za jeden z nejzdařilejších (on-line, http://cs.wikipedia.org/wiki/Sn%C4%9Bhurka_a_sedm_trpasl%C3%ADk%C5%AF). Bohužel však poněkud odsouvá do pozadí původní příběh a na scénu přivádí trpaslíky (k nim se také nejčastěji upírá pozornost dětských diváků).

Trpaslíci byli původně anonymními hornickými gnómy (Černoušek, 1990), kterým se nezdařil vývoj do zralé lidské podoby a navždy ustrnuli na pre-oidipovské úrovni (nemají rodiče, nežení se a nevdávají, nemohou mít děti, jsou asexuální). Jsou pouhým pozadím zvýrazňujícím důležitost událostí odehrávajících se v příběhu (Bettelheim, 2000).

V Disneyově příběhu se však trpaslíci stali nezapomenutelnými individualitami, dokonce poprvé v historii dostali i svoje jméno – Šmudla, Prófa, Kejchal, Stydlín, Rejpal, Štístko, Dřímál, navíc každý má ve filmu svůj nezaměnitelný vzhled a pohyby, aby je divák na první pohled rozpoznal. Stejně jako vzhled trpaslíků se také filmová podoba Sněhurky usídlila v povědomí většiny dětí i dospělých; jen málo lidí si ji představí jinak, než je její kreslená podoba.

Tak jako Červená karkulka, i Sněhurka nese jméno, které ji určitým způsobem charakterizuje. Sněhurka je dívka bílá jako sníh s tvářemi červenými jako krev a vlasy černými jako havran či ebenové dřevo. Tyto atributy dívky (především červená krev) odkazují na záhadu dvou důležitých životních dějů – zrození a menstruace. Již na začátku vyprávění popisujícího, jak Sněhurka přišla na svět, je symbolicky ukázána asociace červené krve a nevinné běloby. Děti si tak nevědomky potvrzují své tušení, že prvním předpokladem narození dítěte je krvácení; bez krve není zrození (Černoušek, 1990).

Narození Sněhurky je v pohádce vylíčeno velmi obrazně. V některých verzích se královna píchne do prstu a kapky její krve ukápnou na čerstvě napadaný sníh, v jiné verzi zanechala ve sněhu krvavé šlěpěje chudá žena, která měla mrazem rozpraskané nohy. V italské verzi krev neukápnou na sníh, jenž není v Itálii tak obvyklý, ale na mléko, bílý mramor nebo dokonce na tvaroh (Bettelheim, 2000). Dle Marie-Louise von Franz (2008) motiv bezdětného královského páru bývá obecně předstupněm zázračného zrození výjimečného dítěte. Bezdětnost sama pak svědčí o tom, že bylo přerušeno spojení s tvořivým základem psyché a že mezi hodnotami a idejemi kolektivního vědomí na jedné straně a temným, životodárným základem nevědomých archetypových procesů proměny na straně druhé zeje hluboká propast.

Tajemství zrození je tedy v příběhu předloženo celkem realisticky – dává najevo, že souvisí s životadárnou krví (Černoušek, 1990). Sněhurka se narodí ze tří kapek červené krve. Krev je u mnoha národů sídlem duše a života (Lurker, 2005). Počet tři není náhodný, neboť toto číslo je v nevědomí nejtěsněji spjato se sexem. Právě trojice hada, Adama a Evy vedla podle bible k poznání tělesnosti. Lidské setkání, shledání muže a ženy, plodí dítě, proto je

trojka znamením života a plodnosti (Betz, 2002). V nevědomí číslo tři představuje pohlaví, protože každé pohlaví má tři viditelné znaky – penis a dvě varlata u muže, vaginu a dvě prsa u ženy. Číslo tři navíc symbolizuje oidipovskou situaci s hlubokým zaujetím tří lidí pro sebe navzájem v rámci vztahů, které jsou víc než jen zabarveny sexualitou (Bettelheim, 2000). Trojka je číslo klonící se k harmonii. Zatímco dvojka nechává věci otevřené, trojka je završuje, klade konečný bod, činí věc „kulatou a správnou“. Trojka odkazuje na dokonalost; teprve to, co lze vyjádřit triádou, je uzavřený celek (Betz, 2002).

Sněhurčina matka brzy umírá a na scénu vstupuje macecha. Protože pohádka o Sněhurce řeší z hlediska vývojové psychologie problém žárlivosti matky na dospívající dceru, bylo nutné, aby již na počátku došlo k nahrazení laskavé maminky zlou macechou – jinak by v dětech mohly být vzbuzeny příliš silné emoce a obavy (Černoušek, 1990). Během prvních let dívčina života se nic dramatického neděje; macecha začne být zlá až poté, co Sněhurka začne vyspívat. Vzhledem k tomu, že zlá královna je zcela zaujata svoji krásou, která však časem zákonitě uvadá, rozehrává se v příběhu univerzální téma žárlivosti dvou žen (tatínek ve vyprávění nehraje žádnou podstatnou roli): jedné rozkvétající, druhé stárnoucí.

Macecha je vykreslena jako typický Narcis – druhé lidi potřebuje jen k věčnému a neustálému potvrzování vlastní jedinečnosti a velkoleposti. Proto se také den co den táže kouzelného zrcadla na svoji hodnotu – krásu, stejně jako se mytický Narcis zhlížel ve vodní hladině. Zrcadlo hovoří lidským hlasem, je magické, kouzelné, a proto dokáže uspokojit i tu nejlačnější a nejnasytnější sebelásku. Růstem a vyspíváním dítěte se cítí ohrožen právě narcistický rodič, protože to nevyvratně znamená, že stárne. Dokud je dítě zcela závislé a je vlastně součástí rodiče, nijak jej neohrožuje. Jakmile však začne dospívat a dosahovat nezávislosti, rodič je začne zažívat jako hrozbu a pociťuje vlastní ústup ze slávy.

Zlá královna vystupuje v pohádce současně na třech úrovních (Coulacoglou, 2009): jednak je to typická nevlastní matka snažící se vyrovnat biologické matce a manželce, dále je to matka, která soupeří se svojí dcerou, a nakonec je to též nepřátelská čarodějnice s nadpřirozenými schopnostmi a kouzelnými předměty (mluvící zrcadlo).

V příběhu se dále objevuje muž (někdy ztvárněný jako královský lovcí, někdy jako myslivec), kterého můžeme považovat za nevědomé zpodobnění otce. Oplývá podobnou symbolikou jako myslivec z Červené karkulky – představuje ochranu a bezpečí, navíc Sněhurce zachrání život (stejně jako v Karkulce) místo toho, aby ji usmrtil a přinesl její

vnitřnosti, jak přikázala zlá macecha. Kdo jiný než otec by se naoko podvolil nadvládě macechy, ale kvůli dítěti by se přesto opovážil jednat proti její vůli? I když na první pohled dělá to, co mu přikáže macecha, tajně ji klame, neboť straní dceři – přesně to by si ráda myslela o svém otci oidipovská, dospívající dívka (Bettelheim, 2000); proto lze myslivce považovat za ideálně vysněného náhradního otce.

Sněhurka nalézá nový domov u trpaslíků. Jak již bylo řečeno, jedná se o pracovitá, asexuální stvoření, která v původním, předdisneyovském zpracování, mají jen vedlejší úlohu. Tím, že byli pojmenováni a obdařeni odlišnou osobností, došlo k narušení nevědomého chápání toho, že představují nezralý, předindividuální způsob bytí, který musí Sněhurka překonat. Podobné moderní dodatky k pohádkám ztěžují možnost správně pochopit jejich hlubší význam (Bettelheim, 2000).

Dle Tolkiena (2003) byli trpaslíci stvořeni z hlíny a kamene v hlubinách Země (Středozemě), jsou silní, nepoddajní, zarytí jako kámen, otužilí, stálí v přátelství i nepřítelství. Obvykle jsou zobrazováni jako podsadití, oškliví a často deformovaní. Jsou zobrazeni výlučně jako muži, avšak muži se zbrzděným vývojem. Je jim přisuzována hamižnost a materialistická povaha. Tento zájem pro materialismus a indiferentnost pohlaví svědčí pro pre-oidipální úroveň, jak již bylo řečeno dříve. Jejich malý vzrůst a hornická práce (prorážení temných děr) dle mnoha psychoanalytiků naznačuje falické konotace (Coulacoglou, 2009).

Trpaslíci jsou v různých příbězích nositeli různých významů, mohou být dobří nebo špatní. V pohádce o Sněhurce nejsou poťouchlí a zlomyslní jako třeba skřítkové, naopak jsou hodní a pomáhají hrdince vytvořit nový domov. Zajímavé je, že dle mýtů Středozemě (Tolkien, 2003) jich bylo na počátku vytvořeno sedm, tedy stejný počet, kolik je trpaslíků v pohádce O Sněhurce.

Je to z toho důvodu, že číslo sedm má samozřejmě také svůj symbolický význam. Vztahuje se k prostoru (symbolizuje sedm směrů prostoru – centrum, nahoru, dolů a čtyři nebeské směry) i časomíře (podle Starého zákona byl svět stvořen v sedmi dnech) (on-line, <http://www.iencyklopedie.cz/ciselna-symbolika/>). Je to integrující cifra, vznikne součtem trojky a čtyřky, dalších symboly nabitých čísel. Podle prastarých vědomostí kroužilo kolem Země sedm planet. Jednotlivým dnům v týdnu byla přiřazena vždy jedna planeta. Sedmi planetám bylo také přiřazeno sedm nebeských sfér, proto je spousta starých staveb sedmistupňových (pyramidy v Babylonu, Šalamounův chrám v Egyptě ad.). V antice byl

lidský život členěn na sled sedmiletí, kdy v každém začíná nové období existence a je dosaženo nového stupně. Také cesta duchovního zrání se líčí v sedmi stupních. Mnoho odkazů na sedmičku lze nalézt v Bibli (Betz, 2002).

V dávných dobách bylo kromě sedmi planet známo i sedm kovů. Každé z nebeských těles pak korespondovalo s jedním kovem: Slunce se zlatem, Měsíc se stříbrem, Saturn s olovem, Jupiter s cínem, Mars se železem, Venuše s mědí a Merkur se rtutí (Černoušek, 1990). Trpaslíci jsou dělníci země kutající z jejího nitra kovy. Sedm trpaslíků symbolizuje kromě sedmi planet se sedmi kovy také zmíněných sedm dní v týdnu, tedy svět každodenní práce. Práce je podstatou jejich života, kutají rudu od rána do večera, neznají odpočinku. Má-li Sněhurka dobře vyrůst, musí si osvojit také svět práce; z tohoto hlediska je její pobyt u trpaslíků více než opodstatněný (Bettelheim, 2000).

Hrdinka ztrácí původní domov a nachází na přechodnou dobu domov jiný. Její osud připomíná touhu odejít někam pryč od původní rodiny. Získává „vlastní domácnost“, ve které se stará o trpaslíky a kterou vede sama. Tím se také její vztah s trpaslíky stává reciproční; malí mužiči jí poskytnou přístřeší, ona zase domácí servis. Příběh o Sněhurce tak kromě tématu žárlivosti vyjadřuje i velkou adolescentní touhu uniknout z tlaků starého domova a založit domov nový. Problémem je, že tato tužba se objevuje v době, kdy jedinec obvykle ještě není dostatečně zralý a připravený po stránce psychologické a sociální. Nový domov by mladí lidé měli začít hledat tehdy, až se naučí zodpovědnému obstarávání svých povinností a stanou se nezávisle fungující ekonomickou jednotkou. Toto všechno Sněhurka symbolicky provozuje ve svém novém domově u sedmi trpaslíků (Černoušek, 1990).

Pohádka o Sněhurce má ještě další významný podtext – model zákonitostí erotického dospívání. V přechodném domově je dívka stále ještě v předpubertálním období, avšak čas plyne a hrdinka začíná pociťovat sexuální touhu, která byla předtím potlačena (v latentním vývojovém období) a nijak se neprojevovala. S tím se na scéně znovu objevuje macecha, představující vědomě potlačené prvky Sněhurčina vnitřního konfliktu (Bettelheim, 2000).

Rozvíjející se sexualita se v rámci psychického prožívání projevuje rostoucím napětím pokušení. Ochota, s níž dívka přes varování trpaslíků opakovaně otvírá stařeně (maceše), poukazuje na to, jak jsou tato pokušení blízka jejím niterným tužbám.

V příběhu je pokušení reprezentováno klasickým předmětem – jablkem, symbolem plodnosti a života. Plod jabloní odedávna symbolizoval pohlavní touhu a erotiku, např. zakázané jablko ze stromu poznání či jablko sváru v řeckých bájích, které zapříčinilo trojskou válku. Jablko jednoduše znamená konec nevinnosti (Černoušek, 1990). Stejně jako tolik jiných symbolů je však ambivalentní; přináší nejen život, ale i smrt (v této pohádce, v řeckém mýtu o Persefoně aj.). Smrt přinesly i přes zákaz snědené plody z biblického stromu poznání, který je od středověku zobrazován jako jabloň (Lurker, 2005).

Sněhurka se dvakrát vymaní nástrahám magických předmětů, což odkazuje na situace výkyvů adolescentních konfliktů – dívka je dvakrát svedena, ohrožena a zachráněna návratem do předchozího způsobu existence v latenci. Při třetím pokušení však přestane vyvíjet snahu řešit adolescentní těžkosti návratem k nezralosti.

Potřetí nabízí zlá královna Sněhurce krásné jablko. Aby překonala Dívčinu podezíravost, rozkrojí jej napůl – jedna půlka je bílá, druhá červená. Znovu je tak připomenuta Sněhurčina obojaká přirozenost; bílá jako sníh, červená jako krev. Tím, že sní červenou, „živočišnou“ část, je konec její nevinnosti; její sexuální funkce se probudily k životu. Trpaslíci, průvodci obdobím latence ji už nedokážou přivést zpět k životu (Bettelheim, 2000).

Pozřením jedovatého jablka umírá dítě ve Sněhurčině těle. Dívka je pohřbena do průsvitné, skleněné rakve, kolem níž poletují tři ptáci – sova, havran a holubice. Sova je znamením moudrosti, havran pravděpodobně symbolizuje sebevědomí a holubice lásku. Tím i příběh končí – příjezdem prince a vysvobozením Sněhurky. Ta s úspěchem proplula bouřlivou cestou svého dospívání a může tak uzavřít celoživotní svazek s princem (Černoušek, 1990).

Málo pohádek pomáhá posluchačům rozlišit fáze dětského vývoje tak přesně jako povídání o Sněhurce. Nejranější, zcela závislé pre-oidipovské roky jsou sotva zmíněny, což je příznačné pro většinu pohádek. Příběh vlastně pojednává o oidipovských konfliktech mezi matkou a dcerou, o dětství a nakonec dospívání, s hlavním důrazem na to, co tvoří dobré dětství a co je třeba k tomu, aby z něj jedinec vyrostl. Učí nás, že dosáhne-li člověk tělesné zralosti, v žádném případě to neznamená, že je duševně a citově připraven na dospělost představovanou manželstvím. Je zapotřebí dalšího vývoje a času, než se vytvoří nová, zralejší osobnost a jsou integrovány staré konflikty. Dospělosti dosáhneme teprve tehdy, když vyřešíme vnitřní rozpory a probudí se v nás zralé Já, v němž červená a bílá existují harmonicky vedle sebe (Bettelheim, 2000).

4 Test pohádek

4.1 Seznámení s testem – jeho charakteristika, vznik, administrace, použití

Na symbolickou povahu pohádek poprvé poukázal Sigmund Freud, jeho učením se inspirovali další následovníci, z nejznámějších např. C. G. Jung či později Bruno Bettelheim. Freud se často obracel k pohádkám, když chtěl pomoci s interpretací snů; je totiž známo, že obrazný jazyk mýtů a pohádek a dalších útvarů využívá stejných symbolismů (on-line, <http://www.fairytaletest.com/>). Pohádky se vztahují jak k vědomí, tak k nevědomí a mohou nám pomoci při porozumění sama sobě i druhým lidem. Z těchto premis vychází i Test pohádek.

Test pohádek (Fairy Tale Test – FTT) je verbální projektivní metoda určená pro děti ve věku 6 – 12 let. První verze vznikla v letech 1989 – 1993 v rámci disertační práce na univerzitě v anglickém Exeteru a byla ověřována na vzorku 800 řeckých dětí. Revize byla provedena v letech 2001 – 2003 a proběhla i restandardizace. Současně s tím byla provedena standardizace testu v Rusku, Číně, Indii a Turecku (Coulacoglou, 2009).

Vznik testu byl inspirován metodou TAT (Tematický apercepční test), úkolem dítěte však není samostatné vytvoření příběhu jako v TAT, jež může být zvláště pro menší děti obtížné a frustrující. Dítě odpovídá na otázky týkající se dvou dobře známých pohádek – Červené karkulky a Sněhurky (Říčan, Krejčířová a kol., 2006).

Hlavním důvodem vytvoření testu byla snaha poskytnout klinickým pracovníkům psychometricky relevantní nástroj, který by hodnotil více osobnostních proměnných. Cílem testu pohádek v nejširším slova smyslu je postihnout osobnostní profil jedince a získat informace nejen o izolovaných vlastnostech osobnosti, ale i o jejich vzájemných vztazích; Skrze odpovědi můžeme lépe poznat a porozumět vnitřnímu životu jedince, jeho pocitům, přáním a touhám a zároveň získat rámec, jímž lze nahlížet dynamiku vývoje osobnosti (Coulacoglou, 2008).

Podstata testu je založena na asociacích mezi pohádkami a nevědomými procesy. Teoreticky vychází z psychodynamických teorií, opírajících se o fungování ega a vztahu k objektu. Pohádky, které FTT využívá, obsahují témata jako láska, žárlivost, agrese a násilí, sexualita, narcismus, oidipovské pocity, vztah dítě – matka, odmítnutí, smrt a znovuzrození ad. V porovnání s podobnými testy se liší v několika aspektech (Coulacoglou, 2009):

- Podnětové kartičky. Dítěti jsou najednou předloženy tři obrázky (namísto jednoho) a je mu položen otázka místo toho, aby samo vymýšlelo nějaký příběh. Vymyšlení příběhu může být frustrující, zvláště pro děti stydlivé nebo s nedostatečnou fantazií. V FTT již příběh existuje, dítě se rozvzpomíná jen na některé jeho části.
- Hodnocené parametry. Zatímco ostatní podobné testy se zaměřují spíše na postižení rodinných vztahů a interpersonální situace, Test pohádek hodnotí velké množství osobnostních proměnných.
- Skórování. Instrukce týkající se skórování jsou jasné, navíc je manuál doplněn o řadu konkrétních příkladů.

Stejně jako všechny jiné diagnostické metody má Test pohádek svoje výhody i nevýhody. Autorka metody je shrnuje takto (Coulacoglou, 2008):

Výhody FTT:

1. Umožňuje hodnotit širokou škálu osobnostních proměnných, což poskytuje globální pohled na osobnost dítěte.
2. Hrová povaha testu je pro děti vhodná; speciálně pro ty, které jsou nějakým způsobem inhibované.
3. Test může být administrován i dětem s omezenými verbálními dovednostmi, protože dítě odpovídá jen na konkrétní otázky.
4. Díky charakteru testového materiálu může být test zadáván dětem z rozdílného sociálního a kulturního prostředí.
5. Je vypracován důkladný skórovací systém, dle kterého lze hodnotit jednotlivé odpovědi.
6. Odpovědi reflektují též značnou část obranných mechanismů dítěte.

Nevýhody FTT:

1. Některé děti nemají pohádky rády a nezajímají se o ně, což může vyústit v těžkopádné, vágní či stereotypní odpovědi.
2. Administrace testu musí být provedena velmi pečlivě a nesmí trvat více jak jednu hodinu.
3. Examinátor, který interpretuje Test pohádek, musí být obeznámen s psychodynamickými vývojovými teoriemi a principy a s psychoanalytickou interpretací pohádek.

4. Než je dítě testováno, mělo by znát pohádky o Červené karkulce a o Sněhurce a sedmi trpaslících. (Podmínka je to důležitá, ne však nezbytná.)
5. Určení figury, s níž se dítě identifikuje, může být v případech vyobrazení Ježibaby či Obra obtížné a namáhavé.

Test se skládá z 21 kartiček, sedmi sad po třech vyobrazeních. Každá kartička má na zadní straně své číslo dle pořadí, v jakém je dítěti předkládána v rámci sady. Prvních pět sad je zobrazením těchto pohádkových postav: Karkulky, Vlka, Trpaslíka, Ježibaby a Obra. V šesté a sedmé sadě jsou znázorněny tři různé situace z pohádky o Červené karkulce (6. sada) a Sněhurce (7. sada). Každá sada představuje různá témata a konflikty (Coulacoglou, 2009): Červená karkulka – konflikt mezi autonomií a podřízeností vůči autoritě, self-image, sexuální pocity, separační úzkost, způsob, jak se vypořádat s nebezpečím; Vlk – konflikt mezi kontrolou a uvolněním vlastních impulzů, struktura superega, orální potřeby, dominance; Trpaslík – strach z potenciálního ohrožení či nejistoty, afektivní potřeby, zvládání nebezpečí, self-image; Ježibaba – vztah matka – dítě, narcistické pocity, sourozenecká rivalita, oidipovské pocity, superego, agrese, dominance a ambice, self-image; Obr – agresivita, orální potřeby, self-image, sexuální pocity, vztah otec – dítě; Scény z Karkulky – obraz matky, přísné superego, konflikt mezi potěšením a morálním omezením, separační úzkost, deprese; Scény ze Sněhurky – vztah mezi mužem a ženou, vztah otec – dítě, separační úzkost, konflikt mezi autonomií a poddajností, konflikt mezi osobním zráním a setrváním ve stadiu dítěte.

Každá postava je nakreslena ve třech modifikacích, zobrazuje jinou verzi charakteru pohádkové postavy. Vyobrazení se liší emočním zabarvením a potenci, čehož je dosaženo střídáním výrazů obličeje nebo posturou těla. Je tomu tak ze dvou důvodů: 1. Umožnit dítěti překonat počáteční ostych. Zatímco při prvním obrázku může mít problém vyjádřit, co si postava myslí nebo co cítí, při třetím obrázku už by mělo být více uvolněné, proto předpokládáme subjektivnější a významově více relevantní odpověď. 2. Dětem se líbí, když si mohou vybrat. Možností výběru se testová situace mění v hru. Proces výběru – zejména u dětí – stimuluje afektivní tendence.

Zobrazené postavy mohou patřit do více pohádek; proto jejich pocity a myšlenky nejsou jednoznačně čitelné. Byl vlk opravdu tak zlý? Nebo byl jen hladový? Děti prostřednictvím identifikace s postavou do ní projikují své vlastní pocity a myšlenky.

Dvě možnosti ze tří nakreslených se snaží o to, aby co nejvíce korespondovaly s nejnámějšími knižními ilustracemi. Třetí varianta není všeobecně známá (Karkulka č.2, Vlk č.2, Trpaslík č.2, Ježibaba č.1, Obr č.1) a očekáváme od ní, že bude stimulovat originálnější a významově nabitě odpovědi.

Pohádkové scény zobrazují vždy tři různé situace. Scény z Červené karkulky byly vybrány tak, aby vylíčily vztah mezi matkou a její dcerou očima Karkulky. Situace ze Sněhurky se snaží znázornit nově utvořený vztah dívky s princem, ambivalentní vztah Sněhurky s otcem a stabilní a bezpečný vztah s trpaslíky.

Jako u každého jiného testování je důležitým předpokladem kvalitní spolupráce navázání kladného vztahu mezi probandem a examínátorem a vytvoření bezpečného důvěrného prostředí. Čím se dítě cítí lépe, tím jsou jeho odpovědi spontánnější a originálnější a mohou více odhalit jeho nevědomé pochody. Test pohádek se administruje individuálně pouze během jednoho sezení, předložení všech sedmi sad kartiček trvá v průměru 45 minut, u ostýchavých nebo naopak upovídaných dětí se může protáhnout až na hodinu. Dalších přibližně půl hodiny až hodinu zabere skórování proměnných a interpretace testu.

Dalším nezbytným předpokladem testování je znalost pohádek o Červené karkulce a o Sněhurce. Pokud je dítě dobře nezná, je možné testování odložit, dokud se s nimi blíže neseznámí a nebude je mít uložené v podvědomí. Proband nemusí znát žádnou klasickou pohádku, ve které vystupuje obr, pokud si je ovšem vědom základních charakteristik, jež se k této postavě váží, např. že je obr velký, silný apod. Na začátku administrace se doporučuje, aby dítě stručně vyprávělo příběh o Karkulce a o Sněhurce. Jeho verze se zaznamená na příslušné místo do odpověďového protokolu.

Dítěti se postupně předkládá najednou vždy celá sada kartiček tak, jak jsou očíslovány; obrázky ve zbývajících sadách nesmí proband vidět. Při prezentování jednotlivých sad je zapotřebí zdůraznit klíčovou osobu na obrázku – „Zde máme tři *Červené karkulky*. Co si myslí a cítí každá z nich?“, „Proč?“. Je důležité, aby dítě pochopilo, nač se ho examínátor ptá; je proto možné instrukci zopakovat či upravit tak, aby jí dítě správně porozumělo. Pokud nám není jasná odpověď nebo nechápeme motivy, jež stojí v pozadí jednotlivých činů, je třeba dítě povzbudit, aby svoji odpověď objasnilo nebo rozšířilo. Proband by měl být na začátku ubezpečen, že žádná odpověď není správná či špatná a že poznámky, které si zapisujeme do záznamového archu, nejsou jeho hodnocením nebo známkováním.

Při popisu scén z pohádky se může stát, že dítě zamění jméno hrdinky a místo o Sněhurce vypráví třeba o Popelce. Pokud se však popis scény shoduje s příběhem pohádky, doporučuje autorka testu nezasahovat. Když však popis dítěte vychází z jiného příběhu než toho, který kartička znázorňuje, je vhodné dítě usměrnit a připomenout mu, o které pohádce se aktuálně bavíme. Takové zmatení a problém soustředit se na konkrétní pohádku může být známkou nějakého problému probanda.

Otázky, které dítěti klademe při prezentování jednotlivých sad kartiček, jsou vytištěny na záznamovém archu. Odpovědi dítěte se zapisují pokud možno doslovně; kromě toho je vhodné zaznamenat všechny reakce, komentáře, změny pořadí kartiček, projevy chování apod., což může být důležité pro pozdější analýzu výsledků a interpretaci testu. Také je dobré poznačení bodu, od kterého jsou odpovědi dítěte reakcí na doplňující otázku. Můžeme tak snáze odlišit spontánní produkci od dalších odpovědí.

Test je možné použít jako základní techniku klinické diagnostiky, jako nástroj k zhodnocení osobnostního vývoje, hodnocení motivačních tendencí i jako metodu pro srovnávací výzkum. V současné době je předmětem zkoumání využití FTT u dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, konkrétně poruchami učení a lehkou mentální retardací (Coulacoglou, 2009).

4.2 Měřené proměnné

V testu pohádek můžeme vysledovat celkem 30 proměnných (Coulacoglou, 2009, s. 49 - 64; 2010), které jsou seskupeny do šesti kategorií. Tyto proměnné dosahují dle řeckých norem průměrných hodnot 8 – 18 bodů, jejich skórování je různé (viz. tabulka č.1 na další straně). Mezi nejčastěji skórované proměnné patří Přizpůsobení se obsahu pohádky (AFTC), Strach z agresivity (FA), Orální potřeby (ON), Úzkost (ANX), Ambivalence (AMB), Agrese jako závist (AGRENV), jako odplata (AGRRET), jako dominance (AGRDOM), Agrese typu A (AGRIMP), Deprese (D) a Morální zásady (MOR).

kategorie	proměnná	skórování	kategorie	proměnná	skórování	kategorie	proměnná	skórování
Impulses	OA	1 - 3	Ego Functions	AFTC	1 - 3	Needs	NPRO	1 - 3
	AGRIMP	1 - 3		AMB	1 - 3		NAFIL	1 - 3
	AGRDOM	1 - 3		MOR	1 - 3		NAPRO	1 - 3
	AGRRET	1 - 3		SPRO	1 - 3		NAFCT	1 - 3
	AGRENVY	1 - 3		SPRIV	1 - 3		ON	1 - 3
	AGRJEAL	1 - 3		SE	+1 / -1	Emotional States	FA	1 - 3
	AGRDEF	1 - 3	R	1 - pokud je přítomna	ANX		1 - 3	
	AGRINSTR	1 - 3	Desires	DSUP	1 - 3		D	1 - 3
	SEXPRE	1 - 3		DMT	1 - 3	Object Relations	REL/MO	+1 / -1
	B	1 - pokud je přítomna		DH	1 - 3		REL/FA	+1 / -1

Tabulka č.1: Skórování proměnných FTT

Kromě osobnostních proměnných nám Test pohádek může poskytnout informaci také o obranných mechanismech dítěte. V odpovědích respondentů se nejčastěji vyskytují Nečinnost (Undoing), Popření (Denial), Projekce (Projection), Reaktivní formace (Reaction Formation), Potlačení (Repression), Rozštěpení (Splitting) a Racionalizace (Rationalization). Méně často můžeme zaznamenat Projektivní identifikaci (Projective Identification), Regresi (Regression), Vytěsnění (Displacement), Kompenzaci (Compensation), Agresi obrácenou dovnitř (Aggression Turned Inwards) a Identifikaci s agresorem (Identification with the Aggressor). Kromě uvedených se mohou objevit i Introjekce (Introjection), Identifikace (Identification) a Předvádění se (Acting out), avšak děje se tak jen výjimečně.

V naší práci se budeme zabývat především osobnostními proměnnými, proto je popíšeme podrobněji; obranné mechanismy ponecháme stranou hlavního zájmu.

4.2.1 Popudy a instinkty (Impulses)

Do této kategorie spadají následující proměnné: Zaujatost sexualitou (Sexual Preoccupation – SEXPRE), Bizarnosti (Bizarres – B), Orální agresivita (Oral Aggression – OA), Agrese jako dominance (Aggression as Dominance – AGRDOM), Instrumentální agrese (Instrumental Aggression – AGRINSTR), Impulzivní agrese – typu A (Impulsive Aggression, AGRIMP), Reaktivní agrese – typu B (Reactive Aggression). Poslední typ ještě rozlišuje Agresi jako obranu (Aggression as Defense – AGRDEF), Agresi jako závist (Aggression as

Envy – AGRENVY), Agresi jako žárlivost (Aggression as Jealousy – AGRJEAL) a Agresi jako odplatu (Aggression as Retalitation – AGRRET).

Odpovědi jsou hodnocené jako SEXPRE (zaujatost sexualitou), když vyjadřují zájem nebo pozornost soustředěnou na sexuální téma, a to buď v sociálně maskované formě jako např. svatba, zamilování se, nebo v přímé formě jako např. sexuální přitažlivost a zjev. Tyto odpovědi nacházíme nejčastěji v souvislosti s kartičkami Červené karkulky, Trpaslíka, Ježibaby, Obra a scén ze Sněhurky.

Proměnná Bizarnosti (B) souvisí s jedinečnými, hodně subjektivními odpověďmi jedince, s nimiž se nesečkáme u ostatních dětí. Může ukazovat na bohatou fantazii jedince, nebo naopak může signalizovat známky patologie. Charakter takových odpovědí je třeba pečlivě prozkoumat a dát do souvislosti s dalšími projevy.

Orální agresivita (OA) je nejarchaičtější formou agresivity. Odkazuje k tzv. orálnímu sadismu, jehož primární motivací není hlad, ale který naznačuje dětskou touhu po zničení objektu. Typické odpovědi této kategorie obsahují slovesa jako kousat, žvýkat, trhat na kousky, proklínat, skřípat zuby apod.

Agresivita jako dominance (AGRDOM) je pravděpodobně prvním typem agresivity, jehož pomocí se dítě učí kontrolovat svoje prostředí a dosáhnout určité sebejistoty. V testu pohádek je vyjádřena jako potřeba kontrolovat, mít převahu nebo zkoušet někoho. Nejčastěji se objevuje ve spojení s obrázky Ježibaby a Obra.

Instrumentální agresivita (AGRINSTR) je adaptivní typ agrese, jehož cílem je přežít nebo zmírnit utrpení. Výsledkem takového chování je získání nějaké odměny či výhody. V testu je tento typ agrese obvykle vyjádřen jako touha někoho zranit či zabít s cílem získat jídlo nebo peníze. Nejvíce se objevuje u kartičky Obra.

Impulsivní agresivita (AGRIMP) se také označuje jako Agresivita typu A. Zahrnuje reakce, které nejsou způsobeny vnějšími příčinami, ale motiv vychází ze samotného jedince. Cílem takového jednání je způsobit někomu bolest, někomu ublížit, ovšem bez zjevné výhody pro agresora, jen tak. Dítě nechce zdůvodnit svoje agresivní reakce, resp. odpovědi. Častou omluvou je vysvětlení, že on/a je zlý/á, zákeřný/á apod. S těmito odpověďmi se setkáváme především u kartiček Ježibaby a Obra.

Oproti minulému typu je Reaktivní agresivita, agresivita typu B odpovědí na vnější podněty. Zahrnuje další čtyři podtypy. Prvním z nich je Agresivita jako obrana (AGRDEF), jejímž hlavním cílem je přežití. Jedná se o potřebu chránit sebe samého nebo druhé v situaci bezprostředního ohrožení. Registrujeme ji hlavně v souvislosti se zobrazením Trpaslíka a Obra.

Dalšími podtypy jsou Agresivita jako závist (AGRENVY) a Agresivita jako žárlivost (AGRJEAL). Závist je vyvolána tím, že jedinec nedosahuje takových kvalit nebo nevlastní takovou věc jako ostatní. Intenzita závisti je determinována vnímáním sebe a konkrétním významem vlastnictví jiných. Ve srovnání s AGRDEF a AGRRET v tomto případě oběť vědomě nevyprovokovala aktivitu agresora. Agresivní chování je spuštěno tím, že oběť vlastní nějaké hodnoty. Agresivita jako žárlivost se objevuje v kontextu mezilidských vztahů, je zde přímé spojení ke konkrétní osobě, agresor přímo soupeří se svojí obětí. Mezi časté pocity patří strach ze ztráty, obava ze zrady, podezřívavost. Obě proměnné se objevují obvykle u kartiček Ježibaby.

Agrese jako odplata (AGRRET) je pomstou za dřívější příkoří. Od obranné agresivity se odlišuje ve dvou aspektech: objevuje se až po „zničení“ či ublížení a je intenzivnější. Pravděpodobně se jedná o první typ naučené agresivity, kterou dítě zažívá ve formě trestu. Ve školním věku je vyvolána především pocity ohrožení a strachem před zneuctěním ega. Od Agrese jako obrany, jež je zaměřena na současnost, ji odlišuje její vztah k minulosti. Nejčastěji ji registrujeme v souvislosti s obrázkem Ježibaby a Obra.

4.2.2 Fungování ega (Ego Functions)

Tato kategorie je více vztažena ke kognitivním funkcím. Obsahuje následující proměnné: Ambivalence (AMB), Sebeúcta (Self-Esteem – SE), Mravní zásady (Morality – MOR), Smysl pro vlastnictví (Sense of Property – SPRO), Smysl pro soukromí (Sense of Privacy – SPRIV), Přizpůsobení se obsahu pohádky (Adaptation to Fairy Tale Content – AFTC), Opakování (Repetition – REP).

První pocity ambivalence (AMB) se u malého dítěte objevují v orálním stadiu (tedy již v nejranějším věku zhruba do jednoho roku života), kdy kojeneček rozlišuje tzv. matkou dobrou a matkou zlou. Úspěšné překonání této vývojové etapy předpokládá schopnost integrovat oba

tyto aspekty matky. Podobně je ambivalencí nabito i následující anální stadium (přibližně od jednoho do tří let), kdy batole na jedné straně touží po větší autonomii a nezávislosti, ale na druhé straně je stále hodně závislé na matce. V testu pohádek můžeme rozlišit pět forem ambivalence: 1. nerozhodnost, 2. váhání, 3. pochybnosti, 4. více různých odpovědí na jednu otázku, 5. emoční konflikt – dvě protikladné emoce v jedné odpovědi. Nejčastěji se objevuje u kartiček s Červenou karkulkou, Vlkem, Trpaslíkem, Ježibabou a Obrem.

Sebeúcta (SE) se vztahuje k pocitům vlastní hodnoty a akceptace sama sebe. Z klinického hlediska je považována za nejstálější ze všech složek osobnosti. V odpovědích se často mluví o zjevu nebo činech – nejde o to, jestli dotyčný udělá něco dobře či špatně, ale jak to hodnotí a cítí. Tuto proměnnou zaznamenáváme obvykle u obrázků Červené karkulky, Trpaslíka, Ježibaby a Obra.

Kategorie mravních zásad (MOR) je blízká Freudovu vymezení superega. V testu je dáвана v souvislost s položkami, které zahrnují motiv trestu, viny, odpuštění, lítosti, zahanbení, dilema mezi dobrem a zlem apod. Morálku, jak ji zjišťuje Test pohádek, je třeba nahlížet z hlediska kognitivně – vývojového. Proměnná se může objevit u všech předkládaných kartiček.

Smysl pro vlastnictví (SPRO) odkazuje k individuální hranici mezi tím, co je moje a co moje není. Souvisí též s potřebou kontrolovat svoje teritorium. Přivlastňování má v Testu pohádek vztah k osobám. Lze jej najít většinou v odpovědích týkajících se Trpaslíka a Obra. Podobný charakter má i proměnná Smysl pro soukromí (SPRIV); ta se týká potřeby být buď sám, nebo mezi ostatními. Nejčastěji ji najdeme v odpovědi u kartičky Obra.

Proměnná přizpůsobení se obsahu pohádky (AFTC) odkazuje na schopnost respondenta odpovídat v souladu s dějem příběhu (dle známé verze). Podle získaných odpovědí můžeme usuzovat i na úroveň emočního a kognitivního řízení dítěte. Vyskytuje se u všech kartiček při otázkách „Co si každý z nich myslí?“ a „Můžeš popsat tento obrázek?“.

Opakování (REP) skórujeme tehdy, když dítě v odpovědích opakuje stále týž význam. Nejčastěji se objevuje u kartiček při otázce „Co si každý z nich myslí?“.

4.2.3 Touhy (Desires)

V této kategorii rozlišujeme tři typy proměnných: Touhu po materiálních věcech (Desire for Material Things - DMT), Touhu po nadřazenosti (Desire for Superiority – DSUP) a Touhu pomoci (Desire to Help – DH).

První z uvedených (DMT) signalizuje přání mít věci jako peníze, hračky, oblečení, šperky a vést bohatý život. Častá je v souvislosti s kartičkami Trpaslíka, Ježibaby a Obra. Usilování o nadřazenost (DSUP) definoval již Adler, dle kterého se tato touha může týkat i obecnějšího cíle jakým je dokonalost a seberealizace. V testu pohádek se touha po nadřazenosti či zvýšení vlastní důležitosti objevuje jako přání být samostatný a jedinečný, vládnout světu, být nejchytřejší apod. Obvykle ji registrujeme u kartiček s Trpaslíkem, Ježibabou a Obrem. Poslední ze jmenovaných (DH) značí touhu udělat dobrý skutek, pomoci ostatním. Je podobná konceptu altruismu. V testu pohádek je příležitostně možné pozorovat uplatnění této proměnné jako reakci na agresivitu. Nejvíce je zaznamenána u odpovědí týkajících se Obra.

4.2.4 Potřeby (Needs)

Do této kategorie patří následující: Orální potřeby (Oral Needs – ON), Potřeba sounáležitosti (Need for Affiliation – NAFFIL), Potřeba náklonnosti a lásky (Need to Give and/or Receive Affection – NAFECT), Potřeba souhlasu (Need for Approval – NAPRO), Potřeba ochrany (Need for Protection – NPRO). Některé proměnné jsou si velmi podobné – při hodnocení se proto snažíme vžít do dítěte, jak se asi cítilo; přitom musíme samozřejmě respektovat jeho věkové zvláštnosti.

Orální potřeby (ON) souvisí s nejranějším vývojem dítěte. Jsou determinovány situací krmení, při které se dítě snaží dosáhnout dostatečného uspokojení. Pokud se mu to nedaří, je frustrováno. Podmínky raného krmení jsou základním podmiňujícím faktorem vzniku různých vývojových deficitů. Orální potřeby by měly v testu odrážet aktuální nebo symbolické potřeby jídla a pití. V některých případech mohou dokonce ukazovat na fyzickou či citovou deprivaci. Touha někoho sníst symbolizuje inkorporaci objektu; ta je nejarchaičtější formou introjekce. Tuto proměnnou nejčastěji skórujeme u kartiček Vlka, Trpaslíka a Obra.

Potřeba afiliace (NAFFIL) odráží touhu po vzájemnosti a spolupráci, přání někoho potěšit, získat přátele či stát se součástí sociálního prostředí. Tuto potřebu registrujeme obvykle u obrázků s Trpaslíkem a Obrem.

Potřeba náklonnosti a lásky (NAFECT) patří dle Maslowa mezi základní lidské potřeby, bez nichž není možné dosáhnout psychologického zdraví. Dítě, které bylo milováno a cítilo se bezpečně, snáze zvládá frustrující situace a dokáže jejich prostřednictvím posilovat svoji osobnost. Tato potřeba je v testu vyjádřena nejčastěji jako touha dávat či přijímat lásku a uznání; nejvíce je vyjádřena u obrázků Trpaslíka a scén z Červené karkulky.

Potřeba souhlasu (NAPRO) je jednou z nejzákladnějších potřeb dětí. Dítě vyžaduje povzbuzení pro to, co dělá a také pro zvýšení své sebeúcty. Objevuje se v odpovědích týkajících se Obra a scén z Karkulky.

Potřeba ochrany (NPRO) je charakterizována jako snaha vyhledávat bezpečí či pomoc od druhých, kteří jsou vnímáni jako silnější a mocnější. Ochranu může poskytovat osoba na kartičce nebo někdo druhý. Obvykle ji registrujeme v odpovědích u kartiček Trpaslíka, Ježibaby a Obra. Charakter odpovědí závisí na věku dítěte; mladší děti spíše chtějí být chráněny, starší raději ochranu poskytují.

4.2.5 Emoční stavy (Emotional States)

V této kategorii se nachází tři proměnné – Strach z agresivity (Fear of Aggression – FA), Úzkost (Anxiety – ANX) a Deprese (Depression – D).

Strach je primární reakce vyvolaná hrozícím nebezpečím. V psychoanalýze se pocit ohrožení částečně překrývá s anxiétou, někdy je specifikován jako objektivní anxieta. V testu pohádek reflektuje Strach z agresivity (FA) obavy z možného útoku či nebezpečí, jež aktuálně hrozí. Odpovědi s touto proměnnou se nejčastěji týkají kartiček Červené karkulky, Vlka, Trpaslíka, Ježibaby a Obra. Otázka „Které z těchto Ježibab / Obrů se nejvíce bojíš?“ byla primárně zkonstruována za účelem stimulování odpovědí vyjadřujících strach z agresivity.

Můžeme rozlišit různé druhy úzkosti dle toho, čím je motivována. Proměnnou lze charakterizovat jako odpověď na podnět, který nebyl přesně rozeznán a je evokován změnami v prostředí, pohnutkami v nevědomí či potlačenými silami v Já. Někteří autoři nerozlišují

mezi strachem (fear) a úzkostí (anxiety), ale klasifikují je společně následujícím způsobem: archaické strachy (tma, hluk, samota), separační úzkost (ztráta, osamělost, bezmoc), strach ze ztráty lásky (trest, odmítnutí, zemětřesení, bouřky, smrt), strach z kastrace (operace, nemoc, doktoři, zloději, čarodějnice, duchové). V testu pohádek je vyjádřena ve formě myšlenek na hrozící nebezpečí nebo nepříjemné situace. Časově se vztahuje k budoucnosti, čímž se liší od strachu z agresivity. V odpovědích dětí byly nejčastěji zaznamenány tyto typy anxiety: ublížení, nemoc, smrt, těžká práce, zklamání, trest, bezmoc apod. některé děti vyjadřovaly úzkost ve spojení se samotným testem.

Deprese (D) odkazuje k vzorcům afektů a afektivně-kognitivních interakcí. Zahrnuje emoce jako smutek, hněv, odpor, pohrdání, strach, vinu či stydlivost. Stavy podobné depresi se mohou objevit v každém věku a varíují jako funkce psychosexuálního vývoje. Odpovědi, které ukazují na tuto proměnnou, jsou většinou vyjádřením pocitů smutku, odmítnutí a osamocení. Zaznamenáváme je především u kartiček Trpaslíka a scén z Karkulky.

4.2.6 Vztah k objektu (Object Relations)

Tato kategorie obsahuje pouze dvě proměnné – Vztah k matce (Relationship to Mother – REL/MO) a Vztah k otci (Relationship to Father – REL/FA).

Mnoho odborníků upozorňovalo na význam vztahu mezi matkou a dítětem pro zdravý vývoj osobnosti a duševní zdraví jedince. Proměnná REL/MO reflektuje kvalitu vnímaného vztahu s matkou. Tato kvalita souvisí s určitými mateřskými charakteristikami či chováním. Když matka vystupuje jako přísná, trestající, odmítající či vyhrožující apod., je vztah hodnocen negativně (-1), naopak když je chování matky podporující, chápající, laskavé a srdečné, vztah je skórován jako pozitivní (+1). Proměnnou můžeme vysledovat u kartiček Ježibaby, scén z Červené karkulky a scén ze Sněhurky.

Otcovská role nabývá specifického významu v oidipovském stadiu (tedy v předškolním věku) vývoje jedince, když se formuje pohlavní identita. Znovuvybavení oidipovských fantazií se vyskytuje také v průběhu rané adolescence. Tato proměnná se ale v Testu pohádek objevuje jen zřídka a ve valné většině u druhé karty scén ze Sněhurky; někdy též u obrázků Obra.

4.3 Interpretace testu

Test pohádek lze interpretovat po stránce kvantitativní a kvalitativní. Kvantitativní interpretace spočívá v nalezení a zhodnocení proměnných a její posouzení vzhledem k průměrně dosahovaným hodnotám. Hrubé skóry jsou převedeny na standardizované T-skóry ($M = 50$, $SD = 10$) s normálním rozložením. Za širokou normu se považují hodnoty v rozmezí 40 – 60 T, přičemž je dobré rozlišovat ještě nízké normální skóry (mezi 40 – 50 T) a vysoké normální skóry (mezi 50 – 60 T). Jedna směrodatná odchylka napravo či nalevo od průměru je považována za signifikantní, hodnoty překračující dvě směrodatné odchylky v obou směrech jsou vysoce signifikantní. Normy pro českou populaci ještě nebyly vytvořeny.

Kvalitativní interpretace pracuje s materiálem, který nelze dost dobře skórovat. Obvykle je významově bohatší, avšak podléhá větší subjektivnosti a závisí na osobnosti konkrétního examinátora. Kvalitativní hodnocení by kromě samotného obsahu odpovědí mělo pracovat i s vedlejšími okolnostmi jako chování probanda v průběhu testování, jeho úrovní koncentrace (vázanost na vedlejší podněty, neklid, netrpělivost, doba soustředění), způsob odpovídání (komentář k obrázkům, změna pořadí kartiček, odmítnutí vyjádřit se ke kartičce), verbální schopnosti (formální i obsahová stránka řeči). Je třeba vzít v potaz, že odpovědi probanda mohou být ovlivněny aktuálními vnějšími i vnitřními okolnostmi, např. tím, jak se cítí, v jakých podmínkách je test zadáván a za jakých okolností, jak na něj působí osoba examinátora atd.

Během kvalitativní interpretace by si měl hodnotitel všimnout následujících znaků:

- Kontinuity odpovědí u každé sady obrázků. Odpověď významově začíná u jedné kartičky a končí u poslední. Oddělená interpretace kartiček by v takovém případě neodhalila možný konflikt v psychice dítěte.
- Odpovědi v první osobě. Takové odpovědi obvykle ukazují na nevědomé procesy v mysli, zvláště jsou-li doprovázeny gesty nebo mimikou. Dítě se identifikuje s postavou, která mluví v první osobě.
- Interakce mezi třemi postavami na kartičkách. Tento typ odpovědi vyjadřuje většinou různé aspekty ega – jeho rozštěpení a naznačuje nějaký konflikt. Někdy může též odhalovat pocity sourozenecké rivality.

- Kontaminované odpovědi. Objevují se, když dítě přenesse děj jiné pohádky do sady předložených kartiček, která s pohádkou nesouvisí. Kontaminované odpovědi mohou reflektovat zaměření jedince na určité téma, vyjádřené zápletkou jedné pohádky, která je rozšířena či vložena do zápletky pohádky jiné.
- Nadměrné zapojení se do odpovědi. Vyjadřuje přílišnou mentální investici dítěte do obsahu pohádky, která se projevuje tímto způsobem: 1. Typ A – dítě v odpovědi používá svoji osobní zkušenost či pocity, přestože ví, že není součástí pohádky (např. „Co si myslí / cítí Karkulka?“ – „Myslí si, že se bude stydět, až uvidí svojí babičku; já se občas také stydím.“). 2. Typ B – dítě se identifikuje s nějakou pohádkovou postavou, hovoří v první osobě a nedělá rozdíl mezi sebou a postavou (např. „Co si myslí / cítí Karkulka?“ – „Stydí se, protože mě viděla. Já jsem hezká dívka, mnohem hezčí než ona.“). 3. Typ C – patologické nadměrné zapojení (např. „Kterého z vlků se nejvíce bojíš?“ – „Číslo tři, protože vypadá, jako by chtěl vyběhnout ven z kartičky.“).

Při kvalitativní analýze testu bychom se měli držet sedmi hlavních kroků:

1. Shromáždit všechny kvantitativní a kvalitativní zdroje informací, které se týkají chování dítěte během testování (gesta, mimika, změny pořadí kartiček atd.), informace získané jinými nástroji, údaje o rodinné situaci a anamnézu dítěte.
2. Před zahájením skórování osobnostních proměnných si ještě jednou pečlivě projít protokol, abychom získali všeobecný dojem.
3. Pokusit se najít postavu, s níž se dítě identifikuje; lze to poznat dle specifických verbálních vyjádření, která respondent používá. Ve většině případů se dítě neomezuje na pouhý popis znázorněné postavy. Pokud se dítě signifikantně neodchyluje od děje pohádky, je popis postavy a jejího chování předvídatelný; když však jsou odpovědi dítěte jedinečné, je zřejmé, že do nich projikuje své subjektivní pocity. Zvláště u kartiček Ježibaby a Obra, které evokují fantazie o všemocnosti a primitivních úzkostech, se vyskytují interakce typu agresor – oběť.
4. V protokolu najít proměnné se signifikantně nízkými a vysokými skóry.
5. Najít opakující se témata a klíčová slova či výrazy.
6. Pokusit se zhodnotit rodinnou dynamiku, která se objevuje v dětských odpovědích – zdali jsou otec a matka vnímáni jako akceptující či odmítaví, zda jsou v odpovědích patrné náznaky sourozenecké rivality, nevyřešený oidipovský komplex, separační úzkost apod.

7. Zhodnotit integraci Ega a Ego – funkcí. Integrace Ega je důležitou částí kvalitativní analýzy, neboť odhaluje základní úroveň fungování dítěte.

(Coulacoglou, 2009)

5 Mladší školní věk

Ze světa pohádek se ještě na chvíli přesuňme do oblasti vývojové psychologie a pojdme si stručně uvést typické zvláštnosti pro mladší školní věk, jež zahrnuje úsek mezi šestým a jedenáctým rokem života, a je i obdobím, pro které je primárně určen Test pohádek.

5.1 Základní charakteristika a klasifikace období

Jak již napovídá název vývojového období, výraznou úlohu v tomto životním úseku hraje škola. Když dítě vstupuje do školy, má už podstatnou část svého tělesného a duševního vývoje za sebou. Zvládlo základní pohybové dovednosti, osvojilo si některé kulturní návyky, naučilo se dobře mluvit, je schopno přijímat úkoly i spolupracovat s ostatními. Ovládá velmi bohatou škálu citových projevů, od soucitu až po sebevědomí. Nyní na těchto základech musí dále stavět; některé dovednosti dozrají časem, jiné pomůže rozvinout škola (Matějček, 1986).

Škola je první významnou institucí, do které se dítě dostává; vstup dítěte do školy je opravdu velkou událostí, která má dalekosáhlé důsledky pro jeho další vývoj. Hra ustupuje do pozadí a hlavní náplň tvoří činnost učební. Škola je též důležitým místem socializace, rozvíjí schopnosti a dovednosti žáka ve směru požadovaném majoritní společností, významně předurčuje i budoucí sociální pozici jedince. Ovlivňuje dětské sebehodnocení, mnohdy velice zásadním způsobem. Dítě musí plnit nové povinnosti, ale zároveň s nimi získává i nová práva. Vstup do školy může být chápán i jako jednu z počátečních fází procesu odpoutávání se z původní rodiny (Kuric, 1991; Vágnerová, 2000).

Školní věk lze dále rozdělit na dílčí fáze; někteří autoři uvádějí tři – např. Vágnerová (2000) či Matějček (1986) dělí období základní školy na 1. raný školní věk (od 6 – 7 let do 8 – 9 let), 2. střední školní věk (od 8 – 9 let do 11 – 12 let) a 3. starší školní věk (trvá do ukončení povinné školní docházky a kryje se s obdobím pubescence). Jiní autoři (např. Říčan,

2004; Langmeier, Krejčířová, 2006) dělí období jen na dvě fáze – mladší a starší školní období; předěl mezi nimi je 11 – 12 let a stejně jako v předchozí klasifikaci se i zde starší školní věk již kryje s obdobím nástupu puberty. V této kapitole se budeme zabývat etapou od 6 do 11 – 12 let.

V období školního věku se děti nachází ve fázi vývojové integrace. Dochází k utřídování a propojování různých dovedností, díky čemuž je dítě schopno plnit stále náročnější a složitější úkoly, stává se více samostatným a je na ně větší spolehnutí. Děti v tomto věku mají pod kontrolou sebe i svět, jenž je bezprostředně obklopuje (Allen, Marotz, 2002).

Mladší školní věk má mnohé znaky přechodného období. V něčem ještě doznívá doba předškolní a v něčem jsou již předznamenány fáze budoucí (Matějček, 1986). Děti rostou více do délky; z formy malého dítěte, kde se hlava jeví jako nadměrně velká v poměru k hrudníku, se v průběhu přibližně jednoho roku vytvoří typická forma školního dítěte. Dětem rostou dlouhé kosti, čímž ztrácí roztomilou baculatost a zdají se hubené. S tím může souviset i přechodné oslabení nervové soustavy provázené zvýšenou únavou a neklidem, proto někdy může být problém udržet malé školáčky při vyučování v klidu. Celkově však organismus sílí, pohyby těla jsou harmoničtější a zvyšuje se spontánní pohybová aktivita. Ukončení tvarové přeměny bývá jedním z ukazatelů vyspělosti jedince a známka zralosti pro školní docházku (Kuric, 1991).

Během celého období se souvisle zlepšuje jemná i hrubá motorika, zvětšuje se síla svalů, pohyby jsou rychlejší, zlepšuje se koordinace oko – ruka i celková koordinace, díky čemuž je dítě mnohem obratnější a zvládá i náročnější sportovní aktivity. Pohyby drobných svalů mohou být ještě zpočátku nepřesné, neboť se teprve dotváří koordinace mezi zrakem a jemnými pohyby prstů – ta je velmi důležitá pro nácvik psaní. U starších dětí se zrychluje reakční čas. Motorické výkony jsou však závislé nejen na zrání organismu, ale i na stimulaci zvenčí; vhodným tréninkem vykazují rychlejší a diferencovanější vzestup (Langmeier, Krejčířová, 2006). Sociometrické studie opakovaně ukázaly, že tělesná síla a obratnost mají významný vliv na postavení dítěte ve skupině, kde jsou převažujícími činnostmi různé soutěživé hry. Malí, slabí a neobratní jedinci se stávají outsidersy, což se dále projevuje na jejich povaze a často má za následek pocity méněcennosti. Fyzické schopnosti jsou u dívek i chlapců přibližně stejné až do puberty, kdy se chlapci stále zlepšují a zdokonalují, kdežto schopnosti dívek začínají klesat (Schaffer, 1999).

Ve školním věku roste druhá dentice – přitom se mění postavení čelistí a tvar spodní části obličeje včetně rtů. Čelo ztrácí typicky dětskou klenutost, rysy obličeje vystupují jasněji a přiblíží se své dospělé podobě. Tváře jedenáctiletých dětí jsou rozmanitější a individuálnější než obličeje šestiletých (Říčan, 2004).

Při prvním pohledu na toto vývojové období se může zdát, že se toho s osobností žáčka moc neděje. Změny se nezdají tak převratné jako v raných fázích vývoje ani tak bouřlivé jako v dalším období dospívání. Psychoanalytici skutečně danou etapu označili jako fázi latence, fázi zastavení a ústupu v sexuálním vývoji, neboť je libido odváděno do školní práce (Freud, 1966; in: Drapela, 1997). Zdá se, že je ukončena jedna část psychosexuálního vývoje a základní pudová a emoční složka osobnosti dřímá až do začátku pubescence, kdy se opět projeví v plné síle. Četné studie však ukazují, že tomu tak není; vývoj pokračuje plynule dál a dítě dosahuje pokroků ve všech směrech (Langmeier, Krejčířová, 2006). Převažuje však kvantitativní růst a plynulé zdokonalování toho, co zde již bylo (Říčan, 2004)

Celé období lze lapidárně označit za věk střízlivého realismu. Školák je plně zaměřen na to, co je a jak to je (zatímco předškolák je ještě hodně závislý na svých přáních a fantaziích a pubescent spíše filozofuje o tom, jak by to mělo být správně). Dítě mladšího školního věku se snaží pochopit svět a věci v něm „doopravdy“, zajímá se o konkrétní realie, listuje dětskými encyklopediemi, dává přednost realistickým ilustracím před uměleckým ztvárněním (Langmeier, Krejčířová, 2006). Zpočátku je realismus školáka ještě „naivní“, závislý na tom, co mu řeknou rodiče a jiné autority; teprve později se stává kritičtější (častá kritika už obvykle ohlašuje nástup puberty).

V prvních školních letech převažuje sociální determinace vývoje nad biologickou, to znamená, že větší část změn, která se v duševním životě odehrává, je na prvním místě díky společnosti, až na druhém díky přírodě. Jak již bylo řečeno, hlavní úlohu zde hraje škola, dítě se plně soustředí na osvojování nových znalostí a vědomostí, k čemuž mu vydatně napomáhá i dříve zmíněný postoj střízlivého realismu (Říčan, 2004)

Mladší školní věk je ještě spíše přechodným obdobím, spojovacím můstkem mezi spontánním předškolákem a uvážlivým školákem. Děti na začátku školní docházky často ještě nedokážou přesně najít hranice mezi skutečností a vlastní fantazií; z tohoto důvodu jsou ve velké oblibě i pohádky, neboť fantazie pomáhá dítěti přenést se do jiného světa a překonat všechny logické nesrovnalosti. Jedinec je stále velmi sugestibilní a snadno se nechává

strhnout příkladem ostatních spolužáků. Bez rozdílu navazuje vztahy s dívky i chlapci, zpočátku ještě nevybírání kamarády dle pohlaví, vrstevnické skupiny jsou smíšené (volně dle Matějček, 1986).

5.2 Rozvoj poznávacích procesů

Dítě vstupující do školy je aktivní a dychtivé poznávat svět. K učení obvykle nepotřebuje být nijak povzbuzováno, ale samo se ptá a zkoumá vše nové. Je to tím, že se uplatňuje převážně intristická, vnitřní motivace k učení, která vychází z organismu samotného a která nepotřebuje vnější incentivy. Vnitřní motivace obsahuje tři základní motivy: zvědavost, přijetí problému jako výzvy a snaha získat větší kompetenci, větší kontrolu nad prostředím. Bohužel současná škola obvykle užívá právě vnější pobídky a omezení, čímž intristickou motivaci spíše potlačuje a zájem dětí o učení s postupujícím časem klesá (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Zpočátku u žáka převládají vzruchové procesy nad útlumovými, což způsobuje snadnou vázanost na vedlejší podněty. Pozornost lehký podléhá citovým stavům, avšak vlivem vyučování se stále zvyšuje její trvání a rozsah. Též se mění poměr mezi mimovolnou a úmyslnou pozorností (Kuric, 1991). Ve vnímání je dítě méně závislé na svých okamžitých přáních a potřebách, jeho pozorování se proto stává objektivnější. Nevnímá už věci vcelku, ale prozkoumává je po částech do malých detailů, analyzuje, jeho sledování je záměrné a cílevědomé. Vznik pozorování je důležitým mezníkem v oddělení teoretické poznávací činnosti od praktické jednací aktivity (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Ve všech oblastech vnímání pozorujeme změny. Dozrívá schopnost sluchové analýzy a syntézy, která je nezbytná pro nácvik psaní. Pro nácvik čtení a psaní je též nutná vyvinutá schopnost sluchové a zrakové diferenciací; šesti až osmileté děti jsou již schopny rozpoznávat drobné distinktivní rysy předmětů, např. čím se od sebe liší tiskací písmena. Některá písmena rozliší už předškolák, avšak obvykle má ještě potíže s identifikací písmen, která mají podobné „vnímavostní“ charakteristiky, např. b, h, d apod. (Schaffer, 1999). Po celé období se zdokonaluje diferenciací vnímání času a prostoru, stále se vyvíjí schopnosti jako konstanta velikosti a konstanta tvaru – ta se ukončuje až v dospívání. Dítě už není orientováno především na přítomnost, vytváří se představa spojitého časového průběhu a jedinec již

zvládne správně posoudit, co bylo dříve, co potom a co teprve bude a za jak dlouho. Rozšiřuje se osobní časový horizont, což vede i k tomu, že si dítě začíná uvědomovat možný a nevratný konec svého života a může být přechodně více úzkostné.

Představivost školních dětí je velmi názorná a citově podbarvená; někdy se svoji silou až podobá vjemu – proto se soudilo, že většina dětí tohoto věku má schopnost tzv. eidetismu (schopnost jasně, zřetelně a do podrobností si vybavit dříve viděné). Novější studie však předpoklad nepotvrdily; jen malé procento dětí disponuje schopností dlouho a detailně si představovat viděné obrazy. Tuto schopnost navíc částečně ničí i časté sledování televize, která nabízí nadbytek rychle se střídajících vizuálních vjemů (Langmeier, Krejčířová, 2006). Žáci disponující živou představivostí mají větší úspěch při názorném vyučování.

Mění se paměť – jak po stránce kvantitativní, tak kvalitativní. Mechanická paměť ztrácí převahu a ustupuje paměti logické, stejně tak dostává přednost paměť záměrná před bezděčnou. Zvyšuje se rozsah a rychlost zapamatování i kvalita reprodukce. Většina zážitků je ukládána spíše verbálně (což má souvislost s rozvojem řeči a slovní zásoby), vytváří se bohatá síť zkušeností a poznatků, do nichž se pak snaže integrují ty nové. Při vybavování začíná dítě vymýšlet a používat i nové paměťové strategie. Pozitivní vliv na rozvoj paměti má vyučování a přiměřené školní nároky.

S rozvojem paměti a myšlení, o kterém se zmíníme dále, souvisí vývoj řeči, jež je důležitým předpokladem úspěšného zvládnutí kurikula. Řeč školního dítěte se zdokonaluje rychleji, než když se dospělý učí cizímu jazyku (Řičan, 2004). Dítě do školy již nastupuje s osvojenou gramatickou stavbou jazyka, umí skloňovat a časovat, spojovat slova do vět a souvětí, má určitou slovní zásobu. Ta ve školním věku výrazně roste; kromě toho však dítě poznává i nové významy již známých slov a používá je s větším porozuměním a v přiměřenějších souvislostech. Také délka a složitost vět a souvětí i užití gramatických pravidel postupuje na vyšší úroveň. Z formálního hlediska by již výslovnost měla být správná; v případě přetrvávající patlavosti zde hrozí zvýšené nebezpečí chyb v českém jazyce, neboť dítě obvykle píše tak, jak slyší a mluví.

S přibývajícím sociální zkušeností získanou ve škole se diferencuje komunikační styl dítěte. Zatímco komunikace žáka s učitelem má přesně stanovená pravidla jak po stránce formální (kdy dítě smí a kdy nesmí mluvit), tak po stránce obsahové (co má říkat a co se říkat nesluší), ve skupině vrstevníků se rozvíjí specifický komunikační styl. Ten je typicky převahou slangu,

nadměrným užíváním citoslovcí, hlučností, celkovým zjednodušením projevu a zdůrazněním neverbální komunikace. Jedince dobře ví, že takto lze mluvit pouze s kamarády (Vágnerová, 2000).

Děti v daném období začínají uvažovat jinak než dříve. Před vstupem do školy má jejich vnímání ještě synkretický charakter, dítě nerozlišuje dostatečně mezi živým a neživým, adekvátně nediferencuje vnímání času a prostoru. Tento synkretismus po nástupu do školy ještě přetrvává, mizí kolem osmého roku (Kuric, 1991).

Škola se výrazně podílí na rozvoji myšlení – jednak tím, že přiměje dítě pracovat, jednak tím, že je učí myslet (Říčan, 2004). Jedinec je postupně schopen odpoutat se od konkrétní činnosti a bezprostředního názoru, začíná zvládat skutečné logické operace, pravé úsudky odpovídající zákonům logiky bez dřívější závislosti na viděné podobě (Langmeier, Krejčířová, 2006). Dle Piageta se tento způsob myšlení, typický pro mladší školní věk, nazývá fází konkrétních logických operací. Konkrétní operace se však vztahují přímo na předměty, zatím ještě nezahrnují slovně vyjádřené hypotézy (Piaget, Inhelderová, 2000).

Dle Vágnerové (2000) lze změny v uvažování mladších školních dětí shrnout do několika hlavních bodů: decentrace (odpoutání z vázanosti na zjevné nápadnosti, odklon od subjektivního pohledu na poznávanou skutečnost), konzervace (pochopení trvalosti podstaty určitého objektu či množiny objektů, přestože se mění jejich vnější vzhled) a reverzibilita (vratnost různých proměn).

Školák dovede posuzovat skutečnost podle více hledisek, uvědomovat si jejich vzájemné vztahy a uvažovat o nich, získané poznatky koordinovat. Chápe, že objekty a situace se sice mohou měnit, stále ale mají určité trvalé znaky. Tímto způsobem dokáže uvažovat nejen o jednom předmětu, ale o celé množině předmětů. Oproti dítěti předškolního věku zvládne školák třídit objekty dle více znaků (např. podle barvy a tvaru), chápe vřazení prvku do nadřazené třídy (dvě a více tříd dovedou děti zahrnout do vyšší kategorie až kolem osmi let), umí řadit objekty podle nějakého pravidla. Je schopný pochopit trvalost podstaty určitého předmětu (či celé jejich skupiny), přestože se jejich vnější vzhled mění. Respektuje, že jedna skutečnost může mít více podob. Akceptuje proměnlivost jako základní vlastnost reality (Vágnerová, 2000).

Schopnost vzít při usuzování v úvahu zároveň více aspektů skutečnosti se však liší v závislosti na povaze konkrétní situace. Oproti neživému světu předmětů je mnohem později dosahována v oblasti sociálních jevů. Sociální svět je složitý, protože sociální situace zahrnují často větší počet dimenzí, které jsou méně konkrétní; navíc bývají i emočně zabarveny, což dítě při jeho hodnocení sociálního chování lidí ovlivňuje. Přechod od „jednorozměrného“ k „vícerozměrnému“ myšlení je proto v úseku sociálních jevů posunut do středního školního věku nebo spíše až na začátek dospívání. Jakmile však dítě dosáhne této schopnosti, je přístupné pozitivnímu i negativnímu ovlivnění svého sociálního chování po delší dobu trvání (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Ačkoli dítě rozumí určitému problému, ještě nedokáže přenést svoji zkušenost z jedné oblasti do druhé a zobecnit ji. Teprve se učí chápat vztahy a souvislosti a volit určitý způsob řešení problémů. Více se soustředí na detaily, vnímání již není tolik globální. Od strategie pokusu a omylu, kterou používalo v předškolním období, postupně přechází k hledání základního principu úlohy a pochopení podstaty problému.

Důležitá je změna představy o příčinnosti v okolním světě. Dítě pořád víc ustupuje od egocentrického chápání kauzality, ví, že dění kolem něj nemusí mít příčinu, která s ním souvisí. Přijme fakt, že dvě události mohou být na sobě zcela nezávislé. Přesto však, když je to možné, mají školáci stále tendenci hledat nějakou, pokud možno jednoznačnou příčinu. Náhoda působí jako potenciální zdroj nejistoty.

Ve školním věku se rozvíjí také tzv. metakognice, tj. schopnost uvažovat o vlastním poznávání. Jedinec se učí hodnotit situaci i svoje vlastní možnosti. Ještě na počátku školního věku se stává, že se děti velmi přeceňují a slibují věci, které nejsou s to splnit. Děti však nelžou, samy věří tomu, co slibují, ačkoli jsou jejich plány značně nerealistické. Nepřesnost odhadu je pouze znamením nezralého sebehodnocení. Teprve postupem času se jedinec učí odhadovat schopnosti svoje i ostatních (volně dle Vágnerová, 2000).

Srovnání předoperačního stadia myšlení se stadiem logických operací přehledně shrnuje Schaffer (1999, s.249):

Koncept	Předoperační stadium	Stadium konkrétních operací
Egocentrismus	Dítě automaticky předpokládá, že ostatní sdílí jeho úhel pohledu	Dítě může občas reagovat egocentricky, ale je si více vědomo odlišné perspektivy druhých lidí
Animismus	Dítě předpokládá, že neznámé objekty, které se hýbají samy od sebe, jsou živé	Dítě více respektuje, že život je založen na biologické bázi, a nepřisuzuje kvality života neživým věcem
Kauzalita	Vnímání kauzality je omezené; děti se stále někdy domnívají, že jedna ze dvou vzájemně souvisejících událostí musela způsobit tu druhou	Dítě mnohem lépe chápe principy kauzality (přestože tato dovednost se vyvíjí až do doby dospívání a dále)
Myšlení založené na vnímání	Když se dítě snaží nalézt odpověď na nějaký problém, dělá závěry na základě jednoho (často nepodstatného) detailu vnímané situace	Při řešení problému umí dítě přijmout různorodé informace a vzít v potaz víc než jeden aspekt situace
Reverzibilita / ireverzibilita	Dítě si neumí v mysli představit „neprovedení“ nějaké akce, které bylo svědkem. Nedokáže si zpátky představit věc nebo situaci, jak vypadala před změnou.	Dítě umí mentálně negovat změny, které vidělo, a udělat porovnání mezi situacím před a po změně
Realizace Piagetových testů logického usuzování	Dětský egocentrismus a vázanost na bezprostřední vjemy způsobuje, že děti často selhávají v otázkách „konzervace“ (zachování vlastností předmětů a situací), mají potíže s klasifikací věcí do tříd a podtříd a disponují jen malou schopností mentálně seřadit objekty dle kvantitativních dimenzí jako výška nebo délka	Ustupující egocentrismus a postupné získávání reverzibilních kognitivních operací dovoluje dětem správně klasifikovat předměty dle více dimenzí a mentálně řadit objekty podle různých kvantitativních hledisek. Závěry jsou založené více na logice spíše než na tom, jak se věci zdají být na první pohled

Tabulka č.2: Srovnání dvou stadií rozumového vývoje dle Piageta

5.3 Emoční vývoj a socializace

Vstup do školy má vliv nejen na rozvoj myšlení, nýbrž výrazně ovlivňuje i socializaci a emoční vývoj dítěte. Zahájením povinné školní docházky přijímá jedinec automaticky dvě nové role: roli žáka a roli spolužáka. Role žáka je podřízená, je určena institucionálně, její obsah je jednoznačně předepsán školním řádem. Představuje významnou zkušenost, jež má vliv na sebehodnocení dítěte a volbu jeho dalších životních cílů. Míra úspěšnosti jejího zvládnutí předurčuje budoucí uplatnění jedince ve společnosti (Vágnerová, 2000).

Role spolužáka je naproti tomu souřadná, s rostoucím významem vrstevnické skupiny nabývá i toto postavení na důležitosti. Skupina dává dítěti příležitost naučit se novým způsobům sociální reaktivity, neboť reakce dítěte na ostatní děti je jiného charakteru než reakce na dospělé. Jen ve skupině vrstevníků se kultivují city kamarádství, rozvíjí se vědomí solidarity, obětavosti, jedinec se adekvátně učí sociálními reakcím jako je pomoc slabším, spolupráce či soupeření. Navíc se ve vrstevnické skupině dítě zdokonaluje v porozumění různým názorům, přáním a potřebám druhých lidí; jeho schopnost sociálního porozumění se dále diferencuje (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Skupina vrstevníků se však utváří postupně. Po začátku školní docházky převládá ve třídě ještě tzv. psychologie hordy (Říčan, 2004) – děti se chovají jako stádo, které jde za vůdcem (učitelem), a nemá-li ho, chová se naprosto neorganizovaně. Bližší vztahy se zpočátku vytvářejí na základě náhodných vlivů – děti sedí vedle sebe v lavici, mají stejnou cestu do školy apod. Dítě zpočátku posuzuje své kamarády dle toho, jak se mu aktuálně jeví, důležitý je názor učitele na jednotlivé spolužáky. Zhruba od třetí třídy lze pozorovat rozvíjející se přátelskou solidaritu, skupina se strukturuje a vliv učitele ustupuje do pozadí. Normy dětské skupiny začínají konkurovat normám rodiny a dítě se snaží získat před ostatními respekt a uznání. Když hodnocení skupiny dosáhne stejné důležitosti jako hodnocení ze strany dospělých, jde o jeden z signálů nastupující puberty.

Postupně se v kolektivu začínají formovat dívčí a chlapecké skupiny, které se nemísí; jedná se o nutné vývojové stadium před vzájemným sblížením v dalším období dospívání. Výzkumy ukázaly, že věk kolem 8. – 10. roku je mimořádně důležitý pro vytváření mužské a ženské identity, tj. vědomí příslušnosti k jednomu či druhému pohlaví a přijetí příslušné genderové role (Matějček, 1986). K ujasnění pohlavní role jedince napomáhají mj. i informace, jež si děti předávají mezi sebou. Děti se učí poznávat význam sexuality jednak pomocí těchto teoretických informací, jednak prakticky v neobvyklých masturbačních manipulacích s vlastním genitálem i ve vzájemných heterosexuálních hrách (např. ukazování a prohlížení genitálu druhých). I z tohoto hlediska tedy nemůžeme ve shodě s Freudem hovořit o období latence (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Kromě vyšší sociální prestiže přináší role školáka i řadu nároků. Dítě se musí osamostatnit a přijmout zodpovědnost za vlastní chování a jeho důsledky. Musí se vzdát egocentrismu a smířit se s tím, že je jen jedno z mnoha dětí a není středem pozornosti.

Náročné je i hodnocení ve škole a vrstevnické skupině, protože je mnohem kritičtější a tvrdší než hodnocení rodičů – dítě nezíská svoji pozici automaticky na základě sociálního vztahu, ale musí si ji teprve vydobýt. Erikson nazval dané období fází pílí a snaživosti, protože dítě se především snaží dosáhnout úspěch a ocenění, potřebuje být druhými akceptováno a uznáváno, chce si ověřit svoje možnosti. Zpočátku může být také nejisté kvůli zpochybnění víry ve všemocnost rodičů, neboť i oni se musejí podřídit požadavkům školy (Vágnerová, 2000).

V tomto věku je stále důležitá úloha rodiny; příslušnost k ní je součástí identity mladšího školáka. Kromě toho, že rodina zatím stále uspokojuje většinu fyzických potřeb, měla by být i útočištěm dítěte před vnějším světem. Prostor domova má být pro školáka bezpečným místem ke všem expanzím do okolního světa (Říčan, 2004). Vztahy mladšího školáka k rodičům jsou stále velmi silné a postupně se stávají diferencovanějšími. Dítě začíná chápat mnohé rodičovské postoje a jejich motivaci, umí se lépe orientovat v rodinných vztazích. Pro rodiče se stává přijatelnějším partnerem, s nímž se lze snáze domluvit a který snese větší zátěž. Postoje rodičů k dítěti může změnit i nová role žáka, neboť ji lze považovat za profesní roli dětského věku. Školní úspěšnost dítěte je pak většinou rodin přijímána jako potvrzení její vlastní hodnoty, stejně tak, jako ji potvrzuje úspěšnost dospělých v jejich profesích (Vágnerová, 2000).

V souvislosti se zlepšováním sociálních dovedností jedince narůstá schopnost jeho volního sebeřízení. Na rozdíl od předškolního dítěte je školák schopen oddálit bezprostřední uspokojení svých tužeb a věnovat se (ne vždy zábavné) školní práci. Také už si začíná klást vzdálenější cíle, jež vyžadují relativně dlouhodobé volní úsilí. Tato vzrůstající schopnost seberegulace je výsledkem dvou vzájemně se ovlivňujících faktorů: emoční reaktivity, která je z velké části determinována biologicky a celkové dozrávání organismu na ni působí ve smyslu stabilizace, a volního ovládní emočních reakcí, kterému se dítě postupně učí. Vývoj v obou oblastech přispívá k narůstající odolnosti dítěte vůči zátěži i k větší adaptabilitě. Žáci s vyšší schopností sebekontroly patří častěji k oblíbeným dětem než děti impulzivní a dráždivé.

Zřetelně pokročil také vývoj emočního porozumění. Ve školním věku dítě poznává, že emoce je možné částečně skrývat před okolím, začíná také připouštět možnost, že prožitky mohou být ambivalentní. Nejde o to, že malé dítě nemůže prožívat skutečnost rozporuplně; uvědomuje si však jen jeden pól emocí – na rozdíl od školáka. Toto porozumění značně závisí

na kognitivní znalosti a rozšiřujícím se vědomím, že na každou situaci lze pohlížet současně z několika perspektiv, proto se s ním pravděpodobně nesetkáme bezprostředně po zahájení školní docházky, ale spíše až ve věku kolem deseti let (Langmeier, Krejčířová, 2006).

S celkovým vývojem pozornosti pozorujeme i posun v oblasti svědomí a morálky. Chápání mravních norem a hodnot a jednání podle nich závisí na celkové vyspělosti dítěte, především je úzce spjat s rozvojem konkrétních logických operací. Pravidla chování chápou školáci realisticky, berou je takové, jaká jsou a příliš neuvažují o jejich obsahu. Jejich význam je závislý na autoritě, kterou jsou prezentovány. U mladších školních dětí je morálka – dle J. Piageta – stále ve fázi heteronomie, tj. je určována příkazy a zákazy dospělých. Chování dětí ovlivňuje potřeba být pozitivně hodnocen a akceptován. Mladší školák se řídí tzv. morálkou hodného dítěte (Kohlberg, 1976, in: Vágnerová, 2000), které se řídí přáními autority a je spokojené, když je za to pochváleno. Jedinec uvažující zralejším způsobem si již uvědomuje možnost nápravy. Zatím jen výjimečně se mladší školáci dokážou řídit „morálkou svědomí“, což značí, že jim záleží nejen na kladném hodnocení ostatních, ale i kladném sebehodnocení (Vágnerová, 2000).

Pokrok v sociální spolupráci mezi dětmi a kognitivní vývoj mají za následek, že dítě začíná chápat morální vztahy, jež jsou založené na vzájemné úctě a respektu a vedou k určité autonomii (Piaget, Inhelderová, 2000). Dle Piagetovy teorie se kolem osmého roku dítě posouvá z fáze heteronomní morálky do fáze morálky autonomní, což v praxi znamená, že určité jednání posuzuje samo o sobě bez ohledu na názor dospělého. Jedinec si stále více uvědomuje potřebu respektovat zájmy jiných lidí, je čím dál více schopen diferencovat různé normativní systémy a vzhledem k nim se v různých situacích různě chovat. V tomto věku bývá zdůrazňována rovnost požadavků, dle Heidbrinka (1997, in: Vágnerová, 2000) se dokonce jedná o „rovnostářský fanatismus“, kdy je spravedlnost chápána jako totální nivelizace nároků. Děti sice jsou schopny racionálně pochopit rozdíly v možnostech dětí odlišného věku, ale emočně je nedokážou přijmout. Každopádně se přechodem do autonomního stádia vývoje morálky stává jedinec nezávislejší a kritičtější vůči dospělým, ačkoli je jeho morálka stále dost rigidní; až od staršího školního věku (a tedy se začátkem pubescence) začíná hlouběji pronikat do podstaty mravního hodnocení a přihlížet i k motivům jednání (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Na základě různých rolí, které zastává, i svého postavení ve vrstevnické skupině si dítě osvojuje uvědomělejší sebepojetí a sebehodnocení. Školák se při popisu sebe sama již nezaměřuje jen na své objektivní charakteristiky, ale stále více si uvědomuje i své vnitřní vlastnosti a dispozice, ví, co je pro ně typické a v čem se liší od ostatních; je si vědom originality své vlastní identity. Zatímco sebehodnocení předškoláka je dost proměnlivé v závislosti na postoji okolí, po osmém roce věku dítěte začíná být úroveň hodnocení sebe sama relativně stabilní. Navíc dochází i k vědomí stability identity – jedinec si je vědom toho, že zůstane stále stejným člověkem, přestože se mnohé jeho vlastnosti změň.

Obsah identity závisí na tom, za koho se dítě považuje, čím se cítí být. Zároveň podmiňuje jeho budoucí snažení ve smyslu ambicí a také reakcí na dosaženou pozici. Sebepojetí jedince závisí jednak na zkušenostech se sebou samým, jednak na hodnocení ostatních, které dítě zatím ještě bez korekce akceptuje (zvláště od autorit). Na vytváření identity se rovněž podílí příslušnost k nějaké sociální skupině. Zpočátku má největší význam rodinná identita, postupně se však dostává do popředí identita daná příslušností ke konkrétní skupině vrstevníků. Pro rozvoj sebehodnocení je významné i to, aby dítě vědělo, co se od něj očekává; dle toho se potom odvíjí pocity úspěchu či neúspěchu. Potřeba dosáhnout pozitivního sebehodnocení a sebeúcty postupně vede k vytvoření jakési ideální identity, o niž dítě usiluje a hodnotí samo sebe na základě srovnání s tímto ideálem. Vědomí rozdílu vlastního reálného chování a žádané normy motivuje dítě k jeho dosažení (Vágnerová, 2000).

EMPIRICKÁ ČÁST

---

1 Výzkumný projekt a jeho cíle

Pro posouzení vývoje dětské osobnosti, její struktury a případné patologie v době mladšího a staršího školního věku neexistuje příliš mnoho metod. Jednu skupinu těchto metod tvoří dotazníky, jejich užití je však vzhledem k věku probandů omezeno, zvláště v mladším školním věku. Dítě by mělo umět samo číst (ačkoli u některých dotazníků je povoleno i předčítání), ale především musí otázkám dobře porozumět, posoudit svoji odpověď a adekvátně ji zformulovat. Určitá míra introspekce je také podmínkou. Z tohoto důvodu je administrace dotazníků možná obvykle až od středního či ještě lépe staršího školního věku (Svoboda a kol., 2001).

Kromě dotazníků můžeme využít i některé nástroje ze skupiny projektivních metod (verbálních či kresebných), které mají tu výhodu, že při práci s dětmi zachycují a standardizují oblast hry a imaginace, což jiné testy neumí. Dle Coulacoglou (2008) je projektivní materiál všude kolem nás a vyzývá nás k tomu, abychom jej uchopili způsobem, jenž umožňuje smysluplné srovnání a formulaci závěrů, které je možné zobecnit. Test pohádek je jedním z verbálních projektivních testů, který se snaží poskytnout komplexní pohled na dětskou osobnost.

Podstatou empirické části rigorózní práce je především ověření možnosti využít Test pohádek v českém prostředí na populaci dětí mladšího školního věku. Protože diagnostické metody odrážejí specifika kultury, ve které byly vytvořeny, je nezbytné jejich ověření v konkrétní zemi, kde má být metoda využívána, a následné vytvoření vlastních norem.

Test pohádek byl vytvořen a standardizován v Řecku, další standardizace již proběhly v Číně, Indii, Rusku a Turecku. Nyní se test ověřuje v České republice na dětské populaci ve věku 6 – 12 let. Na sběru a vyhodnocování dat se podílí více kolegů; úkolem autorky této rigorózní práce bylo získat a porovnat data celkem od 60 respondentů (vždy deset dívek a deset chlapců ve třech věkových skupinách – šest, sedm a osm let) v krajském městě nad sto tisíc obyvatel.

Hlavním cílem tohoto výzkumného projektu je posoudit využitelnost Testu pohádek v České republice na šesti až osmiletých dětech, odhalit možná úskalí spojená s charakterem a způsobem administrace testu, vyhodnotit odpovědi respondentů, abychom mohli porovnat specifika jednotlivých sledovaných skupin, hlouběji nahlédnout podstatu testu (prostřednictvím korelací mezi jednotlivými proměnnými), a v neposlední řadě získat data pro plošné vytvoření norem v celé republice. Úkolem projektu prozatím není individuálně hodnotit osobnost jednotlivých dětí a doporučovat či dokonce realizovat případná terapeutická opatření, nýbrž získat obecná data pro další výzkum.

2 Výzkumné otázky

V rámci našeho bádání si samozřejmě klademe mnoho otázek. Mezi ty stěžejní patří následující:

- 1. Je Test pohádek využitelný v České republice u dětí ve věku šest až osm let?**
- 2. Je možné test administrovat beze změn, nebo by bylo vhodné způsob testování či instrukce nějakým způsobem pozměnit?**
- 3. Nalezneme některá specifika v odpovědích takto starých dětí – a jaká, vyskytují se nějaké typické odpovědi?**
- 4. Existují rozdíly mezi sledovanými skupinami, tj. mezi skupinami šesti, sedmi a osmiletých dětí a mezi skupinami chlapců a dívek?**
- 5. Existují shody či rozdíly mezi odpověďmi českých a řeckých dětí?**
- 6. Jak spolu navzájem korelují jednotlivé proměnné FTT a jejich oblasti?**
- 7. Jak vzájemně korelují výsledky různých metod (FTT, CPQ, Dotazník stylů výchovy) ve skupině osmiletých dětí?**

3 Popis výzkumného vzorku

Výzkumný projekt byl realizován v průběhu září a října 2010 (v rámci diplomové práce) a v květnu a červnu 2011 (rozšíření vzorku pro rigorózní práci) v krajském městě Plzni u 63 dětí ve věku 6 až 8 let. Během prvního sběru dat bylo testováno 43 dětí ve věku šest až sedm let, během druhého sběru dat 20 osmiletých respondentů. Dvě šestileté dívky a jeden sedmiletý chlapec nemohli být hodnoceni; sedmiletý chlapec byl vietnamské národnosti, pohádky o Červené karkulce a o Sněhurce neznal a ani jeho znalost českého jazyka nebyla valná. Dívky zase nebyly schopné uspokojivým způsobem zodpovědět kladené otázky, jedna z nich dokonce test pro únavu a nedostatečnou koncentraci ani nedokončila.

Testování proběhlo vždy po písemném souhlasu rodičů, obvykle bez jejich přítomnosti (kdo však měl zájem, mohl u rozhovoru s dítětem být – za podmínky, že průběh testování nebude nijak narušovat – tuto možnost využila jedna maminka). Na podzim byli osloveni rodiče a jejich děti z 2. třídy na 34. ZŠ Plzeň, předškoláci (většinou děti s odkladem povinné školní docházky) z 22.MŠ Plzeň, děti z SK Sokol Doubravka a AK Škoda Plzeň. Na jaře probíhalo ověřování testu u žáků druhých a třetích tříd (pokud odpovídali věkem) na 22. ZŠ Plzeň. Věk hodnocených probandů se pohyboval v rozmezí 6 let 0 měsíců až 8 let 11 měsíců (podrobně viz. tabulka). Žádné z dětí nebylo klasifikováno jako dítě se speciálními vzdělávacími potřebami.

skupina šestiletých dívek; n=10		skupina šestiletých chlapců; n=10	
věkový rozsah	6,0 - 6,8 let	věkový rozsah	6,0 - 6,5 let
průměrný věk	6 let 2,3 měsíce	průměrný věk	6 let 1,6 měsíce
medián věku	6 let 0,5 měsíce	medián věku	6 let 0,5 měsíce
standardní odchylka věku	2,95 měsíce	standardní odchylka věku	2,01 měsíce
skupina sedmiletých dívek; n=10		skupina sedmiletých chlapců n=10	
věkový rozsah	7,0 - 7,11 let	věkový rozsah	7,7 - 7,11 let
průměrný věk	7 let 6,5 měsíce	průměrný věk	7 let 9,2 měsíce
medián věku	7 let 8 měsíců	medián věku	7 let 9 měsíců
standardní odchylka věku	4,5 měsíce	standardní odchylka věku	1,32 měsíce
skupina osmiletých dívek; n=10		skupina osmiletých chlapců n=10	
věkový rozsah	8,0 - 8,11 let	věkový rozsah	8,0 - 8,11 let
průměrný věk	8 let 5,7 měsíce	průměrný věk	8 let 6,8 měsíce
medián věku	8 let 5,5 měsíce	medián věku	8 let 8 měsíců
standardní odchylka věku	4,47 měsíce	standardní odchylka věku	4,69 měsíce

Tabulka č. 3: Charakteristika českých respondentů z hlediska věku

Vzhledem k tomu, že v kapitole Výsledky bychom rádi porovnali odpovědi našich respondentů s odpověďmi získanými od řeckých dětí, je nutné, abychom podrobněji představili také tento vzorek. Naše zjištění budeme porovnávat se dvěma skupinami řeckých respondentů, neboť standardizace Testu pohádek proběhla v Řecku dvakrát – ke konci minulého století a zhruba o deset let později v revidované verzi. První vlny testování se účastnilo celkem 803 respondentů ve věku 7 – 12 let. Strukturu vzorku vidíme v následující tabulce (Coulacoglou, 2002):

věková skupina	chlapci	dívky	celkem
7-8 let	117	112	229
9-10 let	119	143	262
11-12 let	169	143	312
celkem	405	398	803

Tabulka č.4: Složení řeckého vzorku - původní

U tohoto původního vzorku máme k dispozici průměrné hodnoty a směrodatné odchylky dosažených proměnných, které budeme porovnávat s výsledky našeho výzkumného vzorku v kapitole 5.1. Nutno podotknout, že původní verze Testu pohádek pracovala pouze s 26 osobnostními proměnnými, až revidovaná verze byla doplněná o další čtyři (Agrese jako žárlivost – AGRJEAL, Instrumentální agrese – AGRINSTR, Smysl pro soukromí – SPRIV, Potřeba souhlasu – NAPRO) na konečných 30 proměnných.

Při pozdější restandardizaci byl Test pohádek v Řecku administrován celkem 873 probandům ve věku 6 – 12 let, z toho bylo 460 dívek a 413 chlapců. Testovány byly děti z Atén a okolí, neboť skoro polovina řecké populace žije v této oblasti; proto nebyl výzkumný vzorek diferencován vzhledem k lokalitě, odkud respondenti pocházeli. Složení řeckých respondentů z hlediska věku a pohlaví je přehledně vidět v další tabulce (Coulacoglou, 2009):

věková skupina	chlapci	dívky	celkem
6-7 let	131	161	292
8-9 let	123	134	257
10-12 let	159	165	324
celkem	413	460	873

Tabulka č.5: Složení řeckého vzorku - revize

Tento revidovaný výzkumný vzorek nám bude sloužit ke srovnání odpovědí na dílčí otázky u jednotlivých sad podnětových kartiček, jímž se zabýváme v kapitole 6. Nutno ještě

podotknout, že řeční kolegové řadili do skupiny šestiletých probandy ve věku od 5 let a 6 měsíců do 6 let a 6 měsíců, do skupiny sedmiletých pak probandy ve věku od 6 let a 6 měsíců do 7 let a 6 měsíců a jako osmileté byly brány děti ve věku 7 let a 6 měsíců až 8 let a 6 měsíců, zatímco my jsme do skupiny šestiletých počítali děti ve věku 6 let 0 měsíců až 6 let a 11 měsíců, do skupiny sedmiletých děti ve věku 7 let a 0 měsíců až 7 let a 11 měsíců a osmiletí byli ve věku 8 let 0 měsíců až 8 let a 11 měsíců.

4 Popis metody a způsob zpracování výsledků

Základní metodou použitou při administraci Testu pohádek byl standardizovaný rozhovor s konkrétním dítětem. Rozhovor probíhal individuálně v klidné místnosti, respondent a examinátor seděli buď naproti sobě či přes roh stolu – jak dovolovaly podmínky. Odpovědi dětí se zapisovaly doslova (s výjimkou úvodního vyprávění pohádek) na předem připravený záznamový arch. Průměrná doba zadávání testu se pohybovala okolo 45 minut. Nedílnou součástí bylo samozřejmě i pozorování dítěte (chování při testování, reakce na otázky, manipulace s testovým materiálem atd.); projevy dětí si examinátor průběžně zaznamenával a přihlížel k nim při závěrečném hodnocení.

Při každé přímé práci s dítětem (a nejen s ním) je nutné navázat dobrý vztah. Vytváření vztahu a příjemného a bezpečného prostředí probíhalo v tomto případě pozitivním přijetím ze strany testujícího (úsměvem, vyjádřením potěšení, že je respondent ochoten si s ním povídat), položením úvodních jednoduchých otázek (Jak se jmenuješ? Kolik je ti let? Máš nějaké sourozence? Máš rád pohádky? Jakou máš nejraději?). Poté byli respondenti požádáni, aby stručně vyprávěli pohádky o Červené karkulce a o Sněhurce. Často se stalo, že je examinátor musel usměřňovat, aby nezabíhali do zbytečných podrobností, nebo jim naopak pomáhat návodnými otázkami (především u stydlivějších dětí). Poté bylo postupně dítěti předloženo sedm sad černobílých či barevných kartiček (každá sada obsahovala vždy tři obrázky) a byly mu kladeny předem stanovené otázky s ujištěním, že si dítě může vymyslet všechno, co bude chtít a že žádná odpověď není ani dobrá ani špatná. Otázky k jednotlivým podnětovým setům kartiček zní:

1. Sada – Červená karkulka
  - Co si každá Karkulka myslí? Co cítí? Proč?

- Která z nich je Karkulka z pohádky? Proč?
  - Kdybys byl vlkem, kterou Karkulku bys snědl? Proč?
2. Sada – Vlk
- Co si každý vlk myslí? Co cítí? Proč?
  - Který je vlk z pohádky? Proč?
  - Kterého vlka se nejvíc bojíš? Proč?
3. Sada – Trpaslík
- Co si každý trpaslík myslí? Co cítí? Proč?
  - Který je trpaslík z pohádky? Proč?
  - Za kterého trpaslíka by se Sněhurka ráda provdala? Proč?
4. Sada – Ježibaba
- Co si každá ježibaba myslí? Co cítí? Proč?
  - Která je ježibaba z pohádky? Proč?
  - Které z nich se nejvíc bojíš? Proč?
  - Která je podle tebe nejhorší? Proč?
  - Co může zlá ježibaba udělat?
  - Pojmenuj ježibaby.
5. Sada – Obr
- Co si každý obr myslí? Co cítí? Proč?
  - Který je obr z pohádky? Proč?
  - Kterého z nich se nejvíc bojíš? Proč?
  - Který je podle tebe nejhorší? Proč?
  - Co může zlý obr udělat?
  - Pojmenuj obry.
6. Sada – Scény z Červené karkulky
- Popiš, prosím, každý obrázek. Co se na něm děje?
  - Kterým obrázkem pohádka končí? Proč?
  - Kterým obrázkem bys chtěl, aby pohádka končila? Proč?

7. Sada – Scény ze Sněhurky

- Popiš, prosím, každý obrázek. Co se na něm děje?
- Kterým obrázkem pohádka končí? Proč?
- Kterým obrázkem bys chtěl, aby pohádka končila? Proč?

Jednotlivé otázky musely být často opakovány, a to buď ve stejné podobě, nebo jiným způsobem, pokud se zdálo, že dítě nerozumí, např. jako synonymum otázky co každá postava cítí (která dělala respondentům největší potíže) byla často použita formulace „Jak jí / mu je?“, „Jakou má náladu?“. Obměnou formulace jednotlivých otázek jsme se také snažili předejít jistému stereotypu a schematičnosti, kterou by podobné znění dotazů mohlo vyvolat. V naprosté většině případů také bylo nutné klást další doplňující otázky, aby byla odpověď dítěte úplná (ne vždy se to však podařilo). Na závěr testující poděkoval dětem za spolupráci a každé z nich dostalo (po předchozí domluvě s učitelem či rodičem) malou odměnu. Podrobné instrukce k administraci testu jsou popsány v teoretické části; připomínkami a návrhy na úpravu administrace se zabýváme v závěrečné diskuzi.

Test pohádek je možné hodnotit jak z hlediska kvantitativního, tak z hlediska kvalitativního. Do kvantitativního hodnocení patří především práce se zjištěnými proměnnými a preference konkrétních kartiček u dílčích otázek každého podnětového setu, kvalitativní analýza pak zahrnuje zvláštnosti testové situace, chování jednotlivých respondentů, jejich verbální schopnosti, jedinečné odpovědi, zacházení s testovým materiálem – změna pořadí podnětových kartiček při odpovědi apod.

Výsledky Testu pohádek budou v této rigorózní práci hodnoceny hlavně po stránce kvantitativní (tzn. zjišťování výskytu a intenzity měřených osobnostních proměnných, vyjádření korelací mezi jednotlivými proměnnými FTT i jejich skupinami, hodnocení preferencí karet u jednotlivých otázek v každém setu). Kvantitativní hledisko preferujeme z toho důvodu, že hlavním cílem výzkumného projektu je ověření možnosti využití FTT v České republice a vytvoření plošných norem (nomotetický přístup). Dále bychom rádi porovnali intenzitu osobnostních proměnných mezi skupinami šesti, sedmi a osmiletých probandů a mezi skupinami dívek a chlapců a odhalili případné rozdíly. Také se budeme zabývat srovnáním odpovědí českých a řeckých dětí dané věkové kategorie.

Kvalitativní hledisko však nezůstane zcela opominuto; v kapitole 6, která se věnuje vyhodnocení jednotlivých podnětových sad kartiček, budeme uvádět příklady konkrétních odpovědí, jak nejčastějších, tak jedinečných a také bychom chtěli popsat své dojmy a zkušenosti z administrace testu vybraným skupinám respondentů a napsat svoje připomínky.

V empirické části se nebudeme zabývat obrannými mechanismy, jež se mohou příležitostně vyskytnout, neboť jsou záležitostí spíše individuální interpretace u každého jedince. Pokud je však zaznamenáme, uvedeme u příslušného setu obrázků konkrétní příklad.

Vyhodnocení testu a zpracování výsledků proběhlo za pomoci autorky testu dr. Cariny Coulacoglou, s jejíž pomocí jsme detekovali výskyt a intenzitu jednotlivých proměnných. Zjištěné hodnoty jsme sečetli, spočítali průměr i směrodatnou odchylku – jak pro sledované skupiny respondentů, tak pro jednotlivé podnětové sady karet. Výsledky jsou přehledně zobrazeny v tabulkách na následujících stránkách. Pro zjištění korelací mezi proměnnými a jejich souhrnnými kategoriemi jsme použili Spearmanův korelační koeficient, jenž je rezistentní vůči odlehlým hodnotám a lze jej použít u dat, u kterých nepředpokládáme normální rozdělení proměnných (Hendl, 2006). Koeficient jsme spočítali prostřednictvím statistického programu SPSS, použili jsme dvoustranný test. Statistickou významnost jsme sledovali na hladinách 0,05 a 0,01. Výsledky jsou opět vyjádřeny v tabulkách.

U osmiletých dětí byly kvůli pozdějšímu ověření validity navíc administrovány Osobnostní dotazník pro děti CPQ (Porter, Cattell, 1998) forma A a Dotazník stylů výchovy v rodině pro děti od 8 do 12 let (Čáp, Čechová, Boschek, 2000). Obě metody si ve stručnosti představíme.

Dotazník CPQ (Children's Personality Questionnaire) vyvinuli v roce 1975 Porter a Cattell na základě faktorové analýzy jakožto pokus o vyčerpávající popis normální osobnosti. Jedná se o prostřední část trojice osobnostních dotazníků pro děti výše uvedených autorů, která je určena cílové skupině ve věku 8 – 12 let. Pro děti mladšího školního věku (6 – 8 let) je určen dotazník ESPQ, pro dospívající (ve věku 12 – 18 let; české normy 13 – 17 let) pak dotazník HSPQ (Říčan, Krejčířová, 2006; Svoboda a kol., 2001).

CPQ má čtyři ekvivalentní formy A, B, C a D, všechny měří 14 tzv. pramenných rysů (primárních faktorů) osobnosti označených písmeny A až Q₄ (jejich označení a stručný popis jsou v následující tabulce). Dotazník je zaměřen převážně na posouzení vlastností, které

mohou být u různých jedinců vyjádřeny v různé míře, aniž to svědčí o jejich patologii (Říčan, Krejčířová, 2006).

Primární pramenné rysy měřené osobnostním dotazníkem pro děti		
popis nízkého skóru	faktor	popis vysokého skóru
rezervovaný , izolovaný, kritický, chladný, odtažitý, neosobní	A	vřelý , vstřícný, otevřený, účastný, laskavý, má rád lidi
hloupý , konkrétní myšlení, nízká inteligence	B	chytrý , abstraktní myšlení, vyšší inteligence
ovlivnitelný pocity , emocionálně labilní, snadno rozrušitelný	C	emocionálně stabilní , realistický, klidný, zralý
flegmatický , neprojevující se, rozvážený, neaktivní, těžkopádný	D	vzrušitelný , netrpělivý, dožadující se, hyperaktivní, neukázněný
poslušný , mírný, přizpůsobivý, snadno se nechá vést, submisivní	E	dominantní , asertivní, soutěživý, agresivní, vzdorovitý, panovačný
střízlivý , obezřetný, vážný, zamklý, zdrženlivý, opatrný	F	nadšený , nerozvážený, nedbalý, expresivní, bezstarostný
vynalézavý , nerespektuje pravidla, shovívavý k sobě	G	uvědomělý , vytrvalý, rozvážený, respektující pravidla, moralistický
stydlivý , citlivý, bojácný, ostýchavý, plachý, váhavý	H	odvážný , sociálně smělý, hazardující, spontánní, nebojácný
houževnatý , spoléhá na sebe, realistický, nepodléhá iluzím	I	útlocitný , jemný, ochraňovaný, intuitivní, senzitivní
nadšený , prudký, má rád skupinové aktivity, určený k akci	J	obezřetný , reflektivní, s vnitřními zábrany, kontrolující se
přímý , přirozený, bezelstný, sentimentální, otevřený, naivní	N	lstivý , vypočítavý, chytrý, manipulativní, kalkulující
sebejistý , spokojený, bezelstný, nemá pocitu viny	O	náchylný k pocitům viny , bojácný, starostlivý, nejistý
nedisciplinovaný , konfliktní, nedbalý sociálních pravidel	Q3	disciplinovaný , sociálně dbalý, dbá o vlastní image, nutkavý
uvolněný , klidný, stabilní, soustředěný, vyrovnaný	Q4	napjatý , frustrovaný, popudlivý, rozmrzelý

Tabulka č.6: Primární pramenné rysy měřené CPQ (Porter, Cattell, 1998)

Kombinací skóre primárních faktorů vznikly ještě faktory sekundární: extraverte, úzkostnost, vyrovnanost a nezávislost. Vážené skóre jsou převáděny na steny. Konečným výsledkem hodnocení testu je osobnostní profil. Srovnáním výsledků CPQ s FTT se autorka Testu pohádek dr. Coulacoglou snaží o ověření validity nové metody.

Dotazník stylů výchovy v rodině pro děti od 8 do 12 let (Čáp, Čechová, Bosček, 2000) byl vyvinut na základě Dotazníku pro zjišťování způsobu výchovy v rodině (od stejných

autorů), který je určen pro věkovou populaci 11 – 17 let. Oba dotazníky postihují čtyři komponenty výchovy: komponent kladný a záporný, komponent požadavků, komponent volnosti; tyto kategorie jsou zjišťovány pomocí 28 otázek (v původním dotazníku jich bylo 40), vždy sedm pro každý komponent. Jednou respondent odpovídá vzhledem k matce, podruhé na ty stejné otázky vzhledem k otci. Kombinací dosažených hodnot v jednotlivých komponentech a u obou rodičů určíme jeden z devíti výchovných stylů, které jsou uvedeny v tabulce:

Způsob výchovy - model devíti polí				
emoční vztah / řízení	silné	střední	slabé	rozporné
záporný	1		2	3
záporně-kladný	9			
kladný	4	5	6	7
extrémně kladný			8	
legenda: 1 - autokratická výchova 2 - lhostejnost k dítěti 3 - pesimum; záporný vztah s rozporným řízením 4 - výchova přísná a přitom laskavá 5 - optimum; vzájemné porozumění a přiměřené řízení 6 - laskavá a liberální výchova bez požadavků a kontroly 7 - kladný vztah s rozporným řízením 8 - "kamarádský" vztah s dodržováním norem 9 - výchova emočně rozporná; jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo je s ním dítě v koalici				

Tabulka č.7: Model devíti polí způsobů výchovy v rodině (Čáp, Čechová, Boschek, 2000)

Cílem dotazníku je přispět k získání obrazu o rodině dítěte, rodinné komunikaci a stylu výchovy, ale i poznání osobnosti dítěte, jejího vývoje a podmínek v něm působících, neboť interakce rodičů s dítětem a rodinná výchova patří mezi faktory výrazně formující dětskou osobnost (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001).

Oba dotazníky byly zadávány buď individuálně, nebo v malých skupinách po dvou až pěti dětech. Při skupinovém zadání jsme dbali na to, aby děti pracovaly samostatně, vzájemně se nerušily a neopisovaly od sebe. Pokud byl někdo ze skupiny výrazně rychlejší či pomalejší než ostatní, věnoval se mu examinator individuálně. Většině žáků byly jednotlivé položky předčítány, abychom předešli neporozumění otázky či její vynechání a v neposlední řadě i

urychlili administraci metody, která by jinak mohla být pro některé zdlouhavá. Pokud respondenti otázce neporozuměli, měli samozřejmě možnost se zeptat a obdrželi patřičné vysvětlení v souladu s instrukcemi testové příručky. Své odpovědi děti zapisovaly do záznamového archu (v případě Dotazníku stylů výchovy) a přímo do testovacího sešitu v případě Osobnostního dotazníku pro děti (usoudili jsme, že to tak pro žáky bude jednodušší a přehlednější). Do záznamového listu pak přepsal odpovědi examinátor. Celková doba administrace všech tří metod byla u osmiletých probandů zhruba dvojnásobná oproti mladším dětem, které odpovídaly pouze na Test pohádek. Pořadí prezentace jednotlivých metod bylo různé, vždy však bylo dodrženo pravidlo, že Test pohádek se administruje individuálně.

Dotazníky byly vyhodnoceny dle manuálu každé metody, výsledky každého testu jsou prezentovány dále. Abychom mohli vyjádřit vzájemnou souvislost jednotlivých nástrojů, použili jsme opět Spearmanův korelační koeficient, dvoustranný test, který jsme vypočítali pomocí počítačového programu SPSS. Zvolená hladina významnosti byla stejně jako v předchozím případě 0,05 a 0,01.

5 Výsledky - vyhodnocení jednotlivých skupin respondentů

V této kapitole se budeme zabývat dosaženými osobnostními proměnnými Testu pohádek na českém vzorku, tj. šedesáti dívkách a chlapcích ve věku šest až osm let, a jejich srovnáním s původním řeckým vzorkem (celkem 803 respondentů). Poté porovnáme české skupiny šesti, sedmi a osmiletých dětí (každá zahrnuje 20 probandů) a nakonec skupiny chlapců a dívek (čítají po třiceti respondentech). K porovnání budou použity metody popisné statistiky (průměr a směrodatná odchylka). V podkapitole 5.2.1 rozebereme detailněji výsledky ve skupině osmiletých žáků, kterým byly navíc zadány Dotazník stylů výchovy v rodině a Osobnostní dotazník pro děti; výsledky všech tří metod se pokusíme interpretovat ve vzájemných souvislostech (pomocí induktivní statistiky, konkrétně Spearmanova korelačního koeficientu). Také bychom se chtěli zaměřit na to, jak spolu korelují jednotlivé proměnné Testu pohádek a jejich oblasti – problematice je věnována kapitola 5.3. K tomuto účelu bude použit taktéž Spearmanův korelační koeficient.

5.1 Skupina Čechů a Řeků

Podívejme se nejprve na celou skupinu českých respondentů jako celek. V odpovědích žáků jsme zaregistrovali všech 30 měřených proměnných, některé z nich však pouze u jednoho konkrétního dítěte – jejich hodnoty jsou tedy minimální. V řeckém vzorku při prvním ověřování nebyly ještě hodnoceny proměnné AGRJEAL, AGRINSTR, SPRIV a NAPRO, proto tyto hodnoty nemáme k dispozici a odpovídající pole jsou v tabulce prázdná. Výsledky českých probandů nebyly převáděny na normované rozložení (byly vypočteny pouze průměrné hodnoty a jejich směrodatné odchylky), neboť si myslíme, že náš výzkumný vzorek je pro tento účel příliš malý, navíc hodnoty dosažené u jednotlivých proměnných jsou často velmi nízké.

Odpovědi českých a řeckých respondentů můžeme porovnat v následující tabulce:

proměnná	Češi (6-8 D+CH) n=60		Řekové (7-12 D+CH) n=803		Češi (6-8 D+CH) n=60		Řekové (7-12 D+CH) n=803		
	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.	
OA	0,367	0,882	1,83	1,84	AFTC	33,5	8,51	46,31	4,89
AGRIMP	2,45	1,952	4,13	3,58	AMB	1,6	2,352	3,72	4,39
AGRDOM	0,283	0,865	1,16	2,47	MOR	1,25	1,547	1,71	2,28
AGRRET	0,45	1,126	1,91	2,72	SPRO	0,1	0,543	0,4	1,25
AGRENV	0,467	0,999	1,08	2,1	SPRIV	0,033	0,258		
AGRJEAL	0,317	1,157			SE	0,267	1,071	-0,59	0,99
AGRDEF	0,067	0,406	0,2	0,82	R	0,25	0,654	0,68	0,97
AGRINSTR	0,1	0,399			DSUP	1,967	2,78	1,49	2,8
SEXPRES	0,867	1,214	1,38	2,49	DMT	0,333	0,896	0,62	1,48
B	0,667	0,968	0,85	1,56	DH	0,467	1,033	0,96	1,93
FA	5,967	3,344	6,38	3,92	NPRO	0,3	1,109	2,26	3,01
ANX	4,967	3,464	4,77	3,71	NAFFIL	0,85	1,117	1,21	1,76
D	1,933	1,676	2,26	2,25	NAPRO	0,7	1,197		
REL/MO	-0,117	0,64	-0,41	1,1	NAFECT	1,417	1,488	0,64	1,37
REL/FA	0,05	0,429	-0,02	0,49	ON	2,017	1,9	4,72	3,44

Tabulka č.8: Porovnání průměrných hodnot a směr.odchylek proměnných v českém a řeckém vzorku

U většiny proměnných vidíme, že řečtí respondenti dosahovali vyšších hodnot (často dokonce o více než několik bodů) než české děti. Podobné hodnoty u obou vzorků pozorujeme u proměnných AGRDEF, B, FA, ANX, D, REL/MO, REL/FA, DMT, NAFFIL. Vyšší skóre o několik desetín bodu se v české vybrané populaci objevuje pouze u proměnných SE, DSUP a NAFECT.

Z tabulky si můžeme všimnout, že spočítané směrodatné odchylky jsou často větší než samotná průměrná hodnota osobnostní proměnné. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že u každého respondenta se obvykle vyskytuje jedno nebo více dominantních témat, která se objevují v odpovědích u jednotlivých sad kartiček. Zatímco u jednoho dítěte se určitá proměnná vyskytuje jen minimálně nebo vůbec, u jiného dítěte dosahuje poměrně vysokých hodnot. Proto je velmi důležitá (ne-li ze všeho nejdůležitější) kvalitativní analýza odpovědí toho kterého respondenta.

Vysvětlení skutečnosti, že řečtí respondenti skórovali více, mohou být různá, např. české děti byly při testové situaci více inhibované, jejich odpovědi se držely spíše kontextu pohádky či byly pouze popisné (a tudíž „neskórovatelné“) a děti do nich nevnášely příliš mnoho fantazie; řecký vzorek zahrnuje širší věkovou skupinu respondentů; český vzorek není reprezentativní, hodnoty se mohou od celé české populace lišit; české děti opravdu dosahují nižších hodnot, do odpovědí neprojikují témata korespondující s jednotlivými proměnnými; examinátor testu nedokázal podnítit bohatší produkci žáků či dobře detekovat všechny proměnné a jejich intenzitu v odpovědích dětí atd.

5.2 Skupiny českých respondentů

Nyní se budeme zabývat pouze českým výzkumným vzorkem a porovnáme mezi sebou skupiny dívek a chlapců a skupiny šesti, sedmi a osmiletých dětí. Na parametry proměnných dívek a chlapců se můžeme podívat v tabulce č.9 na další straně.

U chlapců jsme detekovali všechny druhy proměnných, u dívek jsme nezaznamenali SPRO a SPRIV. Dívky dosahují o něco vyšší skóre ve většině typů agrese (AGRDOM, AGRRET, AGRENV, AGRJEAL, AGRDEF), i hodnoty směrodatných odchylek u těchto proměnných jsou velmi vysoké. Vyšší skóre vidíme také v kategorii Emoční stavy u FA a D, chlapci mají naopak větší ANX. Dále registrujeme u dívek o málo vyšší AMB (opět s velkým rozptylem) a výrazně vyšší NAFFIL, chlapci skórovali více v DMT (také s velkým rozptylem). Ostatní hodnoty jsou srovnatelné.

proměnná	dívky (n=30)		chlapci (n=30)		proměnná	dívky (n=30)		chlapci (n=30)	
	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.		průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.
OA	0,367	0,85	0,367	0,928	AFTC	34,133	7,908	32,867	9,164
AGRIMP	2,333	2,087	2,6	1,831	AMB	1,8	2,917	1,4	1,632
AGRDOM	0,433	1,073	0,133	0,571	MOR	1,333	1,749	1,167	1,341
AGRRET	0,7	1,418	0,2	0,664	SPRO			0,2	0,761
AGRENV	0,767	1,251	0,167	0,531	SPRIV			0,067	0,365
AGRJEAL	0,5	1,548	0,133	0,507	SE	0,167	1,234	0,367	0,9
AGRDEF	0,1	0,548	0,033	0,183	R	0,167	0,461	0,333	0,802
AGRINSTR	0,033	0,183	0,1	0,403	DSUP	1,833	2,89	2,1	2,708
SEXPRES	0,867	1,252	0,933	1,202	DMT	0,167	0,531	0,5	1,137
B	0,833	1,147	0,5	0,731	DH	0,4	0,855	0,533	1,196
FA	6,767	4,108	5,167	2,135	NPRO	0,467	1,456	0,133	0,571
ANX	4,667	3,417	5,267	3,542	NAFFIL	1,233	1,357	0,467	0,629
D	2,133	1,871	1,733	1,461	NAPRO	0,533	0,9	0,867	1,432
REL/MO	-0,1	0,607	-0,133	0,681	NAFECT	1,5	1,614	1,333	1,373
REL/FA	0,067	0,521	0,033	0,32	ON	1,833	1,913	2,2	1,901

Tabulka č.9: Celkové srovnání skupin dívek a chlapců

Dále se pokusíme najít rozdíly mezi odpověďmi dětí různých věkových skupin, očekáváme však, že vzhledem k poměrně malému věkovému rozdílu budou jejich výsledky také hodně podobné. Podrobnosti ukazuje tabulka č.10.

U nejmladších dětí jsme neobjevili proměnné AGRRET, AGRDEF, AGRINSTR a SPRIV, u sedmiletých chybí také čtyři proměnné: AGRJEAL, AGRDEF, AGRINSTR a SPRO, osmiletí neskórovali pouze v SPRO a SPRIV. U šestiletých respondentů je oproti ostatním věkovým skupinám vysoký výskyt odpovědí s proměnnou SEXPRES a nižší výskyt proměnné ON; ve srovnání s o rok staršími dětmi mají také vyšší hodnotu AFTC. Sedmiletí mají výrazně vysokou hodnotu DSUP a vyšší NAFECT, naopak méně skórovali v NAFFIL a ANX. Nejstarší skupina respondentů má ve srovnání se zbylými dvěma vyšší skóre v AGRRET a AGRJEAL, nejvyšší jsou také hodnoty MOR a NAPRO. V oblasti Emocionálních stavů vidíme výrazný bodový pokles v FA, namísto toho dosáhli nejvyšších hodnot D. Rozdíly v hodnotách zbývajících proměnných nejsou nijak veliké.

	6 let D+CH (n=20)		7 let D+CH (n=20)		8 let D+CH (n=20)	
proměnná	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.
OA	0,55	1,099	0,25	0,55	0,3	0,923
AGRIMP	2,35	2,434	2,75	1,209	2,25	2,074
AGRDOM	0,2	0,616	0,15	0,489	0,5	1,278
AGRRET			0,2	0,696	1,15	1,631
AGRENV	0,55	1,05	0,45	1,146	0,4	0,821
AGRJEAL	0,25	0,639			0,7	1,867
AGRDEF					0,2	0,696
AGRINSTR					0,2	0,523
SEXPRES	1,6	1,501	0,6	0,995	0,5	0,761
B	0,95	1,234	0,45	0,605	0,6	0,94
AFTC	36,55	8,166	30,85	9,724	33,1	6,805
AMB	1,55	1,877	1,95	3,316	1,3	1,559
MOR	0,85	1,461	1,05	1,234	1,85	1,785
SPRO	0,05	0,224	0,25	0,91		
SPRIV			0,1	0,447		
SE	-0,1	1,373	0,65	1,04	0,25	0,55
R	0,25	0,716			0,5	0,827
DSUP	1,75	2,468	3,15	3,453	1	1,864
DMT	0,05	0,224	0,4	0,754	0,55	1,317
DH	0,85	1,496	0,25	0,786	0,3	0,47
NPRO	0,4	1,569	0,15	0,671	0,35	0,933
NAFFIL	1,05	1,468	0,4	0,598	1,1	1,021
NAPRO	0,35	0,745	0,65	1,182	1,1	1,483
NAFECT	1,25	1,372	1,85	1,631	1,15	1,424
ON	1,35	1,226	2,3	2,002	2,4	2,234
FA	6,6	3,068	7,25	3,354	4,05	2,837
ANX	5,35	3,281	2,6	2,234	6,95	3,364
D	1,9	1,861	1,6	1,635	2,3	1,525
REL/MO	-0,3	0,571	-0,3	0,657	0,25	0,55
REL/FA	0,05	0,394	0	0,562	0,1	0,308

Tabulka č.10: Celkové srovnání skupin šesti, sedmi a osmiletých dětí

Pokud bychom shrnuli dosažené výsledky, můžeme konstatovat, že výzkumný vzorek českých respondentů skóroval v jednotlivých proměnných výrazně níže než vzorek respondentů z Řecka. Vysvětlení pro tento fakt mohou být různá, od specifík každého vzorku až po erudici examinátora.

Ve srovnání českých dětí mezi sebou nacházíme více shod než ve srovnání dvou mezinárodních vzorků, rozdíly nalezneme především ve výskytu či absenci konkrétní proměnné a také ve výsledných hodnotách převážně různých typů agrese a dále oblastí Potřeb

a Emocionálních stavů. Náš výzkumný vzorek je však příliš malý na to, abychom zjištěné skutečnosti mohli zobecnit na celou populaci.

5.2.1 Výsledky ve skupině osmiletých respondentů

Osmiletí respondenti vyplňovali celkem tři diagnostické metody: Test pohádek, Osobnostní dotazník pro děti (CPQ) a Dotazník stylů výchovy v rodině pro děti od 8 do 12 let. První z metod byla administrována výlučně individuálně, zbylé dva dotazníky byly předkládány buď individuálně nebo v malé skupině (více viz. kap. 4). Výsledky Testu pohádek u této věkové skupiny jsou prezentovány v předchozí kapitole, výsledky každého konkrétního respondenta jsou uvedeny v tabulkách v příloze č. 3 na konci práce.

Hodnoty, kterých osmiletí žáci dosáhli v Dotazníku CPQ, vidíme v následující tabulce, hrubé skóry byly převedeny dle manuálu testu na standardizované steny:

		Dívky									
	resp.č.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	faktor	sten									
primární faktory	A	5	6	4	5	5	3	5	5	6	6
	B	6	6	3	3	3	5	5	4	9	4
	C	5	6	5	5	3	5	4	6	6	8
	D	6	4	6	5	4	4	5	4	1	1
	E	7	1	6	7	5	4	5	5	4	4
	F	8	3	6	1	4	5	3	6	5	5
	G	4	7	5	6	7	6	5	7	7	6
	H	3	7	1	5	4	7	8	4	7	9
	I	5	9	7	7	8	7	7	7	8	7
	J	7	6	6	7	5	4	4	5	3	2
	N	7	3	6	3	4	3	1	3	1	1
	O	5	6	8	1	6	4	7	4	1	4
	Q3	5	5	3	5	6	6	3	5	8	8
	Q4	7	2	7	4	4	3	6	3	3	2
sekundární faktory	extraverze	5,6	5,6	4,7	4,6	4,7	5	5,6	5,2	5,4	5,4
	vyrovnanost	5,6	3,9	5	5,4	4,6	5,8	6,1	4,9	4,7	5,4
	úzkostnost	6,4	4,5	6,8	4,5	5,7	4,7	5,6	5	3,7	3,6
	nezávislost	6,3	4,2	5,6	5,2	5,2	4,4	4,6	4,9	4,2	4,3

Chlapci											
primární faktory	resp.č.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	faktor	sten									
	A	7	8	6	4	7	6	4	7	7	5
	B	3	6	3	5	5	6	5	5	5	5
	C	8	8	4	3	6	5	5	6	8	4
	D	1	3	3	4	4	4	4	4	2	7
	E	4	5	5	5	6	4	7	3	3	6
	F	5	7	4	5	6	7	2	7	4	3
	G	8	5	8	8	6	6	4	8	8	5
	H	5	4	4	3	8	6	5	6	6	4
	I	7	4	7	5	8	6	8	5	7	6
	J	3	2	9	8	4	3	7	6	3	6
	N	1	4	1	4	4	3	4	4	1	5
	O	1	2	2	2	1	6	6	1	1	4
	Q3	9	7	7	7	5	7	6	7	7	3
	Q4	4	7	2	3	3	3	4	4	4	7
sekundární faktory	extraverze	5,1	5,8	4,8	4,4	6,5	5,7	4,5	5,8	5,2	4,9
	vyrovnanost	4,1	4,9	4,4	5	5,3	4,9	5,5	4,8	4,4	5,6
	úzkostnost	3,6	5	4,3	4,8	4,4	5,1	5,1	4,4	3,7	6
	nezávislost	4,7	4,7	5,9	5,5	4,4	4,7	5,8	5	4,1	5

Tabulka č.11: Výsledky osmiletých respondentů v dotazníku CPQ

V další tabulce jsou uvedeny výsledky osmiletých respondentů získané Dotazníkem stylů výchovy v rodině. Nutno poznamenat, že ne všechny testované děti pocházely z úplné rodiny. V takových případech byli žáci požádáni, aby výroky týkající se otce (s matkou žili všichni) vyplňovali buď o jejich biologickém otci, s kterým se pravidelně stýkají, případně o nevlastním otci, pokud s nimi žije ve společné domácnosti.

Dotazník stylů výchovy v rodině - výsledky					
	resp.	styl vých.		resp.	styl vých.
Dívky	1	3	Chlapci	1	4
	2	1		2	1
	3	3		3	4
	4	1		4	1
	5	3		5	4
	6	1		6	1
	7	1		7	1
	8	4		8	3
	9	8		9	4
	10	4		10	1

Tabulka č. 12: Výsledky osmiletých respondentů v Dotazníku stylů výchovy v rodině

Je třeba si uvědomit, že čísla uvedená v tabulce jsou nominálními hodnotami, tj. nemají povahu čísla, ale slouží pouze pro označení určitého výchovného stylu, jak je uvedeno v tabulce č.7 na straně 79. Abychom mohli vypočítat korelace mezi výsledky použitých metod, musíme místo číselného označení konkrétního výchovného stylu použít hrubé skóry jednotlivých respondentů v sledovaných komponentech výchovy (KV). Namísto jednoho označení tak máme u každého respondenta osm čísel (čtyři komponenty, dva rodiče). Hrubé skóry vidíme v tabulce (rozmezí HS bylo 7 – 21 bodů):

	resp./KV	matka				otec			
		klad.	zápor.	pož.	vol.	klad.	zápor.	pož.	vol.
dívky	1	17	10	14	14	16	10	11	10
	2	19	16	17	12	17	14	15	12
	3	16	17	19	8	18	16	16	14
	4	20	13	17	9	20	12	18	9
	5	18	17	18	14	17	18	18	13
	6	20	11	15	12	21	11	15	12
	7	19	12	13	12	19	10	12	13
	8	20	7	11	8	15	7	12	6
	9	21	7	7	13	21	7	9	15
	10	20	7	14	12	21	8	15	13
chlapci	1	16	8	11	9	19	7	9	7
	2	19	9	13	10	19	13	17	11
	3	19	9	11	9	19	9	13	7
	4	20	14	14	11	21	15	17	12
	5	20	7	13	10	17	8	12	9
	6	20	8	13	8	18	9	15	9
	7	15	8	13	11	13	8	9	12
	8	19	12	15	10	21	14	15	15
	9	21	8	13	7	21	7	11	7
	10	17	13	13	11	19	11	15	9

Tabulka č. 13: Hrubé skóry osmiletých respondentů dosažené v Dotazníku stylů výchovy

V rámci zjišťování vzájemných souvislostí mezi administrovanými metodami si budeme všimnout vztahu Testu pohádek s ostatními dvěma dotazníky; korelace výsledků CPQ a Stylů výchovy interpretovat nebudeme, neboť nám jde především o postižení vztahů s FTT. (Korelací mezi CPQ a Dotazníkem stylů výchovy v rodině se zabývají autoři druhé zmiňované metody ve svém manuálu – Čechová, Čáp, Bosček, 2000). V následujících tabulkách budou vyjádřeny všechny korelace mezi sledovanými proměnnými, černou barvou jsou označeny korelace s minimální hodnotou $\pm 0,2$. Tučně jsou vtištěny korelace statisticky významné; jedna hvězdička označuje hladinu významnosti 0,05, dvě hvězdičky hladinu významnosti 0,01 při dvoustranném testu.

Nejprve se podívejme na **korelace dotazníku CPQ s osobnostními proměnnými Testu pohádek**, konkrétně kategorií „Popudy a instinkty“:

		Popudy a instinkty (Impulses)									
		OA	AGRIMP	AGRDOM	AGRRET	AGRENV	AGRJEAL	AGRDEF	AGRINST	SEXPRE	B
A	Cor.Coef.	,057	,167	,020	-,477*	,071	-,287	-,036	-,094	-,191	-,098
	Sig.	,813	,482	,934	,034	,765	,220	,879	,694	,420	,682
B	Cor.Coef.	-,161	-,224	-,090	-,431	,001	-,150	-,209	-,333	,034	-,290
	Sig.	,498	,343	,707	,058	,997	,528	,376	,151	,886	,215
C	Cor.Coef.	-,308	,309	,165	-,247	,338	,075	,036	-,544*	,012	,011
	Sig.	,187	,184	,488	,293	,145	,755	,879	,013	,959	,964
D	Cor.Coef.	-,116	,024	,038	,120	-,174	,078	,269	,157	-,078	-,401
	Sig.	,627	,921	,872	,615	,463	,743	,251	,508	,745	,079
E	Cor.Coef.	-,138	,074	,093	,233	-,182	-,153	-,054	,197	,022	-,303
	Sig.	,563	,756	,696	,323	,443	,521	,821	,404	,927	,194
F	Cor.Coef.	,092	,183	,167	-,108	-,550*	,052	,347	-,339	-,390	,117
	Sig.	,700	,439	,482	,650	,012	,829	,134	,144	,089	,622
G	Cor.Coef.	,558*	-,192	-,440	,095	,021	-,028	,024	,084	-,175	,146
	Sig.	,011	,418	,052	,690	,929	,907	,919	,726	,461	,539
H	Cor.Coef.	-,250	,225	,002	-,314	,341	-,048	-,222	-,331	,128	,168
	Sig.	,289	,340	,993	,178	,141	,841	,346	,154	,591	,479
I	Cor.Coef.	-,350	-,101	-,193	-,007	,400	,038	-,201	,042	,439	,196
	Sig.	,130	,673	,415	,975	,080	,873	,396	,862	,053	,408
J	Cor.Coef.	,523*	-,293	-,356	,326	,012	-,119	,175	,302	-,035	-,348
	Sig.	,018	,211	,123	,161	,960	,616	,460	,196	,883	,133
N	Cor.Coef.	-,003	-,066	,031	-,065	-,278	,026	,380	,135	,006	-,359
	Sig.	,992	,781	,898	,784	,235	,912	,098	,569	,982	,120
O	Cor.Coef.	-,292	-,157	,371	-,055	-,010	,117	,098	,110	,267	,125
	Sig.	,212	,508	,107	,818	,966	,623	,681	,646	,255	,598
Q3	Cor.Coef.	,298	-,018	-,133	-,133	,035	-,145	-,152	-,150	-,045	,436
	Sig.	,202	,941	,576	,575	,885	,541	,523	,529	,850	,055
Q4	Cor.Coef.	-,281	,159	,331	-,214	-,247	,150	,307	,066	-,193	-,362
	Sig.	,229	,503	,153	,365	,294	,528	,188	,783	,414	,116

Tabulka č. 14: Korelace primárních faktorů CPQ se skupinou proměnných FTT „Impulses“

Faktor A+ popisuje jedince vřelého, vstřícného, laskavého a pohodového, pozorného k lidem. Asi proto nepřekvapí, že negativně koreluje s AGRRET, Agresivitou jako odplatou (jakousi „pomstychtivostí“), což je vlastnost, která se k předchozímu popisu příliš nehodí. Negativní korelaci můžeme vidět také mezi faktorem C a dalším typem agrese – AGRINST (Instrumentální agresivita). Ve faktoru C skórují vysoko lidé emocionálně vyzrálí, klidní a zdrženliví, lidé, kteří před emocionální reakcí dávají přednost racionální kontrole. Proto zde není překvapivá negativní korelace s proměnnou agrese, i když bychom očekávali spíše jiný

typ agresivity. AGRINSTR je totiž autorkou Testu pohádek chápána jako adaptivní typ agrese, jehož cílem je přežití či zmírnění utrpení, což se vždy nemusí vylučovat s emoční vyzrálostí a realistickým chováním. Poslední negativní závislost je pozorována mezi faktorem F a AGRENV – Agresivitou jako závistí. Závistivá osoba se opravdu nehodí k popisu vysokého faktoru F: veselost, upřímnost, otevřenost, bezstarostnost, nadšení.

Ve skupině proměnných „Impulses“ jsme našli také dvě pozitivní korelace – obě se týkají OA – Orální agresivity a pramenných rysů G a J. Orální agresivita nenaznačuje hlad, jak by se mohlo zdát, ale dětskou touhu po zničení objektu. Z tohoto hlediska je pozitivní vztah s faktorem G, jehož vysoké hodnoty ukazují na osobu rozvážnou, odhodlanou, zodpovědnou, moralistickou a emocionálně disciplinovanou, spíše neočekávaný. Pozitivní vztah s faktorem J můžeme přijmout snáze, neboť vysoký skóre popisuje jedince úzkostlivě se bránícího, spíše individualistického a neurastenicky vyčerpaného.

Tabulka č. 15 ukazuje vztahy mezi dotazníkem CPQ a dalšími oblastmi proměnných FTT: Fungování ega (Ego Functions) a Touhami (Desires). V kategorii „Ego Functions“ chybí proměnné SPRO (Touha po vlastnictví) a SPRIV (Touha po soukromí), protože nebyly v odpovědích osmiletých dětí zjištěny. Z tabulky můžeme vyčíst pozitivní vztah mezi faktorem A a Ambivalencí (AMB). Ta v Testu pohádek zahrnuje nerozhodnost, váhání, pochybnosti, emoční konflikt či různorodé odpovědi na jednu otázku. Vysoký skóre A znamená, jak již bylo uvedeno v předchozím odstavci, vřelost, otevřenost, vstřícnost, laskavost a ochotu spolupracovat. Možná že právě srdečnost a důvěřivost ve vztahu k lidem mohou zapříčinit nejednoznačné odpovědi ve snaze omluvit či vysvětlit chování dané pohádkové postavy. Vzájemnou souvislost mezi těmito veličinami zjistila i kolegyně Ivana Daňová Jurčová, která porovnávala výsledky uvedených diagnostických nástrojů na vzorku 40 osmi až dvanáctiletých chlapců z Prahy (Daňová Jurčová, 2011).

Nízká hodnota faktoru B souvisí s proměnnými DSUP (Touha po nadřazenosti) a DMT (Touha po materiálních hodnotách). Faktor B měří orientačně sílu intelektu a krystalickou inteligenci; jedinci málo skórující mají dle autorů dotazníku nízkou mentální kapacitu a nejsou schopni řešit abstraktní problémy. Možná proto se deficity v kognitivní oblasti projevují zvýšenou touhou po nadřazenosti a pocitu vlastní důležitosti nebo přáním mít hračky, peníze, hezké oblečení či jiné materiální věci. Poslední statisticky významný vztah vidíme mezi vysokým I a R (opakováním). Repetici skórujeme v testu pohádek v případě, že

odpovědi dítěte obsahují stále týž význam. Faktor I+ je popsán mnoha vlastnostmi; z našeho pohledu se jako důležité v pozitivním vztahu k R jeví ulpívavost a nejistota.

		Fungování ega (Ego Functions)					Touhy (Desires)		
		AFTC	AMB	MOR	SE	R	DSUP	DMT	DH
A	Cor.Coeff.	,203	,480*	,202	,085	,049	0,000	-,096	,165
	Sig.	,391	,032	,393	,722	,839	1,000	,689	,486
B	Cor.Coeff.	-,250	-,068	,079	-,022	,035	-,501*	-,474*	-,247
	Sig.	,287	,776	,740	,926	,882	,025	,035	,293
C	Cor.Coeff.	,032	,092	-,022	,165	,012	,119	-,174	,194
	Sig.	,893	,699	,926	,486	,960	,618	,463	,411
D	Cor.Coeff.	,068	-,351	-,194	-,078	-,289	,172	,169	-,229
	Sig.	,777	,129	,413	,742	,217	,469	,476	,332
E	Cor.Coeff.	,087	-,109	,148	-,088	,057	,033	,137	,068
	Sig.	,717	,646	,535	,711	,812	,891	,564	,776
F	Cor.Coeff.	-,230	,294	,298	,393	-,168	-,046	-,125	,096
	Sig.	,329	,209	,201	,087	,479	,847	,598	,687
G	Cor.Coeff.	-,035	,117	-,057	-,033	,005	-,021	,002	,116
	Sig.	,884	,623	,812	,890	,982	,929	,994	,626
H	Cor.Coeff.	-,113	,157	-,208	-,266	,437	,076	-,385	,201
	Sig.	,635	,507	,378	,256	,054	,750	,094	,395
I	Cor.Coeff.	-,053	-,189	-,024	-,390	,482*	-,106	,054	,160
	Sig.	,824	,425	,920	,089	,032	,657	,820	,501
J	Cor.Coeff.	-,079	-,250	-,116	-,115	-,107	,000	-,026	,144
	Sig.	,742	,289	,625	,629	,652	,998	,913	,546
N	Cor.Coeff.	-,003	,014	,114	,178	-,367	-,091	,242	-,069
	Sig.	,990	,955	,631	,453	,112	,702	,305	,774
O	Cor.Coeff.	-,101	-,113	-,040	,125	-,221	-,027	,149	-,165
	Sig.	,673	,635	,867	,599	,350	,910	,530	,488
Q3	Cor.Coeff.	-,174	,418	,161	,172	,134	-,089	-,126	,126
	Sig.	,463	,066	,499	,469	,572	,708	,598	,596
Q4	Cor.Coeff.	,254	-,100	-,136	,184	-,234	,283	,431	-,411
	Sig.	,280	,675	,567	,437	,321	,226	,058	,072

Tab.č. 15: Korelace primárních faktorů CPQ se skupinou proměnných FTT „Ego Functions“ a „Desires“

Poslední tabulka nám znázorňuje souvislost faktorů CPQ se zbylými oblastmi proměnných FTT – Potřeby (Needs), Emocionální stavy (Emotional States) a Vztah k objektu (Object Relation):

		Potřeby (Needs)					Emoce (Em. States)			Vztah k objektu	
		NPRO	NAFFIL	NAPRO	NAFECT	ON	FA	ANX	D	REL/MO	REL/FA
A	Cor.Coeff.	-,170	-,230	-,150	,044	,170	,220	,144	-,007	-,023	-,015
	Sig.	,473	,330	,528	,853	,474	,352	,546	,976	,925	,950
B	Cor.Coeff.	-,495*	,012	-,156	-,132	,017	,176	-,287	,197	,009	,060
	Sig.	,027	,959	,511	,580	,944	,457	,220	,405	,969	,800
C	Cor.Coeff.	-,209	,038	-,008	,192	,155	,447*	,038	,282	-,036	-,163
	Sig.	,377	,872	,973	,418	,514	,048	,873	,228	,882	,491
D	Cor.Coeff.	,166	,123	,352	-,164	-,280	-,150	-,286	,039	-,017	-,243
	Sig.	,485	,606	,128	,489	,232	,528	,221	,871	,945	,302
E	Cor.Coeff.	,087	,196	,161	-,342	-,135	-,072	-,373	-,109	-,197	-,104
	Sig.	,714	,407	,497	,140	,571	,762	,105	,647	,405	,664
F	Cor.Coeff.	-,084	-,047	,089	-,100	-,103	,182	,154	,315	,294	-,088
	Sig.	,724	,843	,709	,674	,665	,443	,516	,177	,208	,712
G	Cor.Coeff.	-,058	-,361	-,191	,527*	,164	-,114	,496*	-,316	,019	,178
	Sig.	,808	,118	,419	,017	,488	,632	,026	,174	,936	,454
H	Cor.Coeff.	-,177	,077	,142	-,128	,294	,237	,042	,312	,084	,029
	Sig.	,457	,746	,551	,589	,209	,315	,861	,180	,724	,902
I	Cor.Coeff.	,186	,458*	,048	,241	,185	-,086	,101	-,049	,183	,427
	Sig.	,432	,042	,842	,305	,434	,718	,670	,838	,441	,060
J	Cor.Coeff.	-,101	-,206	,076	,177	-,005	-,269	,025	-,547*	-,325	-,175
	Sig.	,672	,383	,751	,456	,982	,252	,918	,013	,163	,459
N	Cor.Coeff.	,006	,043	,279	-,027	-,111	-,017	-,037	,095	,134	-,090
	Sig.	,979	,858	,234	,909	,640	,944	,876	,691	,572	,707
O	Cor.Coeff.	,398	,284	,044	-,194	-,163	-,337	-,207	,017	,239	-,030
	Sig.	,082	,225	,855	,412	,492	,146	,382	,943	,311	,902
Q3	Cor.Coeff.	-,206	-,254	-,411	,200	,298	,288	,318	-,131	-,047	,222
	Sig.	,384	,280	,071	,397	,202	,219	,173	,583	,844	,346
Q4	Cor.Coeff.	,406	,120	,234	-,058	-,365	,153	-,234	,121	-,026	-,060
	Sig.	,075	,614	,321	,809	,113	,520	,321	,612	,913	,802

Tabulka č.16: Korelace primárních faktorů CPQ se skupinou proměnných FTT „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

Zde vidíme šest statisticky významných korelací na hladině 0,05. Nízký faktor B charakterizovaný omezenou mentální kapacitou a konkrétním myšlením má vztah k proměnné NPRO – Potřeba ochrany. Ta je vysvětlena jako snaha vyhledávat bezpečí a pomoc od těch, kteří jsou vnímání jako silnější. Z tohoto hlediska se vzájemná souvislost jeví jako logická;

jedinec, který je označen za nepříliš chytrého, vyhledává ochranu u toho, koho považuje za silnějšího a schopnějšího.

Pozitivní vztah byl nalezen mezi vysokým faktorem C a strachem z agresivity (FA). Jedinec s vysokým C je popsán jako emočně vyzrálý, klidný a stabilní, předchází problémům a nic jej nerozhází. Kladná korelace s FA není tedy příliš očekávána; je možné, že se jedná o náhodnou souvislost.

Dvě korelace vidíme u pramenného rysu G, který už byl popsán výše. Jedinec s vysokým G je vytrvalý, odhodlaný, svědomitý, zodpovědný, dbalý morálních norem a pravidel, se smyslem pro povinnost. Dle tabulky souvisí s proměnnou NAFECT (Potřeba lásky a náklonnosti), která je v Testu pohádek obvykle vyjádřena jako potřeba dávat či přijímat lásku a uznání. Uspokojení této potřeby je předpokladem pro dosažení vysoké frustrační tolerance a psychického zdraví, proto můžeme považovat pozitivní korelaci za pravděpodobnou. Vzájemný vztah potvrzuje i kolegyně Daňová Jurčová (2011) na svém výzkumném vzorku.

Druhá souvislost faktoru G se týká proměnné ANX (Úzkostnost). V Testu pohádek lze rozlišit mnohé druhy úzkosti, všem je společné to, že se časově vztahují k budoucnosti a jsou vyjádřeny ve formě myšlenek na hrozící nebezpečí či nepříjemnou situaci. Pozitivní korelace těchto dvou veličin může znamenat jistou obavu v tom smyslu, zda jedincovo superego a charakter dokážou obstát i v náročné a potenciálně nebezpečné situaci.

Faktor I+ je charakterizován mnoha vlastnostmi, např. jemnost, závislost, nejistota, útlocitnost, senzitivita, úzkostnost atd.; v těchto charakteristikách můžeme najít vzájemný vztah s Potřebou afiliace (NAFFIL), jež odráží touhu po vzájemnosti, přátelství a snahou začlenit se do sociálního prostředí. Významnou korelaci jsme zaznamenali mezi veličinami J- a D (Deprese). Jedinec hodnocený jako J- má rád pozornost a kolektiv, je činorodý, účastní se skupinových aktivit. Z tohoto pohledu se vzájemná souvislost s D, jež vyjadřuje pocity smutku, odmítnutí a osamocení, jeví spíše jako náhodná.

Nyní se budeme zabývat **korelacemi mezi výsledky Testu pohádek a Dotazníku stylů výchovy v rodině pro děti od 8 do 12 let**. Jak již bylo řečeno dříve, z Dotazníku stylů výchovy jsme museli použít hodnoty hrubých skóreů; výsledné číslo bylo totiž jen nominálním označením konkrétního výchovného stylu. V tabulce jsou použity zkratky pro čtyři

komponenty výchovy (kladný, záporný, požadavků a volnosti), písmeno „m“ označuje matku, „o“ otce. Podobně jako v předchozích tabulkách jsou černou barvou označeny korelace s minimální hodnotou $\pm 0,2$. Korelace statisticky významné jsou vtištěny tučně; jedna hvězdička označuje hladinu významnosti 0,05, dvě hvězdičky hladinu významnosti 0,01 při dvoustranném testu.

Následující tabulka znázorňuje souvislosti mezi komponenty výchovy a proměnnými FTT z kategorie „Impulses“:

		Popudy a instinkty (Impulses)									
		OA	AGRIMP	AGRDOM	AGRRET	AGRENV	AGRJEAL	AGRDEF	AGRINST	SEXPRES	B
m-klad	Cor.Coeff.	,030	,141	-,179	,222	,156	,110	-,292	-,307	-,125	,072
	Sig.	,900	,553	,450	,347	,511	,643	,211	,188	,599	,762
m-záp	Cor.Coeff.	,194	-,116	,104	,098	-,034	,181	,358	,320	-,143	-,132
	Sig.	,413	,626	,662	,682	,887	,444	,121	,169	,547	,580
m-pož	Cor.Coeff.	-,028	,220	,183	,032	,243	,322	,436	-,045	-,078	,029
	Sig.	,907	,350	,439	,893	,302	,166	,055	,852	,744	,903
m-vol	Cor.Coeff.	-,121	-,498*	-,026	-,225	-,053	-,273	-,271	,145	,386	,109
	Sig.	,611	,025	,913	,340	,824	,244	,247	,542	,093	,647
o-klad	Cor.Coeff.	,343	,188	,084	,240	,041	,260	,103	-,104	-,237	,266
	Sig.	,139	,427	,724	,309	,865	,268	,664	,662	,315	,257
o-záp	Cor.Coeff.	,259	-,056	,226	,064	-,131	,093	,425	,227	-,158	-,088
	Sig.	,270	,814	,337	,790	,583	,696	,062	,335	,506	,713
o-pož	Cor.Coeff.	,170	,122	,270	,262	-,039	,061	,225	,230	-,113	,060
	Sig.	,474	,607	,250	,265	,869	,798	,339	,330	,635	,802
o-vol	Cor.Coeff.	,054	-,115	,392	-,034	-,054	,079	,479*	-,154	,182	,217
	Sig.	,822	,628	,088	,887	,821	,741	,032	,516	,441	,357

Tabulka č. 17: Korelace komponent výchovy se skupinou proměnných FTT „Impulses“

V tabulce vidíme dvě statisticky významné korelace na hladině 0,05. Obě se týkají komponentu volnosti, který v kombinaci s komponentem požadavků dává informaci o výchovném řízení rodiny – od slabého po silné a přísné. Komponent volnosti souvisí s mírou autonomie a kontroly dítěte v rodině. V našem vzorku se objevila souvislost mezi komponentem volnosti matky a Impulzivní agresivitou (AGRIMP). Tato agresivita zahrnuje reakce, které nejsou vyvolány vnějšími impulzy, ale vychází ze samotného jedince. Cílem takového jednání je způsobit někomu újmu či bolest jen tak, bez zjevného prospěchu. Výsledek lze interpretovat jako „čím nižší volnost, tím větší projevy agrese“, což je situace, s níž se v praxi můžeme setkat často. Pokud je dítě příliš omezováno, nemůže se projevit navenek, hromadí se jeho vztek a agresivní tendence a vybíjí se v nevhodné chvíli

nevhodným způsobem. Podobnou souvislost zjistila i kolegyně Daňová Jurčová (2011), které vyšel obdobný vztah mezi komponentem volnosti otce a agresí jako odplatou (AGRRET).

Naše druhá korelace se týká vztahu mezi komponentem volnosti otce a AGRDEF (Agresivitou jako obranou). Oproti minulému případu se jedná o závislost pozitivní, tj. čím vyšší je jedna hodnota, tím vyšší je i hodnota druhá. Na jedné straně se může zdát, že si obě zjištění protirečí, na straně druhé si však musíme uvědomit podstatu proměnné AGRDEF; hlavním cílem agresivity jako obrany je přežití, jde o potřebu chránit sebe nebo ostatní v situaci bezprostředního ohrožení. Z tohoto pohledu není tato agrese samoúčelná, ale má svůj logický a pochopitelný účel. Dítě, které má vysokou míru autonomie a volnosti, ji tak může využít k ochraně a obraně sebe a druhých. Možná zde působí i model otce, jenž je obecně považován za ochránce rodiny; dítě tak přebírá určitou roli chování.

Další tabulka vyjadřuje vztahy mezi komponenty výchovy a proměnnými náležejícími do oblastí Fungování ega a Touhy. V kategorii Fungování ega chybí proměnné SPRO a SPRIV, protože nebyly v odpovědích osmiletých žáků zaznamenány.

		Fungování ega (Ego Functions)					Touhy (Desires)		
		AFTC	AMB	MOR	SE	R	DSUP	DMT	DH
m-klad	Cor.Coef.	-,109	-,090	,015	-,138	,041	-,221	-,589**	,020
	Sig.	,647	,705	,950	,563	,863	,348	,006	,935
m-záp	Cor.Coef.	,174	-,152	-,170	,024	-,433	,248	,366	-,496*
	Sig.	,463	,523	,473	,920	,057	,292	,113	,026
m-pož	Cor.Coef.	-,024	-,041	-,261	,181	-,515*	,343	,108	-,243
	Sig.	,919	,862	,266	,445	,020	,138	,650	,303
m-vol	Cor.Coef.	-,589**	,024	,107	,235	,168	-,223	-,031	-,162
	Sig.	,006	,919	,654	,319	,480	,344	,897	,494
o-klad	Cor.Coef.	,082	,039	-,025	-,052	,006	,261	-,147	-,174
	Sig.	,732	,870	,917	,829	,979	,265	,536	,462
o-záp	Cor.Coef.	,066	,139	-,020	,186	-,479*	,194	,198	-,333
	Sig.	,782	,559	,933	,433	,032	,413	,402	,151
o-pož	Cor.Coef.	,178	,226	,079	,227	-,594**	,189	,122	-,250
	Sig.	,453	,338	,742	,335	,006	,424	,610	,287
o-vol	Cor.Coef.	-,410	,170	,058	,198	,012	,310	-,027	-,086
	Sig.	,072	,473	,809	,404	,961	,183	,911	,718

Tabulka č. 18: Korelace komponent výchovy se skupinou proměnných FTT „Ego Functions“ a „Desires“

První souvislost se týká nízkého kladného komponentu u matky a vysoké hodnoty v DSUP (Touze po nadřazenosti). Vysvětlení je zde nasnadě: chladný emoční vztah a odstup matky od dítěte se pak může projevit touhou po moci a pocitu vlastní důležitosti. Jedinec si přeje to,

čeho se mu od matky nedostává – být jedinečný a výjimečný. Vidíme, že obě veličiny spolu korelují na statisticky vysoce významné hladině 0,01.

Další vztah se také zdá být logický: nízký záporný komponent (opět na straně maminky) vede ke zvýšené touze pomoci (DH). Maminka, která chová k dítěti vřelou city a je ochotná naslouchat, poradit a pomoci, když to dítě potřebuje, předává tak svému potomkovi vzorec chování vedoucí k nesobeckosti a altruismu. To se může projevit jako přání být užitečný a pomáhat druhým.

Dvě korelace pozorujeme u komponentu požadavků (jednou u matky, podruhé u otce) a proměnnou R (Opakování); v jednom případě (u otce) je vztah dokonce vysoce významný. Otázkou však je, jak souvisí nízké nároky na dítě s opakováním stále stejného tématu; možná proto, že rodiče nejsou tolik nároční a potomka dostatečně nepodněcují, má jedinec čas a energii na to snít o stále stejné fantazii.

Vysoce významný vztah se objevil mezi komponentem volnosti u matky a Přizpůsobením se obsahu pohádky (AFTC). Tato proměnná odráží schopnost respondenta odpovídat v souladu s příběhem, zároveň však v sobě skrývá úroveň emočního a kognitivního řízení dítěte. Z tohoto pohledu se vztah mezi malou volností, jež je dítěti dopřána, a vysokou hladinou emočního a kognitivního řízení zdá velmi logický a pravděpodobný.

Poslední souvislost nacházíme opět mezi proměnnou R a záporným komponentem otce. Nevidíme však zřejmý vztah mezi nízkým záporným komponentem a potřebou držet se stále stejného tématu, je dobře možné, že zjištěná korelace je pouze náhodná.

Poslední tabulka (na následující straně) ukazuje vztahy mezi komponenty výchovy a zbylými kategoriemi proměnných Testu pohádek – Potřebami (Needs), Emočními stavy (Emotional States) a Vztahy k objektu (Object Relations).

Vidíme vzájemnou závislost mezi nízkým kladným komponentem matky a vysokou potřebou ochrany (NPRO). To je celkem pochopitelné, neboť jedinec, kterému se nebude dostávat vřelého emočního vztahu (zvláště od maminky, což by měla být jedna z nejdůležitějších osob v jeho životě), bude mít potřebu hledat ochranu a bezpečí někde jinde. Dále spolu korelují vysoký stupeň volnosti z matčiny strany a kladný Vztah k otci (REL/FA). Vyšší míra autonomie poskytnutá dítěti může mít pozitivní vliv na jeho hladinu sebevědomí, a tím také pozitivně ovlivňovat jeho vztahy k druhým lidem.

Poslední významnou souvislost jsme našli mezi otcovou úrovní požadavků a orálními potřebami (ON). Orální potřeby souvisí s raným obdobím vývoje dítěte; bylo zjištěno, že podmínky krmení v časném věku významným způsobem ovlivňují možné vývojové deficity (Abraham, 1924; Klein 1932; in: Coulacoglou, 2009). V Testu pohádek zrcadlí ON aktuální nebo symbolickou potřebu jídla či pití, v některých případech může dokonce odkazovat k fyzické nebo citové deprivaci. Nízké požadavky mohou pramenit z toho, že rodiče považují dítě za nesamostatné a nekompetentní. To pak touží po vymanění se z rané fáze závislosti – tímto způsobem lze pojmout vysvětlení nalezené korelace. Stejnou statistickou významnost odhalila ve své práci i Ivana Daňová Jurčová (2011) – orální potřeby však v jejím vzorku byly ve vztahu s komponentem požadavků matky.

		Potřeby (Needs)					Emoce (Em. States)			Vztah k objektu	
		NPRO	NAFFIL	NAPRO	NAFECT	ON	FA	ANX	D	REL/MO	REL/FA
m-klad	Cor.Coef.	-,501*	,171	-,280	-,108	-,140	,143	-,145	,272	,118	,134
	Sig.	,025	,470	,231	,651	,556	,548	,543	,246	,621	,573
m-záp	Cor.Coef.	,391	,054	-,041	,257	-,441	-,245	,164	-,206	-,003	,029
	Sig.	,088	,822	,864	,275	,052	,298	,490	,384	,989	,903
m-pož	Cor.Coef.	,210	,324	-,021	,182	-,407	,015	,125	,032	,181	-,030
	Sig.	,374	,163	,930	,441	,075	,950	,599	,895	,445	,901
m-vol	Cor.Coef.	,009	,137	-,146	-,120	,063	-,300	-,042	-,022	-,150	,482*
	Sig.	,971	,564	,539	,614	,793	,198	,860	,927	,528	,031
o-klad	Cor.Coef.	-,171	-,184	-,161	,095	-,074	,276	,343	,290	-,097	,044
	Sig.	,472	,438	,498	,691	,757	,240	,139	,215	,683	,853
o-záp	Cor.Coef.	,243	,089	-,038	,147	-,437	-,133	,191	-,069	,050	,044
	Sig.	,301	,710	,874	,536	,054	,575	,421	,774	,833	,855
o-pož	Cor.Coef.	,076	,153	-,214	-,031	-,454*	-,051	,036	,050	,041	,015
	Sig.	,749	,519	,366	,897	,044	,832	,880	,833	,863	,951
o-vol	Cor.Coef.	,261	,358	,105	,255	-,092	,241	,289	,313	,042	,424
	Sig.	,267	,121	,659	,278	,700	,307	,217	,179	,860	,063

Tabulka č. 19: Korelace komponent výchovy se skupinou proměnných FTT „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relations“

5.3 Korelace mezi jednotlivými proměnnými Testu pohádek

Druhá revize Testu pohádek zahrnuje celkem 30 proměnných, které jsou nerovnoměrně rozděleny do šesti kategorií (rozdělení je uvedeno v tabulce č.1 na straně 49). Očekáváme, že některé proměnné spolu budou souviset více než jiné, zvláště pokud náleží do stejné kategorie; korelací by však nemělo být příliš a neměly by být moc vysoké, neboť by to mohlo

naznačovat fakt, že některá proměnná je zbytečná a měří stejnou či hodně podobnou vlastnost jako jiná proměnná, s níž vysoko koreluje.

Kromě souvislostí mezi dílčími proměnnými budeme zjišťovat i vzájemné korelace mezi šesti kategoriemi proměnných a také mezi kategoriemi a jednotlivými proměnnými. Řecký manuál testu bohužel tyto údaje neuvádí (autorka testu nepracovala se všemi 30 dílčími proměnnými, ale s 13 primárními a 5 sekundárními faktory zjištěnými faktorovou analýzou; Coulacoglou, 2009), proto pro svá zjištění nebudeme mít srovnání. Je nutné počítat i s faktem, že některé korelace mohou být pouze náhodné.

Tabulky jsou koncipovány stejně jako v předchozí kapitole; černě jsou označeny korelace s minimální hodnotou $\pm 0,2$, výsledky s nižší hodnotou mají pouze šedivou barvu. Korelace statisticky významné jsou vytištěny tučně; jedna hvězdička značí hladinu významnosti 0,05, dvě hvězdičky hladinu významnosti 0,01 při dvoustranném testu.

Tabulka č. 20 znázorňuje vztahy mezi šesti kategoriemi proměnných FTT:

		Imp.	Ego Fn.	Needs	Desires	Em.St.	Obj.Rel.
Imp.	Cor.Coef.	1	0,244	0,105	-0,046	,342**	0,011
	Sig.	.	0,061	0,425	0,725	0,008	0,931
Ego Fn.	Cor.Coef.	0,244	1	0,148	0,06	,339**	0,097
	Sig.	0,061	.	0,258	0,648	0,008	0,463
Needs	Cor.Coef.	0,105	0,148	1	,274*	0,227	-0,196
	Sig.	0,425	0,258	.	0,034	0,081	0,133
Desires	Cor.Coef.	-0,046	0,06	,274*	1	,292*	0,103
	Sig.	0,725	0,648	0,034	.	0,024	0,433
Em.St.	Cor.Coef.	,342**	,339**	0,227	,292*	1	0,13
	Sig.	0,008	0,008	0,081	0,024	.	0,323
Obj.Rel.	Cor.Coef.	0,011	0,097	-0,196	0,103	0,13	1
	Sig.	0,931	0,463	0,133	0,433	0,323	.

Tabulka č. 20: Korelace mezi šesti skupinami proměnných Testu pohádek

Popudy a impulzy zahrnují především různé druhy agresivity a agresivního chování – to bývá obvykle doprovázeno silnými emocemi, proto je vztah mezi těmito dvěma oblastmi vysoce statisticky významný. S emocemi souvisí i kategorie Fungování ega, ačkoli ta je více kognitivně zaměřená než oblast předchozí. Nicméně i v tomto případě jsme zaznamenali vysoce významnou korelaci. Poslední souvislost u Emočních stavů vidíme s Potřebami. Potřebu lze jednoduše definovat jako stav nedostatku či nadbytku, což je situace, která je

s emocemi nepochybně nerozlučně spjata. Dle výsledků spolu souvisejí též kategorie Touhy a Potřeby. Potřeby jsou zaměřené na přítomnost, zatímco touhy se vztahují spíše do budoucna, obě dvě kategorie však vyjadřují nějaký kýžený stav, kterého by jedinec rád dosáhl. To by vysvětlovalo vzájemný vztah mezi těmito dvěma skupinami.

Následující čtyři tabulky se budou týkat vztahů mezi jednotlivými proměnnými a jejich souhrnnými kategoriemi s proměnnými z oblasti Popudy a instinkty. Z tabulky č.21 vyčteme tři korelace mezi různými druhy agrese na hladině významnosti 0,05. První se týká Impulzivní agrese (AGRIMP) neboli „agrese typu A“, což je útočné chování, které nepotřebuje žádný vnější motiv, ale vychází z vnitřních charakteristik postavy. Nejčastěji je v odpovědích dětí odůvodňováno argumentem „on /ona je zlý/á. Impulzivní agrese negativně koreluje s Instrumentální agresí (AGRINST), tj. adaptivním chováním, jehož motivem bývá často hlad či chudoba, a tudíž je chápáno jako nutné k přežití. Negativní souvislost může být vysvětlena naprosto odlišnými motivy vedoucími k agresivitě.

		Popudy a instinkty (Impulses)									
		OA	AGRIMP	AGRDOM	AGRRET	AGRENV	AGRJEAL	AGRDEF	AGRINST	SEXPRE	B
OA	Cor.Coeff.	1	-0,124	0,081	0,102	0,052	0,083	0,116	0,107	-0,079	-0,085
	Sig.	.	0,345	0,536	0,437	0,692	0,528	0,379	0,416	0,549	0,519
AGRIMP	Cor.Coeff.	-0,124	1	0,194	-0,072	0,072	0,054	0,126	-,268*	-0,235	0,101
	Sig.	0,345	.	0,137	0,586	0,584	0,682	0,339	0,039	0,071	0,443
AGRDOM	Cor.Coeff.	0,081	0,194	1	0,079	0,139	0,064	0,236	-0,09	0,056	0,08
	Sig.	0,536	0,137	.	0,548	0,29	0,629	0,069	0,496	0,672	0,543
AGRRET	Cor.Coeff.	0,102	-0,072	0,079	1	-0,075	0,167	0,195	,277*	-0,097	0,101
	Sig.	0,437	0,586	0,548	.	0,57	0,201	0,135	0,032	0,459	0,441
AGRENV	Cor.Coeff.	0,052	0,072	0,139	-0,075	1	0,067	-0,097	-0,12	0,192	-0,037
	Sig.	0,692	0,584	0,29	0,57	.	0,611	0,462	0,363	0,143	0,781
AGRJEAL	Cor.Coeff.	0,083	0,054	0,064	0,167	0,067	1	,273*	-0,076	0	0,093
	Sig.	0,528	0,682	0,629	0,201	0,611	.	0,035	0,562	0,999	0,479
AGRDEF	Cor.Coeff.	0,116	0,126	0,236	0,195	-0,097	,273*	1	-0,043	-0,174	0,003
	Sig.	0,379	0,339	0,069	0,135	0,462	0,035	.	0,747	0,183	0,984
AGRINST	Cor.Coeff.	0,107	-,268*	-0,09	,277*	-0,12	-0,076	-0,043	1	0,068	0,06
	Sig.	0,416	0,039	0,496	0,032	0,363	0,562	0,747	.	0,604	0,648
SEXPRE	Cor.Coeff.	-0,079	-0,235	0,056	-0,097	0,192	0	-0,174	0,068	1	0,14
	Sig.	0,549	0,071	0,672	0,459	0,143	0,999	0,183	0,604	.	0,286
B	Cor.Coeff.	-0,085	0,101	0,08	0,101	-0,037	0,093	0,003	0,06	0,14	1
	Sig.	0,519	0,443	0,543	0,441	0,781	0,479	0,984	0,648	0,286	.

Tabulka č. 21: Korelace mezi jednotlivými proměnnými z oblasti „Impulses“

Instrumentální agrese (AGRINST) pozitivně koreluje s Agresivitou jako odplatou (AGRRET), jež náleží typu „B“, tj. reaktivní agresivitě, která je odpovědí na vnější podněty. Útočné chování AGRRET je chápáno jako pomsta za skutečná či domnělá příkoří, která se odehrála v minulosti. Vyvolávají ji hlavně pocity ohrožení a strach ze zneuctění vlastního já. Tak by bylo možné vysvětlit vzájemný vztah, neboť obrana ega je také důležitá pro přežití a hodnotný život. Poslední souvislost vidíme mezi dvěma typy agresivního chování náležejícím taktéž do skupiny „B“, jde o Agresivitu jako obranu (AGRDEF) a Agresivitu jako žárlivost (AGRJEAL). Hlavním cílem prvně jmenovaného je přežití, jedná se o potřebu chránit sebe nebo druhé v situaci aktuálně hrozícího nebezpečí. AGRJEAL souvisí s lidskými vztahy, vždy zde nalezneme spojení s konkrétní osobou a soupeření mezi agresorem a jeho obětí. Vzájemná souvislost může být zapříčiněna přináležitostí do stejné skupiny útočného chování.

Nyní se podíváme na korelace mezi proměnnými patřícími do skupiny Fungování ega a Touhy a proměnnými z Popudů a instinktů:

		Popudy a instinkty (Impulses)									
		OA	AGRIMP	AGRDOM	AGRRET	AGRENV	AGRJEAL	AGRDEF	AGRINST	SEXPRE	B
AFTC	Cor.Coeff.	0,109	0,196	0,122	-0,027	,409**	0,254	0,011	0,091	0,031	0,121
	Sig.	0,408	0,133	0,353	0,838	0,001	0,05	0,933	0,49	0,816	0,358
AMB	Cor.Coeff.	0,206	-0,183	0,095	-0,177	-0,05	-0,237	0,03	0,065	0,028	-0,051
	Sig.	0,114	0,161	0,468	0,176	0,705	0,069	0,818	0,622	0,835	0,696
MOR	Cor.Coeff.	-0,018	-0,024	0,16	0,235	-0,111	-0,183	0,038	,286*	0,076	0,12
	Sig.	0,892	0,856	0,221	0,071	0,401	0,161	0,774	0,027	0,562	0,362
SPRO	Cor.Coeff.	0,057	-0,175	-0,09	-0,108	-0,12	-0,076	-0,043	-0,053	0,06	0,194
	Sig.	0,664	0,181	0,496	0,411	0,363	0,562	0,747	0,69	0,65	0,138
SPRIV	Cor.Coeff.	-0,065	-0,034	-0,051	-0,061	-0,068	-0,043	-0,024	-0,03	0,065	-0,11
	Sig.	0,623	0,794	0,699	0,642	0,606	0,742	0,855	0,821	0,621	0,403
SE	Cor.Coeff.	-0,052	-0,125	0,012	0,025	-0,201	-0,07	0,057	0,013	-0,057	-,271*
	Sig.	0,691	0,339	0,928	0,847	0,123	0,593	0,668	0,924	0,668	0,036
R	Cor.Coeff.	-0,001	-0,147	-0,06	0,133	-0,146	0,141	-0,083	0,089	-0,088	-0,042
	Sig.	0,997	0,263	0,646	0,311	0,267	0,284	0,53	0,5	0,504	0,751
DSUP	Cor.Coeff.	0,013	0,247	0,212	-0,044	-0,045	-0,157	0,225	-0,202	-0,132	0,058
	Sig.	0,921	0,057	0,104	0,74	0,733	0,231	0,084	0,122	0,315	0,659
DMT	Cor.Coeff.	-0,01	-0,017	-0,043	0,021	-0,232	-0,006	0,144	,341**	-0,028	0,164
	Sig.	0,94	0,896	0,745	0,873	0,075	0,964	0,272	0,008	0,83	0,211
DH	Cor.Coeff.	,271*	-0,015	-0,143	0,08	-0,007	0,166	0,073	0,015	0,215	0,038
	Sig.	0,036	0,908	0,276	0,543	0,96	0,205	0,58	0,912	0,099	0,771

Tabulka č. 22: Korelace mezi proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“ s proměnnými z oblasti „Impulses“

Vysoce významnou souvislost jsme zaznamenali mezi přizpůsobení obsahu pohádky (AFTC) a Agresivitou jako závistí (AGRENV). AFTC odráží schopnost respondenta odpovídat v souladu s dějem pohádky, navíc odkazuje k úrovni emočního a kognitivního řízení. Závist se objevuje tam, kde si jedinec skutečně či domněle myslí, že nedosahuje takových kvalit jako ostatní; její intenzita závisí na subjektivním vnímání. Závisti se bráníme jen velmi obtížně, proto je možné, že se objevuje namísto jiných druhů agresivity (které je možno lépe kontrolovat) u jedinců s vyšším emočním a kognitivním řízením. Pozitivní vztah vidíme mezi Mravními zásadami (MOR) a Instrumentální agresivitou (AGRINST). Jak již bylo řečeno, Instrumentální agresivita je adaptivní typ agrese za účelem zajištění přežití. Z tohoto důvodu je snazší takové chování odůvodnit a přijmout vzhledem k již osvojeným morálním zásadám a pravidlům.

Proměnná SE (Sebeúcta) negativně koreluje s proměnnou B (Bizarnosti). První z uvedených se vztahuje k vlastnímu sebepojetí, k subjektivní hodnotě sebe sama. Bizarnosti se skórují u jedinečných odpovědí, s nimiž se nesetkáváme u ostatních respondentů. Může ukazovat jak na bohatou fantazii jedince, tak na určité známky patologie. Tímto způsobem by mohla být vysvětlena vzájemná souvislost; čím nižší patologie, tím vyšší sebeúcta a naopak.

Na významně vysoké hladině významnosti spolu korelují proměnné Touha po materiálních hodnotách (DMT) a Instrumentální agresivita (AGRINST). DMT snad nepotřebuje podrobnější vysvětlení; tato touha odráží přání mít více věcí, lepší věci apod. AGRINST zahrnuje, jak již bylo řečeno, i snahu zmírnit utrpení a zlepšit svoje životní podmínky – v tomto bodě vidíme společné znaky těchto dvou proměnných. Poslední zjištěná souvislost se týká Touhy pomáhat (DH) a Orální agresivity (OA). Touha pomáhat značí snahu dělat dobré skutky, souvisí s altruismem. Naproti tomu Orální agresivita signalizuje touhu po zničení objektu, její motivací není primárně hlad, jak evokuje název proměnné. Zdá se tedy, že zjištěný vztah je spíše náhodný.

Následující tabulka (na další straně) znázorňuje korelace mezi proměnnými z kategorií Potřeby, Emoce, Vztah k objektu a proměnnými z kategorie Popudy a instinkty. Tabulka ukazuje osm významných korelací, z toho pět jich je na jednocentní hladině významnosti. Negativní korelace mezi proměnnými NAFFIL (Potřeba sounáležitosti) a OA (Orální agresivita) nepřekvapí; zatímco NAFFIL značí touhu patřit do nějakého sociálního prostředí,

mít přátele a vzájemně spolupracovat, OA odráží touhu po zničení objektu, což je tendence úplně opačná.

		Popudy a instinkty (Impulses)									
		OA	AGRIMP	AGRDOM	AGRRET	AGRENV	AGRJEAL	AGRDEF	AGRINST	SEXPRE	B
NPRO	Cor.Coef.	-0,18	-0,186	0,171	-0,005	-0,189	0,249	0,246	0,139	-0,012	0,179
	Sig.	0,168	0,155	0,19	0,969	0,148	0,055	0,059	0,29	0,927	0,172
NAFFIL	Cor.Coef.	-,424**	0,115	0,058	0,144	0,099	0,147	0,08	-0,048	0,11	0,009
	Sig.	0,001	0,381	0,658	0,272	0,45	0,263	0,544	0,713	0,402	0,943
NAPRO	Cor.Coef.	-0,064	0,133	0,06	0,049	-0,191	0,023	,323*	0,011	0,059	-0,088
	Sig.	0,627	0,311	0,647	0,71	0,144	0,859	0,012	0,935	0,657	0,504
NAFECT	Cor.Coef.	-0,054	-0,073	-0,114	-0,111	-0,022	-0,061	0,215	-0,196	0,09	-0,121
	Sig.	0,683	0,578	0,385	0,397	0,867	0,646	0,098	0,134	0,495	0,357
ON	Cor.Coef.	0,086	-0,002	-0,066	0,145	-0,073	-,338**	-0,042	0,097	0,023	0,092
	Sig.	0,511	0,986	0,614	0,27	0,58	0,008	0,749	0,461	0,864	0,487
FA	Cor.Coef.	0,009	0,048	-0,01	-0,124	0,052	-0,072	0,116	-,368**	0,172	0,008
	Sig.	0,946	0,718	0,938	0,347	0,694	0,585	0,376	0,004	0,188	0,95
ANX	Cor.Coef.	0,057	-0,046	0,17	0,244	0,045	0,117	,307*	0,2	0,119	,430**
	Sig.	0,667	0,729	0,194	0,061	0,732	0,373	0,017	0,125	0,367	0,001
D	Cor.Coef.	0,146	0,145	0,231	0,224	0,232	,305*	0,18	-0,049	0,108	0,169
	Sig.	0,266	0,27	0,076	0,086	0,074	0,018	0,169	0,711	0,41	0,196
REL/MO	Cor.Coef.	-0,014	-0,017	0,065	0,068	-0,09	,371**	0,203	0,174	-0,222	0,078
	Sig.	0,917	0,896	0,62	0,607	0,494	0,004	0,12	0,184	0,088	0,552
REL/FA	Cor.Coef.	0,052	-0,135	0,188	0,039	-0,082	0,079	-0,024	0,151	0,144	0,226
	Sig.	0,693	0,303	0,15	0,769	0,535	0,547	0,856	0,25	0,273	0,083

Tabulka č. 23: Korelace mezi proměnnými z oblasti „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“ s proměnnými z oblasti „Impulses“

Další je souvislost mezi Potřebou souhlasu (NAPRO) a Agresivitou jako obranou (AGRDEF). Potřeba souhlasu patří mezi nejzákladnější lidské potřeby, podílí se na formování vlastního sebepojetí a sebeúcty. AGRDEF souvisí s obranou sebe sama (případně druhých) v situaci ohrožení, jejím cílem je přežití. Jedinec jedná agresivně, aby přežil, zároveň však potřebuje souhlas svého okolí, aby si svoje chování ospravedlnil.

Negativní vztah je mezi Orálními potřebami (ON) a Agresivitou jako žárlivostí (AGRJEAL). ON značí primárně potřebu jídla a pití, avšak v hlubší dimenzi může ukazovat i na fyzickou či emoční deprivaci, případně setrvávání v nižším stadiu vývoje. Žárlivost se vztahuje ke konkrétní osobě a vzájemnému soupeření. Očekávali bychom tedy souvislost, ale pozitivní, tzn. čím větší deprivace a neuspokojení primárních potřeb, tím větší žárlivost a potřeba soupeření s druhými – negativní závislost nás v tomto případě velmi překvapila.

S proměnnou AGRJEAL souvisí i další dvě proměnné: Deprese (D) a Vztah k matce (REL/MO), obě dvě v pozitivním slova smyslu. Deprese zahrnuje pocity smutku, odmítnutí, neštěstí, osamocení apod. Člověk, který se cítí sám a smutný jistě může mít agresivní tendence s podtextem žárlivosti, žárlí na někoho a soupeří s tím, kdo je na tom dle jeho mínění lépe. Pozitivní korelace proměnných AGRJEAL a REL/MO se, dle našeho názoru, týká především chlapců (čím pozitivnější vztah k matce, tím větší agresivní chování s žárlivou konotací vůči otci) – obvykle v případě, kdy chlapec řeší svůj oidipovský komplex – tzn. žárlí na svého otce a soupeří s ním o přízeň své matky; konflikt nakonec bývá vyřešen identifikací s rodičem svého pohlaví (v tomto případě tedy s otcem). Očekáváme ji však spíše u mladších respondentů, u starších (tedy i u našeho vzorku) je spíše překvapivá.

Negativní závislost vidíme u Strachu z agresivity (FA) a Instrumentální agresivitou (AGRINST). Jedinec, který touží po zlepšení svých životních podmínek (AGRINST) a za tímto účelem napadá ostatní, nemá strach z agrese, neboť on je tím prvním, kdo „útočí“.

Dvě souvislosti vidíme u proměnné ANX (Úzkostnost): jednak s proměnnou AGRDEF (Agresivita jako obrana), jednak s B (Bizarnosti). AGRDEF značí agresi za účelem ochrany sebe či druhých a z tohoto pohledu je zákonitě spojena s určitými obavami (úzkostí) o sebe (druhé) a svoje (jejich) bezpečí. Vysoký skóre v proměnné B může značit jistou patologii, případně bohatou a nekonvenční fantazii, jak bylo zmíněno na předešlých řádcích. Tato patologie i fantazie mohou být spojeny s vyšší mírou úzkosti (např. pokud si v mysli představujeme různé negativní události či vnímáme svoji odlišnost, což ne vždy bývá příjemné), jak naznačuje odhalená korelace.

Další tabulka (na následující straně) ukazuje korelace mezi šesti kategoriemi proměnných a jednotlivými proměnnými ze skupiny Popudy a instinkty.

Vzájemné souvislosti kategorie „Impulses“ s jednotlivými proměnnými z této oblasti jistě nepřekvapí, naopak je očekáváme. Vysoce významná korelace se objevuje mezi kategorií Fungování ega a AGRENV (Agresivitou jako závistí). „Ego Functions“ je skupina proměnných, které se hodně vztahují ke kognitivním aspektům jedince, podobně jako intenzita AGRENV závisí na vnímání sebe sama a druhých lidí – v tom vidíme styčný bod a možné vysvětlení zjištěné korelace.

		Popudy a instinkty (Impulses)									
		OA	AGRIMP	AGRDOM	AGRRET	AGRENV	AGRJEAL	AGRDEF	AGRINST	SEXPRES	B
Imp.	Cor.Coeff.	0,21	,637**	,355**	,259*	,358**	,279*	0,109	0,02	0,215	,347**
	Sig.	0,107	0	0,005	0,045	0,005	0,031	0,408	0,881	0,098	0,007
EF	Cor.Coeff.	0,147	0,06	0,109	-0,072	,347**	0,132	-0,022	0,126	0,023	0,06
	Sig.	0,262	0,65	0,407	0,587	0,007	0,316	0,869	0,336	0,861	0,646
Needs	Cor.Coeff.	0,142	0,191	0,058	0,025	-0,119	-0,05	0,194	0,024	-0,015	0,112
	Sig.	0,279	0,143	0,66	0,848	0,365	0,704	0,136	0,855	0,911	0,392
Des.	Cor.Coeff.	-0,128	-0,091	0,015	0,219	-0,095	-0,044	,302*	0,102	0,154	0,062
	Sig.	0,33	0,487	0,91	0,092	0,47	0,737	0,019	0,44	0,241	0,638
Em.St.	Cor.Coeff.	0,084	0,027	0,16	0,203	0,156	0,209	,306*	-0,116	0,204	,390**
	Sig.	0,524	0,839	0,222	0,12	0,235	0,109	0,017	0,379	0,117	0,002
Obj.Rel.	Cor.Coeff.	0,047	-0,115	0,196	0,103	-0,107	,291*	0,162	0,162	-0,076	0,181
	Sig.	0,723	0,383	0,133	0,433	0,417	0,024	0,215	0,215	0,563	0,167

Tabulka č. 24: Korelace mezi skupinami proměnných s proměnnými z oblasti „Impulses“

Další dvě souvislosti se týkají proměnné AGRDEF (Agresivita jako obrana), která označuje útočné chování, jehož cílem je přežití. Respondent, jenž má vysokou hodnotu v AGRDEF, nemůže mít naplněny všechny potřeby – proto výše skóruje i v této kategorii. Podobným způsobem může být interpretována i korelace se skupinou Emocionální stavy – jakékoli agresivní chování se vztahuje i k emočnímu prožívání, a chování, jehož účelem je přežití, obzvlášť. U kategorie Emocionální stavy registrujeme vysoce významnou souvislost s proměnnou B (Bizarnosti), která označuje jednak bohatou fantazii, jednak potenciální patologické rysy – charakter takových odpovědí je třeba pečlivě posoudit. Každopádně souvislost s emočním prožíváním není ani v jednom případě vyloučena.

Souvislost mezi AGRJEAL (Agresivita jako žárlivost) a kategorií Vztah k objektu může být interpretována podobně jako pozitivní korelace mezi AGRJEAL a REL/MO, kterou jsme rozebírali na předchozích řádcích (u tabulky č. 23). V zásadě se týká řešení oidipovského (elektřina) komplexu a vztahu k rodiči opačného pohlaví a měla by být záležitostí spíše mladších respondentů.

Následující tři tabulky se budou zabývat korelacemi mezi dílčími proměnnými a šesti souhrnnými kategoriemi s proměnnými ze skupin Fungování ega a Touhy. Korelace mezi proměnnými skupiny „Impulses“ a skupin „Ego Functions“ a „Desires“ byly již popsány u tabulky č. 22.

Tabulka č.25 znázorňuje souvislosti mezi proměnnými z oblastí Fungování ega a Touhy:

		Fungování ega (Ego Functions)							Touhy (Desires)		
		AFTC	AMB	MOR	SPRO	SPRIV	SE	R	DSUP	DMT	DH
AFTC	Cor.Coeff.	1	-0,092	-0,066	0,041	-0,2	-0,178	-0,02	0,197	-0,026	0,055
	Sig.	.	0,484	0,614	0,755	0,126	0,173	0,879	0,132	0,846	0,674
AMB	Cor.Coeff.	-0,092	1	0,066	0,044	-0,131	-0,03	0,043	-,263*	-0,136	0,054
	Sig.	0,484	.	0,617	0,736	0,319	0,823	0,746	0,042	0,301	0,68
MOR	Cor.Coeff.	-0,066	0,066	1	-0,048	0,096	-0,018	-0,017	-0,092	,326*	-0,154
	Sig.	0,614	0,617	.	0,717	0,464	0,894	0,894	0,484	0,011	0,241
SPRO	Cor.Coeff.	0,041	0,044	-0,048	1	-0,03	-0,022	-0,102	0,121	,297*	-0,137
	Sig.	0,755	0,736	0,717	.	0,821	0,867	0,437	0,357	0,021	0,298
SPRIV	Cor.Coeff.	-0,2	-0,131	0,096	-0,03	1	0,223	-0,058	0,184	,301*	-0,078
	Sig.	0,126	0,319	0,464	0,821	.	0,087	0,66	0,16	0,019	0,556
SE	Cor.Coeff.	-0,178	-0,03	-0,018	-0,022	0,223	1	-0,182	,258*	0,154	-0,049
	Sig.	0,173	0,823	0,894	0,867	0,087	.	0,164	0,047	0,242	0,708
R	Cor.Coeff.	-0,02	0,043	-0,017	-0,102	-0,058	-0,182	1	-0,136	-0,068	0,125
	Sig.	0,879	0,746	0,894	0,437	0,66	0,164	.	0,301	0,604	0,343
DSUP	Cor.Coeff.	0,197	-,263*	-0,092	0,121	0,184	,258*	-0,136	1	0,185	-0,176
	Sig.	0,132	0,042	0,484	0,357	0,16	0,047	0,301	.	0,158	0,177
DMT	Cor.Coeff.	-0,026	-0,136	,326*	,297*	,301*	0,154	-0,068	0,185	1	-,265*
	Sig.	0,846	0,301	0,011	0,021	0,019	0,242	0,604	0,158	.	0,041
DH	Cor.Coeff.	0,055	0,054	-0,154	-0,137	-0,078	-0,049	0,125	-0,176	-,265*	1
	Sig.	0,674	0,68	0,241	0,298	0,556	0,708	0,343	0,177	0,041	.

Tabulka č. 25: Korelace mezi jednotlivými proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“

Dvě významné korelace nalezneme u proměnné DSUP (Touha po nadřazenosti) a dokonce čtyři u DMT (Touha po materiálních hodnotách). Touha po nadřazenosti se týká přání zvýšit vlastní důležitost, být samostatný, jedinečný, nejlepší apod. Může zahrnovat i obecnější cíl, jakým je dokonalost a seberealizace. Je možné, že respondent, který má o sobě vysoké mínění (pozitivní SE – sebeúcta), zároveň touží po ještě větší dokonalosti. Z praxe bychom však očekávali souvislost opačnou, tedy že jedinec s nízkým sebehodnocením se bude snažit kompenzovat pocity vlastní nedostačivosti touhou být nadřazený a jedinečný. V souvislosti s DSUP nalézáme negativní vztah s proměnnou AMB (Ambivalence). Ta zahrnuje protikladné pocity či mínění o určitém objektu / situaci a v Testu pohádek se objevuje v různých formách (nerozhodnost, váhání, pochybnosti apod.). Negativní korelace mezi DSUP a AMB by poukazovala na to, že touha po jedinečnosti a nadřazenosti se příliš neslučuje s pochybnostmi a váháním.

Čtyři vztahy nalézáme u proměnné DMT (Touha po materiálních hodnotách), jež značí přání mít hračky, peníze, šperky, bohatství apod. Pozitivně souvisí s morálními zásadami (MOR), což by znamenalo, že vysoce rozvinuté superego a zvnitřněná morálka se nevyklučují s touhou po materiálních věcech. Předpokládáme však, že tato korelace je spíše náhodná.

Náhodná už ale jistě není souvislost mezi DMT a SPRO (Touze po vlastnictví), jež odkazuje k subjektivní hranici mezi tím, co je a není moje, a potřebě kontrolovat svoje teritorium. Obě dvě proměnné se tedy týkají držení a kontroly nějakých věcí a statků. SPRIV (Smysl pro soukromí) je další proměnnou, jež je v souvislosti s Touhou po materiálních hodnotách. SPRIV se týká individuální potřeby soukromí a samoty. Je možné, že nedostatek soukromí a nutnost dělit se o prostor a věci s ostatními či naopak přílišné osamění mohou vést k touze po kompenzaci těchto nepříjemně pocíťovaných skutečností materiálními věcmi. Poslední korelace se nachází mezi DMT a DH (Touhou pomáhat). Jedná se o negativní závislost. Jedinec, jenž touží po materiálních hodnotách, myslí převážně na sebe, což příliš nekoresponduje s konceptem altruismu, který zahrnuje proměnná DH.

Následující tabulka ukazuje vztahy mezi proměnnými z oblastí „Potřeby“, „Emocionální vztahy“ a „Vztah k objektu“ versus proměnnými z kategorií „Fungování ega“ a „Touhy“.

Opět nalézáme korelaci u proměnné DMT, tentokrát s proměnnou NPRO (Potřeba ochrany). Potřeba ochrany signalizuje snahu vyhledávat pomoc od těch, kteří jsou vnímání jako silnější, případně touhu ochranu poskytovat někomu jinému. Touha po materiálních hodnotách může vyplývat z možné fyzické či citové deprivace, tudíž souvislost s přáním být chráněn a cítit se v bezpečí pravděpodobně není náhodná. Vzájemnou souvislost vidíme u proměnných ON (Orální potřeby) a MOR (Mravní zásady). ON zahrnují potřebu jídla a pití, stejně jako potenciální strádání v tělesné či citové rovině. MOR se shoduje s konceptem superega a osvojením mravních pravidel. Vzájemný vztah považujeme spíše za nahodilý.

Tři korelace se objevují u ANX (Úzkosti). Úzkost zahrnuje různé anticipační strachy a myšlenky na hrozící nebezpečí. Časově se vztahuje k budoucnosti. ANX souvisí s proměnnou AFTC (Přizpůsobení se obsahu pohádky), podle níž můžeme mj. usuzovat na úroveň emoční a kognitivní regulace dítěte. Jedinec s vysokou mírou kontroly a sebeovládání může mít zvýšenou hladinu úzkosti, neboť neustálá regulace se dobře neslučuje s uvolněnou a spontánní bezstarostností. Druhý vztah vidíme s proměnnou SE (Sebehodnocení). Tento vztah lze velmi dobře interpretovat; jedinec s nízkým míněním o sobě samém jistě bude trpět vyšší mírou

úzkosti než ten, který nemá problém s kladným vnímáním a hodnocením sebe sama. Poslední souvislost vidíme mezi ANX a DH (Touhou pomáhat). Respondent, který touží pomoci druhým a dělat dobré skutky může být motivován obavou o blaho a spokojenost druhých lidí.

		Fungování ega (Ego Functions)							Touhy (Desires)		
		AFTC	AMB	MOR	SPRO	SPRIV	SE	R	DSUP	DMT	DH
NPRO	Cor.Coeff.	0,081	0,031	0,048	0,171	-0,047	0,116	0,088	0,079	,406**	-0,101
	Sig.	0,538	0,817	0,715	0,193	0,72	0,377	0,502	0,549	0,001	0,44
NAFFIL	Cor.Coeff.	0,127	-0,21	0,202	-0,107	-0,126	-0,022	0,063	-0,092	-0,154	-0,001
	Sig.	0,334	0,108	0,123	0,414	0,336	0,87	0,63	0,483	0,241	0,996
NAPRO	Cor.Coeff.	-0,027	0,127	0,156	0,003	-0,09	-0,056	0,165	0,073	0,054	0,069
	Sig.	0,837	0,332	0,234	0,985	0,495	0,671	0,207	0,58	0,684	0,6
NAFECT	Cor.Coeff.	-0,086	0,019	-0,111	0,097	-0,012	0,067	-0,142	0,252	0,068	-0,039
	Sig.	0,513	0,887	0,397	0,459	0,929	0,609	0,28	0,052	0,605	0,769
ON	Cor.Coeff.	-0,122	0,036	,274*	-0,131	0,131	-0,01	0,096	0,134	0,166	0,08
	Sig.	0,355	0,785	0,034	0,317	0,319	0,942	0,465	0,306	0,206	0,542
FA	Cor.Coeff.	0,098	0,066	-0,117	0,172	0,083	-0,005	-0,218	0,215	-0,107	-0,024
	Sig.	0,454	0,614	0,375	0,189	0,527	0,97	0,095	0,098	0,417	0,857
ANX	Cor.Coeff.	,335**	-0,045	0,123	-0,063	-0,174	-,259*	0,152	0,079	0,059	,268*
	Sig.	0,009	0,731	0,351	0,634	0,184	0,046	0,246	0,549	0,652	0,039
D	Cor.Coeff.	,265*	-0,068	-0,077	0,082	-0,065	-0,104	0,034	0,124	0,072	0,106
	Sig.	0,041	0,605	0,558	0,532	0,62	0,429	0,796	0,347	0,582	0,419
REL/MO	Cor.Coeff.	0,022	0,242	0,109	0,034	-0,227	-0,07	0,159	-,308*	0,139	-0,045
	Sig.	0,865	0,062	0,407	0,796	0,08	0,593	0,226	0,017	0,29	0,734
REL/FA	Cor.Coeff.	0,062	-0,124	0,239	0,151	-0,017	-0,093	0,059	0,088	0,149	-0,192
	Sig.	0,637	0,344	0,066	0,25	0,899	0,48	0,657	0,505	0,255	0,141

Tabulka č. 26: Korelace mezi proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“ a proměnnými z oblasti „Ego Functions“ a „Desires“

Pozitivní korelace vyšla mezi Depresí (D) a Přizpůsobením se obsahu pohádky (AFTC). Vysvětlení může znít podobně jako u souvislosti AFTC s ANX; dítě s vyšší hladinou kontroly je pravděpodobně méně spontánní a bezstarostné, což může vést k častějším pocitům smutku, které odráží proměnná D.

Negativní souvislost byla zaznamenána mezi proměnnými Vztah k matce (REL/MO) a Touha po nadřazenosti (DSUP). Jedinec, který miluje svoji matku a zároveň se cítí být milován a bezvýhradně přijímán, nebaží po pocitu jedinečnosti a nadřazenosti, neboť tato jeho touha je již uspokojena právě kladným vztahem s maminkou.

Tabulka č. 27 nám ukazuje vztahy mezi skupinami proměnných a proměnnými z oblastí Fungování ega a Touhy.

		Fungování ega (Ego Functions)							Touhy (Desires)		
		AFTC	AMB	MOR	SPRO	SPRIV	SE	R	DSUP	DMT	DH
Imp.	Cor.Coef.	,392**	-0,128	0,113	-0,174	-0,144	-0,254	-0,124	0,033	-0,078	0,194
	Sig.	0,002	0,33	0,388	0,183	0,273	0,05	0,347	0,805	0,556	0,138
Ego Fn.	Cor.Coef.	,899**	0,226	0,08	0,101	-0,162	-0,036	-0,007	0,157	-0,006	0
	Sig.	0	0,082	0,545	0,442	0,216	0,787	0,957	0,232	0,964	0,998
Desires	Cor.Coef.	0,246	-,310*	-0,062	0,09	0,192	0,202	-0,038	,830**	,363**	0,187
	Sig.	0,058	0,016	0,635	0,496	0,143	0,121	0,771	0	0,004	0,152
Needs	Cor.Coef.	0,039	0,008	0,237	0,034	-0,057	0,039	0,106	0,204	0,131	0,143
	Sig.	0,765	0,952	0,069	0,794	0,667	0,77	0,42	0,118	0,319	0,276
Em.St.	Cor.Coef.	,429**	-0,019	-0,027	0,101	-0,136	-0,231	0,015	0,196	-0,025	0,21
	Sig.	0,001	0,886	0,837	0,441	0,301	0,075	0,911	0,134	0,848	0,107
Obj.Rel.	Cor.Coef.	0,042	0,129	0,212	0,138	-0,19	-0,096	0,194	-0,189	0,18	-0,145
	Sig.	0,75	0,326	0,103	0,295	0,146	0,467	0,138	0,148	0,168	0,27

Tabulka č. 27: Korelace mezi skupinami proměnných s proměnnými z oblastí „Ego Functions“ a „Desires“

Korelace mezi kategorií „Ego Functions“ a proměnnou AFTC, jež do této kategorie náleží, je očekávaná (naopak bychom čekali více vzájemných souvislostí i s dalšími proměnnými); stejně tak korelace mezi kategorií „Desires“ a proměnnými DSUP a DMT. Dále si můžeme všimnout pozitivního vztahu mezi kategorií „Impulses“ a AFTC, která je poněkud překvapivá, neboť bychom spíše očekávali opačnou souvislost – respondent, jež bude vysoko skórovat v AFTC (a u něžž tedy předpokládáme vyšší míru regulace a kontroly), by měl mít nižší hodnotu u proměnných označujících situační impulzy a reaktivní chování. Proměnná AFTC souvisí také s kategorií „Emocional States“, tentokrát v pozitivním slova smyslu. Již byl vysvětlen vzájemný vztah mezi AFTC a proměnnými ANX a D, jež do oblasti Emocionálních stavů náleží – proto nutně vyšla vysoká korelace i při hodnocení mezi touto proměnnou a inkriminovanou kategorií.

Poslední dvě tabulky se budou týkat vztahů mezi proměnnými z oblastí Potřeby, Emoční stavy a Vztah k objektu a vztahů těchto proměnných k šesti hlavním kategoriím. Vzájemné korelace mezi proměnnými z oblastí „Needs“, „Em.States“ a „Object Relation“ vs. proměnnými z oblastí „Impulses“, „Ego Functions“ a „Desires“ byly již komentovány u tabulek č. 23 a 26.

		Potřeby (Needs)					Emoční stavy (Em.States)			Vztah k objektu	
		NPRO	NAFFIL	NAPRO	NAFECT	ON	FA	ANX	D	REL/MO	REL/FA
NPRO	Cor.Coef.	1	,277*	0,133	0,153	-0,21	-0,008	0,11	-0,03	0,248	0,208
	Sig.	.	0,032	0,311	0,243	0,107	0,95	0,404	0,822	0,056	0,11
NAFFIL	Cor.Coef.	,277*	1	0,038	-0,066	-0,132	0,091	0,023	-0,07	0,015	0,214
	Sig.	0,032	.	0,771	0,617	0,316	0,487	0,864	0,594	0,909	0,101
NAPRO	Cor.Coef.	0,133	0,038	1	0,023	0,171	-0,116	0,09	0,081	0,125	-0,032
	Sig.	0,311	0,771	.	0,861	0,191	0,376	0,493	0,539	0,34	0,806
NAFECT	Cor.Coef.	0,153	-0,066	0,023	1	-0,031	,362**	0,038	-0,142	-0,105	-0,03
	Sig.	0,243	0,617	0,861	.	0,813	0,004	0,776	0,28	0,426	0,82
ON	Cor.Coef.	-0,21	-0,132	0,171	-0,031	1	-0,048	0,164	-0,011	-0,118	0,034
	Sig.	0,107	0,316	0,191	0,813	.	0,718	0,21	0,932	0,37	0,796
FA	Cor.Coef.	-0,008	0,091	-0,116	,362**	-0,048	1	-0,17	-0,123	-,276*	0,069
	Sig.	0,95	0,487	0,376	0,004	0,718	.	0,193	0,349	0,033	0,598
ANX	Cor.Coef.	0,11	0,023	0,09	0,038	0,164	-0,17	1	,325*	0,204	0,072
	Sig.	0,404	0,864	0,493	0,776	0,21	0,193	.	0,011	0,118	0,585
D	Cor.Coef.	-0,03	-0,07	0,081	-0,142	-0,011	-0,123	,325*	1	0,202	-0,068
	Sig.	0,822	0,594	0,539	0,28	0,932	0,349	0,011	.	0,121	0,605
REL/MO	Cor.Coef.	0,248	0,015	0,125	-0,105	-0,118	-,276*	0,204	0,202	1	0,075
	Sig.	0,056	0,909	0,34	0,426	0,37	0,033	0,118	0,121	.	0,571
REL/FA	Cor.Coef.	0,208	0,214	-0,032	-0,03	0,034	0,069	0,072	-0,068	0,075	1
	Sig.	0,11	0,101	0,806	0,82	0,796	0,598	0,585	0,605	0,571	.

Tabulka č.28: Korelace mezi jednotlivými proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

Pozitivně spolu korelují proměnné NPRO (Potřeba ochrany) a NAFFIL (Potřeba sounáležitosti). NPRO signalizuje touhu vyhledávat ochranu a bezpečí, případně chránit slabší, NAFFIL reflektuje potřebu vzájemnosti a spolupráce, snahu mít přátele a být součástí nějakého společenství. Myslím, že v charakteristikách těchto proměnných můžeme najít některé styčné body, z nichž za nejdůležitější považujeme pozitivní vztah k druhým lidem. Z tohoto pohledu není zjištěná souvislost nijak překvapivá.

Dvě korelace vidíme u proměnné Strach z agresivity (FA). FA odráží obavu z potenciální hrozby či nebezpečí, které je aktuálně přítomno. Pozitivní vztah je mezi výší FA a výší NAFECT (Potřeba lásky a náklonnosti), což je celkem logické; dítě, které pocítuje velký strach, potřebuje najít nějakou oporu a bezpečnou základnu, aby jej mohlo úspěšně překonat. Naopak negativně koreluje FA s proměnnou REL/MO (Vztah k matce). Vysvětlení je opět nasnadě: jedinec, který má kladný vztah k mamince a cítí v ní oporu, se nemusí tolik bát potenciálních hrozeb, neboť má pevný bod, na který se může spolehnout.

Očekávaná je také poslední zjištěná závislost, a sice mezi D (Deprese) a ANX (Úzkost). Zatímco deprese zahrnuje negativní citové stavy (smutek, odpor, pocity osamění ad.), které se týkají přítomné situace, úzkost se vztahuje k budoucnosti a zahrnuje myšlenky na potenciálně nepříjemné či nebezpečné situace. Nicméně společné oběma proměnným je negativní (nepříjemný) citový náboj, čímž se vysvětluje jejich vzájemná souvislost.

Poslední tabulka se týká korelací mezi proměnnými z oblastí Potřeby, Emocionální vztahy a Vztah k objektu s šesti kategoriemi proměnných:

		Potřeby (Needs)					Emoční stavy (Em.States)			Vztah k objektu	
		NPRO	NAFFIL	NAPRO	NAFECT	ON	FA	ANX	D	REL/MO	REL/FA
Imp.	Cor.Coef.	-0,157	0,092	0,055	-0,183	-0,033	0,074	0,231	,353**	-0,035	0,055
	Sig.	0,231	0,486	0,676	0,161	0,804	0,575	0,075	0,006	0,792	0,674
Ego Fn.	Cor.Coef.	0,077	0,031	0,06	-0,068	-0,121	0,098	0,234	0,212	0,097	0,036
	Sig.	0,561	0,813	0,65	0,605	0,359	0,458	0,072	0,104	0,462	0,786
Desires	Cor.Coef.	0,137	-0,165	0,07	0,216	0,248	0,136	0,163	0,209	-,275*	0,074
	Sig.	0,298	0,207	0,596	0,097	0,057	0,301	0,214	0,11	0,033	0,575
Needs	Cor.Coef.	,343**	,289*	,474**	,471**	,505**	0,177	,263*	-0,041	0,003	0,178
	Sig.	0,007	0,025	0	0	0	0,176	0,042	0,758	0,98	0,173
Em.St.	Cor.Coef.	0,123	0,077	0,008	0,187	0,042	,475**	,687**	,473**	0,023	0,049
	Sig.	0,348	0,559	0,95	0,152	0,75	0	0	0	0,86	0,707
Obj.Rel.	Cor.Coef.	,299*	0,088	0,085	-0,11	-0,078	-0,083	0,186	0,161	,800**	,582**
	Sig.	0,02	0,505	0,517	0,403	0,553	0,53	0,155	0,22	0	0

Tabulka č. 29: Korelace mezi skupinami proměnných s proměnnými z oblastí „Needs“, „Emotional States“ a „Object Relation“

V tabulce nalezneme mnoho korelací, avšak většina z nich se týká konkrétní kategorie a jejími dílčími proměnnými. Všimněme si, že tentokrát všechny proměnné ze skupiny Potřeby korelují se souhrnným skóre této skupiny (kromě jedné se vždy jedná o jednocentní hladinu významnosti), stejně tak i všechny proměnné ze skupin Emocionální stavy a Vztah k objektu korelují se svojí příslušnou kategorií; vše na vysoce významné hladině.

Kromě těchto předpokládaných vztahů se ještě ukázala souvislost mezi oblastí Popudy a instinkty s proměnnou Deprese (D). Kategorie „Impulses“ zahrnuje především různé druhy agresivního chování; jeho motivem bývá často nějaká neuspokojená potřeba, nenaplněná touha, vztek či strach z něčeho – u všech těchto motivů hraje důležitou roli jistá nelibost a negativní emoční nastavení, což je aspekt, který je obsažen i v proměnné Deprese.

Negativní vztah byl zjištěn mezi kategorií Touhy a proměnnou REL/MO (Vztah k matce). Interpretace je celkem snadná; pokud má jedinec naplněny základní citové potřeby, mezi něž vztah k mamince jistě primárně patří, nepotřebuje žádnou kompenzaci ve formě nesplněných tužeb a přání.

Poslední korelaci vidíme u skupiny Potřeb a proměnnou ANX (Úzkost). Zjištěný vztah lze popsat jako čím větší skóre v proměnné ANX, tím větší skóre ve skupině Potřeb. Vzhledem k tomu, že ANX signalizuje myšlenky na nějaké hrozící nebezpečí či budoucí nepříjemnou situaci, je jeho spojení s různými druhy potřeb celkem pochopitelné – čím ohroženěji se cítíme, tím větší máme potřebu se tohoto nepříjemného pocitu zbavit.

6 Výsledky - vyhodnocení jednotlivých sad kartiček

Na následujících řádcích se budeme zabývat každou podnětovou sadou kartiček zvlášť. Budeme si všimnout jednak dosažených osobnostních proměnných v jednotlivých skupinách respondentů, jednak odpovědí na dílčí otázky každé podnětové sady. Tyto odpovědi srovnáme s výsledky získanými na revidovaném vzorku řeckých dětí (in Coulacoglou, 2009). Také uvedeme příklady reálných odpovědí získaných v české populaci.

6.1 Červená karkulka

Červená karkulka jakožto první předkládaný set byla obvykle doprovázena mírnými rozpaky respondentů, neboť byli často zaskočeni úvodní otázkou. Protože zatím neměli přesnou představu, co je čeká a testovou situaci si ještě „otukávali“, bylo prakticky ve všech případech nutné klást doplňující otázky.

U sady Červená Karkulka jsme reálně zaregistrovali 24 ze 30 proměnných; nevyskytly se pouze AGRDOM, AGRENV, AGRJEAL, AGRINSTR, SPRO a SPRIV. U žádné proměnné jsme nezaznamenali vyšší skóre, kromě AFTC – Přizpůsobení obsahu pohádky a částečně i ANX – Úzkost. V praxi tedy na základě obdržných výsledků očekáváme, že se jednotlivé proměnné buď nevyskytnou vůbec, nebo dosáhnou maximální hodnoty jednoho bodu. U ANX mohou dosáhnout až 2 bodů a u AFTC 2 – 8 bodů. V opačném případě můžeme

usuzovat na zaujetí respondenta tím či oním problémem. Tabulka č.30 nám ukazuje podrobnější informace:

1.sada ČK	celkem, n=60		dívký, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
OA	0,05	0,387			0,1	0,548	0,15	0,671				
AGRIMP	0,017	0,129			0,033	0,183			0,05	0,224		
AGRRET	0,05	0,387	0,1	0,548							0,15	0,671
AGRDEF	0,05	0,387	0,1	0,548							0,15	0,671
SEXPRES	0,033	0,181			0,067	0,254	0,1	0,308				
B	0,067	0,251	0,133	0,346			0,05	0,224			0,15	0,366
AFTC	4,67	3,09	4,9	3,377	4,433	2,182	4,8	3,302	4,35	3,468	4,85	2,56
AMB	0,267	0,634	0,133	0,434	0,4	0,77	0,05	0,224	0,25	0,639	0,5	0,827
MOR	0,267	0,71	0,267	0,691	0,267	0,74	0,15	0,489	0,35	0,933	0,3	0,657
SE	0,1	0,511	0,2	0,484	0	0,525	-0,1	0,447	0,3	0,657	0,1	0,308
R	0,033	0,181			0,067	0,254	0,05	0,224			0,05	0,224
DSUP	0,017	0,129			0,033	0,183	0,05	0,224				
DMT	0,017	0,129			0,033	0,183			0,05	0,224		
DH	0,017	0,129			0,033	0,183					0,05	0,224
NPRO	0,033	0,181	0,067	0,254							0,1	0,308
NAFFIL	0,1	0,354	0,167	0,461	0,033	0,183	0,2	0,523	0,1	0,308		
NAPRO	0,1	0,573	0,067	0,365	0,133	0,73			0,3	0,979		
NAFECT	0,267	0,634	0,333	0,758	0,2	0,484	0,1	0,308	0,5	0,946	0,2	0,41
ON	0,4	0,887	0,3	0,988	0,5	0,777	0,1	0,308	0,85	1,348	0,25	0,444
FA	0,067	0,312	0,1	0,403	0,033	0,183	0,15	0,489	0,05	0,224		
ANX	0,933	1,148	0,867	1,167	1	1,145	1,35	1,461	0,25	0,55	1,2	0,951
D	0,3	0,591	0,367	0,718	0,233	0,43	0,25	0,444	0,3	0,733	0,35	0,587
REL/MO	0,017	0,129	0,033	0,183							0,05	0,224
REL/FA	0,017	0,129	0,033	0,183							0,05	0,224

Tabulka č.30: Osobnostní proměnné u 1.sady kartiček – Červená karkulka

Podívejme se na srovnání sledovaných skupin. Vidíme, že u dívek se neobjevily kromě výše zmiňovaných ještě proměnné OA, AGRIMP, SEXPRES, R a žádná z tužeb (DSUP, DMT a DH). U chlapců jsme se nesešli s žádnou odpovědí hodnocenou jako AGRRET, AGRDEF, B, NPRO, REL/MO a REL/FA. Výsledné hodnoty jsou v obou skupinách téměř totožné, o málo vyšší skóre měly dívky v proměnné AFTC, naopak o něco nižší v AMB. Hodnoty u některých proměnných jsou minimální – často skóroval jen jeden respondent nejnižší možnou hodnotou (např. v kategorii tužeb či kategorii Vztah k objektu).

Mezi skupinami šesti, sedmi a osmiletých dětí nalezneme rozdílů více, vidíme, že u nejmladších dětí se objevilo celkem 15, u sedmiletých 13 a u nejstarších 16 druhů proměnných. Sedmiletí žáci mají oproti ostatním skupinám nepatrně nižší hodnotu AFTC, výrazně vyšší ON a mnohem nižší ANX. Proměnné OA, SEXPRE a DSUP byly zaznamenány pouze u vzorku šestiletých dětí, AGRIMP, DMT a NAPRO jen u sedmiletých a proměnné AGRRET, AGRDEF, DH, NPRO, REL/MO a REL/FA jen u osmiletých žáků.

Mezi nejčastější odpovědi na otázku „Co si každá Karkulka myslí, co cítí a proč?“ patřily následující: „myslí na svoji babičku“, „chce natrhat kytičky pro svoji babičku“, „myslí na vlka, aby ji nesežral / jestli s ním vyhraje závod“ apod. Obdrželi jsme i několik jedinečných odpovědí, např. „Karkulce je líto, že babička nemá dědečka“, „Karkulka chce mít jiný klobouk, protože chce být krásnější“, „Karkulka má strach, že na ni v noci vyskočí ze tmy strašidlo“, „Karkulka si myslí, že až bude velická, bude si moci dělat, co bude chtít a chodit, kam bude chtít“, „Karkulka myslí na to, že zlobila ve škole – pořád povídala“ atd. Odpovědi u jednotlivých postavicek často děti pouze s malými změnami opakovaly, např. „Karkulka č.1 kouká na květiny, Karkulka č.2 kouká na domeček, Karkulka č.3 kouká do lesa“ nebo „Karkulka č.1 si myslí, proč má vlk tak velké oči, Karkulka č.2 si myslí, proč má vlk tak velké uši, Karkulka č.3 si myslí, proč má vlk tak velké zuby“.

V odpovědích jsme dvakrát zaznamenali také obranný mechanismus „Undoing“, jenž je v FTT považován za obranu proti narcistickým touhám, nízkému sebevědomí, strachu z agrese a agrese jako takové; znamená nápravu či odčinění něčeho, co jedinec udělal (Coulacoglou, 2009). Konkrétní odpovědi zněly: „Karkulka si myslí, že půjde rovnou za babičkou, nechce zlobit“ a „Karkulka má dobrou náladu, protože udělala dobře, že šla lesem“.

Na otázku „Která z nich je opravdová Červená karkulka z pohádky a proč?“ odpovídali respondenti, jak je uvedeno v tabulce č.31:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	32,5%	40%	kartička 1	26%	24%	28%
kartička 2	22,5%	45%	kartička 2	14%	10%	12%
kartička 3	42,5%	15%	kartička 3	60%	66%	60%
kart.1 + 2	2,5%					

Tabulka č.31: Odpovědi na otázku „Která je Karkulka z pohádky a proč?“

Vidíme, že skupina šesti a sedmiletých českých dětí preferuje stejně jako všichni řečtí respondenti Karkulku č. 3, naopak tato postava propadla u osmiletých českých žáků na úkor druhé, resp. první Karkulky. Dvě nejmladší české skupiny se v preferencích shodují s řeckým vzorkem také u zbylých dvou kartiček. Můžeme tedy konstatovat, že odpovědi dětí jednotlivých věkových kategorií jsou shodné až na skupinu osmiletých žáků z Česka.

Nejčastějším argumentem určitého výběru byla odpověď „protože tak vypadá“, „protože mi to tak přijde“, obdrželi jsme však i některé originální odpovědi, např. „je to Karkulka č. 2, protože v pohádce je teplo a ona je málo oblečená“.

Na dotaz „Kdybys byl/a vlkem, kterou Karkulku bys snědl/a a proč?“ jsme dostali tyto odpovědi (tabulka č.32) a srovnali je s řeckými výsledky:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	42,5%	55%	kartička 1	55%	46%	43%
kartička 2	22,5%	20%	kartička 2	15%	27%	30%
kartička 3	22,5%	15%	kartička 3	30%	27%	27%
žádnou	7,5%	10%				
všechny	2,5%					
nevím	2,5%					

Tabulka č.32: Odpovědi na otázku „Kterou Karkulku bys snědl/a, kdybys byl/a vlk a proč?“

Všechny skupiny respondentů dávají přednost Karkulce č.1, u českých probandů jsme kromě toho zaznamenali i další varianty odpovědí, které u řeckých nejsou uvedeny. Můžeme si povšimnout, že se vzrůstajícím věkem mírně narůstá preference Karkulky č.2 před č.3. Důvodem pro výběr konkrétní postavičky byly argumenty typu: „protože se mi nelíbí“, „protože je nejhezčí“, „protože je to ta pravá“, „protože se směje“, „protože není tak veselá“, „protože je tlustá / št'avnatá / největší / nejdelší“, „protože vypadá divně / je vychloubavá / vypadá neposlušně“ – tyto poslední odpovědi se objevily u kartičky č.2. Podobné důvody uváděly i řecké děti. Naši respondenti také poměrně často nedokázali svoji volbu žádným způsobem vysvětlit.

6.2 Vlk

Z možných třiceti osobnostních proměnných jsme jich zaznamenali 16: OA, AGRRET, SEXPRE, B, AFTC, AMB, MOR, SE, R, NPRO, NAFFIL, NAFECT, ON, FA, ANX a D. Všechny dosažené hodnoty jsou opět velmi nízké, vyšší skóre je pouze u AFTC, FA a ANX. U proměnné Přizpůsobení se obsahu pohádky (AFTC) očekáváme dosažený skóre v rozmezí 3 – 8 bodů a také předpokládáme, že se jedním či dvěma body objeví proměnné Orální potřeby (ON), Strach z agresivity (FA) a Úzkost (ANX). Otázka „Kterého vlka se nejvíc bojíš a proč?“, je konstruována právě k reflexi FA. Přesné výsledky jsou v tabulce:

2.sada Vlk	celkem, n=60		dívký, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
OA	0,267	0,66	0,367	0,85	0,167	0,379	0,4	0,94	0,25	0,55	0,15	0,366
AGRRET	0,05	0,387	0,1	0,548							0,15	0,671
SEXPRE	0,033	0,258			0,067	0,365					0,1	0,447
B	0,067	0,252	0,1	0,305	0,033	0,183	0,2	0,41				
AFTC	5,55	2,111	5,267	2,303	5,83	1,895	6,85	1,872	4,85	2,084	4,95	1,82
AMB	0,417	0,85	0,433	1,006	0,4	0,675	0,5	1,1	0,35	0,671	0,4	0,754
MOR	0,15	0,515	0,1	0,403	0,2	0,61	0,1	0,308	0,15	0,671	0,2	0,523
SE	-0,017	0,129	-0,033	0,183			-0,05	0,224				
R	0,05	0,22	0,033	0,183	0,067	0,254	0,05	0,224			0,1	0,308
NPRO	0,05	0,387			0,1	0,545			0,15	0,671		
NAFFIL	0,05	0,287			0,1	0,403	0,1	0,447			0,05	0,224
NAFECT	0,017	0,13	0,033	0,183			0,05	0,224				
ON	0,85	0,971	0,767	0,858	0,933	1,081	0,7	0,733	0,75	1,02	1,1	1,119
FA	1,1	0,602	1,2	0,714	1	0,455	1,1	0,718	1,25	0,639	0,95	0,394
ANX	0,817	0,983	0,867	1,106	0,767	0,859	0,7	0,923	0,55	0,999	1,2	0,951
D	0,317	0,567	0,33	0,547	0,3	0,596	0,35	0,587	0,3	0,657	0,3	0,47

Tabulka č.33: Osobnostní proměnné u 2.sady kartiček - Vlk

Podíváme-li se podrobněji na rozdíly mezi skupinami dívek a chlapců, vidíme, že jsou jen minimální. Dívky mají pouze o málo vyšší skóre v OA a nižší v AFTC. Na rozdíl od chlapců nebyly zaznamenány žádné skóre v proměnných SEXPRE, NPRO a NAFFIL, naopak chlapci neskórovali v AGRRET, SE a NAFECT.

Z hodnot dosažených v různých věkových skupinách můžeme konstatovat, že šestiletí mají výrazně vyšší AFTC oproti zbylým respondentům, u osmiletých zase registrujeme vyšší hodnotu ANX. Vzhledem k věku je patrná klesající tendence proměnné OA a naopak

stoupající skór ON. Nejmladší respondenti skórovali v 13 různých proměnných, sedmiletí jen v 9 a osmiletí v 12 proměnných.

Nejfrekventovanějšími odpověďmi na dotaz „Co si každý z vlků myslí / co cítí a proč?“ byly: „má hlad“, „má chuť na / chce sníst Karkulku / babičku“, několikrát (především u starších dětí) se také objevovaly možné obavy z nebezpečí (myslivce), např. „vlk si myslí, že ho zastřelí myslivec“ nebo odpovědi s morálním podtextem: „vlk nechce sníst Karkulku, protože je hodný, je mu jí líto“, „vlk snědl ptáčka a to neměl dělat, protože ptáček hezky zpívá“, „vlk přemýšlí o tom, aby byl slušný, protože ostatní dva jsou zlí a on by mohl dopadnout stejně“. Jen výjimečně se vyskytly odpovědi jiného typu, např. „vlk přemýšlí, jak by létal“, „vlk je smutný, že ho rodiče opustili“, „vlk přemýšlí, jestli se ožení s nějakou vlčicí, aby s ní měl děti“. Častým případem byla opět jedna odpověď, kterou dítě stále opakovalo jen s malými modifikacemi, např. „vlk č.3 je nejhladovější, vlk č.2 už jedl, má hlad jen maličkatý, vlk č.1 má hlad jen trochu menší než vlk č.3“.

U otázky „Který vlk je z pohádky o Červené karkulce a proč?“ jsme získali tyto výsledky:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	25%	40%	kartička 1	35%	35%	46,7%
kartička 2	20%	20%	kartička 2	5%	9,5%	4,6%
kartička 3	55%	40%	kartička 3	60%	55,5%	48,7%

Tabulka č.34: Odpovědi na otázku „Který je vlk z pohádky o Červené karkulce a proč?“

Nejčastěji vybírán jako opravdový vlk z pohádky byl v obou zemích i všech věkových kategoriích ten na kartě č.3, ve srovnání se svými řeckými protějšky preferovaly naše děti častěji také vlka č.2. Zdůvodněním volby třetího vlka obvykle byly poznámky na jeho vzhled: „protože tak vypadá / je mu podobný“, „vypadá hladově / myslí na jídlo / chce sníst Karkulku a babičku“, „protože se olizuje / má velké zuby“. Hlad a zuřivost zmiňovaly i respondenti z Řecka. Preferenci vlka č.2 děti často vysvětlovaly „protože se mi líbí“.

Otázka „Kterého vlka se nejvíce bojíš a proč?“ by měla evokovat osobnostní proměnnou strach z agrese, čemuž tak většinou opravdu bylo. Děti každého věku z obou zkoumaných zemí v naprosté většině případů děsil nejvíce vlk č.3, nejčastějším zdůvodněním bylo: „protože má otevřenou pusku, cení zuby / má velké zuby, olizuje se, chce někoho sníst, je zlý / naštvaný“. Dva čeští respondenti uvedli, že se nebojí žádného vlka (argumenty v těchto

konkrétních případech byly „protože mám na chalupě pušku“ a „protože se nebojím ani doopravdického“), což můžeme hodnotit jako obranný mechanismus Negace. Ten autorka testu (Coulacoglou, 2009) vysvětluje jako popření nějaké znepokojující či bolestivé myšlenky nebo pocitu, který se objevil někdy v minulosti. Obranný mechanismus negace pozorujeme právě u otázky „Které postavy se nejvíc bojíš a proč?“ – uvidíme, že se vyskytuje i u dalších setů karet. U řeckých respondentů tato možnost není uvedena; jestli se objevila, tak pravděpodobně jen v malém počtu případů. Kromě obranného mechanismu Negace jsme zaznamenali v jedné odpovědi i mechanismu „nadměrné zapojení se – Overinvolvement“: „vím, jak zvládnout vlka – vezmu klacek a praštím ho do hlavy“. V tabulce č.35 můžeme přehledně vidět počet a poměr odpovědí na výše uvedený dotaz:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1			kartička 1	5%		
kartička 2			kartička 2	1%		2,5%
kartička 3	92,5%	100%	kartička 3	94%	100%	97,5%
kart.1 + 3	2,5%					
žádného	5%					

Tabulka č.35: Odpovědi na otázku „Kterého vlka se nejvíc bojíš a proč?“

6.3 Trpaslík

V sadě s trpaslíkem jsme evidovali širokou škálu osobnostních proměnných, celkem 22 z 30 možných. Kromě proměnné AFTC, jež dosáhla nejvyššího skóre, a ANX, kde se průměrná hodnota blíží 1 bodu, jsou všechny hodnoty velmi nízké; v praxi bude jejich očekávaný skór maximálně 1 bod (případně -1b u proměnných Sebeúcta – SE a Vztah k otci – REL/FA). V kategorii přizpůsobení se obsahu pohádky očekáváme hodnoty v rozmezí 1 – 6 bodů, u DSUP a ANX 0 – 2 body.

3.sada Trpaslík	celkem, n=60		dívký, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
AGRIMP	0,017	0,129			0,033	0,183			0,05	0,224		
AGRRET	0,033	0,181	0,067	0,254					0,05	0,224	0,05	0,224
SEXPRES	0,267	0,607	0,2	0,61	0,333	0,606	0,5	0,827	0,2	0,523	0,1	0,308
B	0,1	0,303	0,133	0,346	0,067	0,254	0,1	0,308	0,1	0,308	0,1	0,308
AFTC	3,7	2,278	4,033	2,414	3,367	2,125	4,9	2,532	3,1	2,198	3,1	1,619
AMB	0,267	0,66	0,4	0,814	0,133	0,434	0,35	0,745	0,35	0,813	0,1	0,308
MOR	0,083	0,381	0,167	0,531			0,1	0,447	0,05	0,224	0,1	0,447
SPRO	0,1	0,543			0,2	0,761	0,05	0,224	0,25	0,91		
SPRIV	0,033	0,258			0,067	0,365			0,1	0,447		
SE	0,15	0,606	0,138	0,581	0,2	0,484	-0,1	0,641	0,45	0,686	0,1	0,308
R	0,067	0,252			0,133	0,346	0,05	0,224			0,15	0,366
DSUP	0,3	1,183	0,233	0,774	0,367	1,497	0,1	0,447	0,65	1,872	0,15	0,671
DMT	0,05	0,287	0,1	0,403							0,15	0,366
DH	0,267	0,936	0,2	0,61	0,333	1,184	0,55	1,432	0,15	0,671	0,1	0,308
NAFFIL	0,2	0,48	0,3	0,596	0,1	0,305	0,15	0,366	0,05	0,224	0,4	0,681
NAPRO	0,05	0,22	0,033	0,183	0,067	0,254					0,15	0,366
NAFECT	0,267	0,734	0,267	0,74	0,267	0,74	0,35	0,933	0,1	0,447	0,35	0,745
ON	0,25	0,508	0,233	0,43	0,267	0,583	0,2	0,523	0,2	0,41	0,35	0,587
FA	0,017	0,129			0,033	0,183			0,05	0,224		
ANX	0,767	1,031	0,7	0,837	0,833	1,206	0,9	1,021	0,25	0,444	1,15	1,268
D	0,283	0,613	0,333	0,661	0,233	0,568	0,25	0,639	0,25	0,55	0,35	0,671
REL/FA	0,017	0,129			0,033	0,183			0,05	0,224		

Tabulka č.36: Osobnostní proměnné u 3.sady kartiček - Trpaslík

Jak je vidět z tabulky, odpovědi dětí byly velmi různorodé, o čemž svědčí jak mnoho zaznamenaných proměnných, tak jejich nízké hodnoty. Jako odpovědi na otázku „Co si každý trpaslík myslí / co cítí a proč?“ jsme slyšeli např. „trpaslík chce Sněhurku za ženu“, „trpaslík si myslí, že jim Sněhurka bude práť a vařit“, „trpaslík je nervózní z toho, že princ zachránil Sněhurku a byl smutný, protože ji princ pusinkoval“, „trpaslík se mračí, že mu Sněhurka leží v postýlce a on bude muset spát na zemi“, „trpaslík si myslí, že by byl dobrý žonglér“, „trpaslík má vousy a vlasy, tak by mohl být holičem, chce být nejlepší a vyhrát soutěž o nejlepší účes“ a mnoho dalších. Několikrát se objevilo zdůraznění pracovních povinností: „trpaslík bude celý den kopat zlato a drahokamy / bude celý den uklízet v domečku / bude pomáhat Sněhurce“ apod. Četným jevem opět byla modifikace jedné odpovědi, např. „trpaslík č.1 půjde do lesa na jahody, trpaslík č.2 půjde do lesa na maliny a č.3 půjde na jahody i na maliny“.

Výsledky dívek a chlapců jsou téměř shodné, dívky pouze dosáhly téměř o bod víc v kategorii AFTC. Zaznamenali jsme u nich celkem 16 různých proměnných, u chlapců jich bylo o tři více.

Při hledání rozdílů mezi věkovými skupinami si můžeme povšimnout vyšších hodnot AFTC u nejmladších dětí a též DH (Touha pomáhat) – zvláště ve srovnání s nejstarší skupinou. Dále registrujeme zvýšenou hodnotu DSUP (Touha po nadřazenosti) u sedmiletých respondentů – zde je však výrazný rozptyl, což svědčí o tom, že toto téma se v odpovědích objevilo jen několika málo probandům, pro ostatní nebyl tento problém aktuální. Sedmiletí mají také nižší skóre v ANX v porovnání s dalšími věkovými kategoriemi.

Na otázku „Který je trpaslík z pohádky Sněhurka a sedm trpaslíků a proč?“ jsme my a řečtí kolegové získali následující výsledky:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	37,5%	45%	kartička 1	63%	61%	60,5%
kartička 2	5%	5%	kartička 2	11%	10%	8,5%
kartička 3	47,5%	40%	kartička 3	26%	29%	21%
kart.1 + 3	7,5%	5%				
kart.2 + 3		5%				
všichni	2,5%					

Tabulka č.37: Odpovědi na otázku „Který je trpaslík z pohádky a proč?“

U všech dotazovaných panuje shoda v tom, že trpaslík č.2 se jeví nejméně pravděpodobně jako ten z pohádky. Zatímco však šesti a sedmileté české děti upřednostňují nejvíce posledního trpaslíka, tj. č.3, dle ostatních respondentů je z pohádky první trpaslík (preferenční rozdíly ale nejsou nijak zvlášť výrazné). I přes rozdílnost výběru uváděly děti obou národností podobné argumenty – nejčastěji týkající se vzhledu a oblečení, např. „protože má baculatý nos, bílé vousy, hezkou čepici, záplatu na košili, má takové oblečení, je nejmenší, je veselý, protože tak vypadá“. Prostředního trpaslíka děti nehodnotily jako pohádkového pravděpodobně z toho důvodu, že jim připomínal spíše obyčejného člověka než pohádkovou postavu, zdál se jim příliš mladý, proto jej také častěji vybírali jako potenciálního ženicha pro Sněhurku – viz. otázka „Za kterého trpaslíka by se Sněhurka ráda provdala a proč?“:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	25%	15%	kartička 1	9%	9,5%	12,6%
kartička 2	45%	40%	kartička 2	75%	81%	68,7%
kartička 3	30%	45%	kartička 3	16%	9,5%	18,7%

Tabulka č.38: Odpovědi na otázku „Za kterého trpaslíka by se Sněhurka ráda provdala a proč?“

Vidíme, že prostřední trpaslík zvítězil u všech řeckých respondentů. Nejčastěji jej také vybíraly šesti a sedmileté české děti, u osmiletých těsně prohrál s trpaslíkem č.3. Postavu z prvního obrázku uvedlo jen minimum dětí jako Sněhurčina ženicha, pravděpodobně proto, že se dětem zdál příliš starý. Zdůvodněním konkrétní volby byly opět argumenty vycházející ze vzhledu trpaslíků, např. „má hezké oblečení (hezké boty, tepláky, vestu ...), bude mít novou čepici, je nejhezčí, je nejmladší“. Některé odpovědi se však týkaly i charakteru a vlastností postavy, např.: „protože je hodný / pracovitý“, „je nejstarší a nejmoudřejší“ nebo „protože zachrání Sněhurku“, „protože myslí na Sněhurku“ apod.; tyto argumenty však nebyly příliš četné. Jedinečná odpověď „protože vypadá jako můj tatínek“ signalizuje pozitivní vztah k otci.

6.4 Ježibaba

Čtvrtá sada má potenci evokovat různé typy agrese a také strach z agrese, což se nám potvrdilo. Oproti jiným sadám je zde zvýšená také „Touha po nadřazenosti“ – DSUP – opět v souladu s očekáváním. U kartiček s ježibabou jsme zaznamenali celkem 24 osobnostních proměnných, nevyskytly se pouze AGRDEF, AGRINSTR, SPRO, SPRIV, ON a REL/FA (viz.tabulka č.39 na další straně).

Z tabulky vidíme, že nejvyšší hodnoty, a to v rozmezí 3 – 8 bodů, dostaneme v proměnné AFTC. Respondenti by měli také skórovat v kategorii „Strach z agrese“ (FA), a to maximálně 4 body a „Touze po nadřazenosti (DSUP) – max. 3 body. Proměnné AGRIMP a ANX očekáváme v bodovém rozmezí 0 – 2 body. Velmi pravděpodobný je také výskyt dalších proměnných AGRENV, AGRJEAL, B, AMB, DMT a NPRO.

4.sada Ježibaba	celkem, n=60		dívky, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
OA	0,05	0,387			0,1	0,548					0,15	0,671
AGRIMP	0,567	0,998	0,667	1,093	0,467	0,9	0,7	1,129	0,7	1,031	0,3	0,801
AGRDOM	0,05	0,22	0,067	0,254	0,033	0,183			0,05	0,224	0,1	0,308
AGRRET	0,017	0,129	0,033	0,183							0,05	0,224
AGRENV	0,467	0,999	0,767	1,251	0,167	0,531	0,55	1,05	0,45	1,146	0,4	0,821
AGRJEAL	0,267	1,118	0,5	1,548	0,033	0,183	0,2	0,523			0,6	1,847
SEXPRES	0,033	0,181	0,033	0,183	0,033	0,183	0,1	0,308				
B	0,233	0,427	0,267	0,45	0,2	0,407	0,3	0,47	0,15	0,366	0,25	0,444
AFTC	5,817	2,411	5,667	2,496	5,967	2,356	5,6	2,501	6,35	2,477	5,5	2,283
AMB	0,25	0,68	0,433	0,898	0,067	0,254	0,15	0,366	0,45	0,887	0,15	0,671
MOR	0,067	0,406	0,1	0,548	0,033	0,183					0,2	0,696
SE	-0,033	0,41	-0,033	0,32	-0,033	0,49	-0,05	0,224	-0,05	0,605	0	0,324
R	0,067	0,252	0,067	0,254	0,067	0,254	0,1	0,308			0,1	0,308
DSUP	1,117	1,738	1	1,894	1,233	1,591	1,15	1,184	1,7	2,105	0,5	0,946
DMT	0,117	0,454	0,067	0,365	0,167	0,531			0,35	0,745		
DH	0,05	0,387	0,1	0,548			0,15	0,671				
NPRO	0,117	0,524	0,167	0,648	0,067	0,365	0,15	0,671			0,2	0,616
NAFFIL	0,033	0,258	0,067	0,365			0,1	0,447				
NAPRO	0,05	0,387			0,1	0,548					0,15	0,671
NAFECT	0,033	0,258			0,067	0,365					0,1	0,447
FA	2,083	1,639	2,4	2,01	1,767	1,104	1,95	1,504	2,75	1,713	1,55	1,538
ANX	0,716	1,136	0,8	1,4	0,633	0,809	0,45	0,826	0,5	1	1,2	1,399
D	0,1	0,354	0,033	0,183	0,167	0,461	0,15	0,489	0,05	0,224	0,1	0,308
REL/MO	0,033	0,181	0,067	0,254			0,05	0,224	0,05	0,224		

Tabulka č.39: osobnostní proměnné u 4.sady kartiček - Ježibaba

Ve skupině dívek jsme neobdrželi odpovědi hodnocené jako OA, NAPRO a NAFECT, u chlapců odpovědi zařaditelné do kategorií AGRRET, DH, NAFFIL a REL/MO. Dívky mají vyšší skóre v proměnných AGRENV, AGRJEAL, AMB a FA, ostatní hodnoty jsou v obou skupinách velmi podobné.

Nejvíce proměnných jsme hodnotili ve skupině nejstarších dětí – celkem 19. U dětí o rok mladších jich je naopak nejméně, pouze 13 a nejmladší respondenti skórovali v 17 různých proměnných. U osmiletých žáků registrujeme vyšší hodnoty proměnných AGRJEAL a ANX než u zbývajících skupin a nižší hladiny proměnných AGRIMP a DSUP – zvláště ve srovnání se sedmiletými respondenty. V této skupině si kromě vysoké hodnoty Touhy po nadřazenosti (DSUP) také můžeme všimnout nejvyšších čísel v AFTC, AMB a FA.

Častou odpovědí na otázku „Co si každá Ježibaba myslí / co cítí a proč?“ bylo „ježibaba se zlobí, že není nejkrásnější“, „ježibaba chce zabít / otrávit Sněhurku“, „ježibaba chce otrávit prince, aby se nemohli se Sněhurkou vzít“, „ježibaba se chce zbavit trpaslíků, aby nemohli chránit Sněhurku“, „ježibaba chce někoho začarovat svojí hůlkou“, „ježibaba chce být královna a všem velet“ apod. Všechny tyto odpovědi více méně korespondují se známým obsahem pohádky, navíc v nich můžeme vycítit právě různý typ agrese (dle dalšího vysvětlení respondentů) a jistou touhu po nadřazenosti. Kromě obvyklých odpovědí jsme však zaznamenali i některé jedinečné, např.: „ježibaba chce Sněhurku začarovat v čerta, aby pak Sněhurka měla zlého manžela“, „čarodějnice dostala vynadáno od své mámy, protože rozbila hrneček, když myla nádobí“, „ježibabu už nebaví pořád poslouchat svoji babičku“, „ježibaba si myslí, že zrcadlo je na hlavu, když pořád tvrdí, že Sněhurka je nejkrásnější“. V této poslední odpovědi můžeme odhalit i obranný mechanismus popření (potlačení nepříjemné reality). Také jsme obdrželi odpověď, v níž autorka testu Carina Coulacoglou identifikovala (kromě zjevné impulzivní agrese) obranný mechanismu „nadměrné zapojení se – Overinvolvement“, s nímž jsme se již setkali v sadě s Vlkem: „ježibaba chce otrávit Sněhurku, kdybych tam byl, tak bych ji roztřískal na kousky“.

Na otázku „Která je ježibaba z pohádky a proč?“ odpovídaly děti následujícím způsobem:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	40%	40%	kartička 1	55,7%	53,6%	56%
kartička 2	22,5%	25%	kartička 2	7,6%	5,2%	2,6%
kartička 3	25%	20%	kartička 3	36,7%	41,2%	41,4%
kart.1 + 3	10%	15%				
kart.2 + 3	2,5%					

Tabulka č.40: Odpovědi na otázku „Která je ježibaba z pohádky a proč?“

Shoda panuje ve všech sledovaných skupinách ve výběru první ježibaby. Na druhém místě se u řeckých dětí s náskokem umístila čarodějnice č.3, u českých respondentů však nejsou tyto výsledky jednoznačné – vidíme jen minimální rozdíl v preferencích mezi posledními dvěma postavami. U českých žáků se také několikrát objevila odpověď, že v pohádce byly dvě ježibaby – první (ta byla na začátku) a třetí (ta byla na konci pohádky). Častým důvodem výběru první kartičky bylo, že ježibaba č.1 „drží hůlku / je hezká / má hezké šaty / vypadá jako v pohádce / přijde mi tak“. Řecké odpovědi jsou v podstatě shodné.

Otázka „Které ježibaby se nejvíc bojíš a proč?“ je vytvořena především pro odhalení proměnné „Strach z agresivity“. Výsledky jsou poměrně jednoznačné, dopadly takto:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	22,5%	25%	kartička 1	9%	11,4%	8%
kartička 2			kartička 2		2%	2,5%
kartička 3	72,5%	50%	kartička 3	91%	86,6%	89,5%
kart.1 + 3		15%				
žádná	5%	10%				

Tabulka č.41: Odpovědi na otázku „Které ježibaby se nejvíc bojíš a proč?“

Nejstrašidelněji působí bezpochyby ježibaba č.3, a to jak u českých, tak řeckých dětí všech věkových kategorií. Obvyklé odpovědi na tuto otázky byly: „protože je ošklivá, má dlouhé nehty / drápy na ruku, má divné oči, vypadá zle / strašidelně“. Mezi jedinečné odpovědi můžeme zařadit např. „této ježibaby se bojím nejvíc, protože odnese Sněhurku do pekla“. Nejčastějším odůvodněním výběru první karty pak byla odpověď „této ježibaby se bojím nejvíc, protože má kouzelnou hůlku, může nás s ní začarovat“.

Jako nejméně ohrožující je vnímána ježibaba č.2, která u všech českých a nejmladších řeckých respondentů nezískala ani hlas. U některých dětí byla dokonce vnímána jako Sněhurčina maminka. Podobně jako v případě kartičky vlka registrujeme u českých probandů odpověď „žádné ježibaby se nebojím“, která odráží obranný mechanismus „Negace“. V řeckém vzorku taková reakce není zaznamenána.

Obdobného charakteru byla i otázka „Která ježibaba je podle tebe nejhorší a proč?“ – neevokovala však přímý strach z agrese, ale spíše vnímání potenciální hrozby jako takové:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	45%	45%	kartička 1	44%	37,2%	41%
kartička 2	2,5%	15%	kartička 2	9%	7,2%	8,4%
kartička 3	50%	35%	kartička 3	47%	55,6%	50,6%
kart.1 + 3		5%				
žádná	2,5%					

Tabulka č.42: Odpovědi na otázku „Která ježibaba je podle tebe nejhorší a proč?“

Odpovědi jsou podobné jako v předchozím případě, vidíme však nárůst bodů u čarodějnice č.1 na úkor č.3, u sedmiletých žáků z Česka dokonce první karta zvítězila. Čarodějnice č. 2 se opět umístila na poslední pozici. Nejčastějšími argumenty v obou národnostních skupinách bylo u karty č.1: „protože má ježibaba hůlku, mohla by někoho začarovat“ a u karty č.3 „protože je ošklivá / zlá, má divný obličej / šilhá“ apod. Někdy jsme zaznamenali i výjimečné sdělení, např. „nejhorší je ježibaba č.3, protože je stará a staré paní jsou strašně nerudné a zlé“.

Dále děti uváděly, co všechno může zlá ježibaba udělat; mezi nejčtenější odpovědi obou kultur patřilo, že může někoho zaklít, začarovat, proměnit, někoho zabít nebo otrávit, zaregistrovaly jsme i několik originálních odpovědí, např. „může něco udělat s princem / s trpaslíky, aby byl/i na Sněhurku zlý“, „může chaloupku trpaslíků proměnit v led“, „může se proměnit a dělat ze sebe hodnou“, „může říct hodným dětem, aby šly do hlubokého lesa, a ony by se tam ztratily“, „může proměnit Sněhurku v tyranosaura a ta by pak všechny snědla“.

Odpovědi na výzvu „Pojmenuj ježibaby.“ byly velmi různorodé. V zásadě je můžeme rozdělit do tří skupin:

- První skupinu tvoří pojmenování inspirovaná křestními jmény kamarádů či příbuzných. V mnoha případech děti jistě neměly na mysli, že by jejich kamarádi či blízcí byli zlí či oškliví jako zobrazené čarodějnice, spíše pro ně bylo obtížné vymyslet originální jména, proto se inspirovaly ve svém okolí. Příklady jmen: Jitka, Alena, Jana, Karolína, Uršula, Marcela apod. Tato skupina je ze všech tří nejpočetnější, což potvrzuje i řecký výzkum, kde křestní jméno volilo 30 – 48% (u každé karty tomu bylo jinak) šesti až sedmiletých a 24 – 34% osmi až devítiletých dětí. Pokles výběru křestního jména se vzrůstajícím věkem pozorujeme i v českém vzorku.

- Do druhé skupiny patří jména popisná a obecná, jako např. Čarodějnice, Babka, Macecha, Ježibaba. Zajímavá jsou pojmenování „Hvězdná královna“, „Královna všech zlých“, „Královna všech nejzlejších čarodějnic“, „Královna všech podzemích“, které bychom také zařadili do této kategorie. V našem i řeckém vzorku to byl druhý nejčastější způsob pojmenování, volilo jej 33 – 42%, resp. 41 – 49% (opět různě dle karty) řeckých respondentů ve věku 6 – 7, resp. 8 – 9 let.

- Třetí skupina obsahuje jména jiných pohádkových či filmových postav (např. baba Jaga, Marfuša) a také originální jména vytvořená na základě vnějšího vzhledu, vnitřních charakteristik ježibab či vykonávaných činností – nutno však poznamenat, že takových jmen bylo jen velmi poskrovnu. Jako příklad můžeme uvést: Závojka, Strašena, Zuřilka, Klidněnka, Hrubola, Vyhrožovalka, Šilhounka, Kuří nožka apod. Fiktivní jména volilo mezi řeckými dětmi 13 – 16%, resp. 14 – 20% dotázaných, se vzrůstajícím věkem tedy počet takto vytvořených jmen přibýval.

6.5 Obr

Zatímco příběhy o Červené karkulce a Sněhurce děti bezpečně uměly, jen málo z nich znalo nějakou pohádku o obrovi. Všechny sice věděly, že obr je velký a silný, nedokázaly se však shodnout v tom, zda je hodný či zlý. Podle toho také vypadaly jejich odpovědi, ve kterých registrujeme čtyři pětiny všech proměnných, celkem 24.

Sada obrázků s obrem by podobně jako předchozí set měla podněcovat odpovědi nabitě různými typy agrese a strachu z ní, čemuž výsledky odpovídají. Z kategorií agrese dosahovala nejvyšších hodnot AGRIMP, v praxi by se měly objevit hodnoty v rozmezí 0 – 4 body. Vysoký skór je také v proměnné Strach z agresivity – FA, kde jsou očekávané hodnoty dokonce ještě vyšší, 1 – 5 bodů. 0 – 2 body se mohou objevit u proměnných DSUP a ON, 1 – 2 body u ANX. Stejně jako v každém setu boduje i AFTC, norma se zde pohybuje v rozmezí 2 – 5 bodů, vidíme však, že ve srovnání se zbylými podnětovými sadami jsou tyto hodnoty nejnižší a potvrzují fakt, že většina dětí žádnou pohádku o obrovi neznala.

Hodnoty u skupiny dívek jsou podobné jako ve skupině chlapců, chlapci skórovali o něco více v proměnné AGRIMP, naopak měli malinko nižší hodnoty ve „specializovaných druzích agrese“ AGRDOM a GRRET. Nižších hodnot dosáhli také v NAFFIL a FA – zde je rozdíl poměrně výrazný. Oproti tomu měli vyšší hodnoty u úzkosti – ANX. Nezaznamenali jsme u nich odpovědi hodnocené jako R, u dívek chyběly proměnné GRJEAL, GRDEF, DMT a REL/MO.

Největší rozdíl mezi věkovými skupinami vidíme u nejstarších respondentů, kteří dosáhli vyšších skórů v proměnných AGRDOM, GRRET a ON. Naopak jejich „Strach z agrese“ – FA je nižší než u mladších dětí. U sedmiletých dětí chybí hodnoty u proměnné ANX, což

nebývá obvyklé – může se jednat buď o málo pravděpodobnou náhodu, nebo o chybu v hodnocení a skórování protokolů. V této skupině též evidujeme nejméně druhů proměnných, pouze 13, u žáků o rok mladších je to 20 druhů proměnných a u osmiletých 19.

Hodnoty dosažené u jednotlivých proměnných jsou shrnuty v tabulce č.43:

5.sada Obr	celkem, n=60		dívky, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
AGRIMP	1,85	1,783	1,633	1,81	2,067	1,76	1,65	2,059	1,95	1,432	1,95	1,877
AGRDOM	0,233	0,851	0,367	1,066	0,1	0,548	0,2	0,616	0,1	0,447	0,4	1,273
AGRRET	0,3	0,809	0,4	0,932	0,2	0,664			0,15	0,671	0,75	1,118
AGRJEAL	0,05	0,287			0,1	0,403	0,05	0,224			0,1	0,447
AGRDEF	0,017	0,129			0,033	0,183					0,05	0,224
AGRINST	0,05	0,22	0,033	0,183	0,067	0,254					0,15	0,366
SEXPRE	0,1	0,399	0,1	0,403	0,1	0,403	0,2	0,523	0,1	0,447		
B	0,083	0,279	0,1	0,305	0,067	0,254	0,1	0,308	0,15	0,366		
AFTC	3,483	1,672	3,5	1,717	3,467	1,655	3,5	1,732	3,2	1,642	3,75	1,682
AMB	0,233	0,831	0,233	0,898	0,233	0,774	0,3	0,923	0,4	1,095		
SE	0,067	0,482	-0,033	0,49	0,167	0,461	0,2	0,696	-0,05	0,394	0,05	0,224
R	0,033	0,181	0,067	0,254							0,1	0,308
DSUP	0,533	1,467	0,6	1,734	0,467	1,167	0,45	1,146	0,8	1,852	0,35	1,348
DMT	0,133	0,7			0,267	0,98	0,05	0,224			0,35	1,182
DH	0,067	0,318	0,1	0,403	0,033	0,183	0,05	0,224	0,1	0,447	0,05	0,224
NPRO	0,083	0,462	0,1	0,548	0,067	0,365	0,15	0,671			0,1	0,447
NAFFIL	0,4	0,785	0,567	0,971	0,233	0,504	0,4	1,095	0,25	0,55	0,55	0,605
NAPRO	0,083	0,424	0,1	0,548	0,067	0,254	0,1	0,308	0,15	0,671		
NAFECT	0,133	0,596	0,1	0,403	0,167	0,747	0,25	0,91	0,1	0,447	0,05	0,224
ON	0,483	1,157	0,5	1,075	0,467	1,252	0,35	0,813	0,4	0,995	0,7	1,559
FA	2,7	2,134	3,067	2,599	2,333	1,493	3,4	2,257	3,15	1,954	1,55	1,761
ANX	0,433	0,981	0,233	0,504	0,633	1,273	0,5	1			0,8	1,281
D	0,067	0,252	0,033	0,183	0,1	0,305	0,05	0,224			0,15	0,366
REL/MO	0,017	0,129			0,033	0,183	0,05	0,224				

Tabulka č.43: Osobnostní proměnné u 5.sady kartiček – Obr

Jak naznačuje širší evidovaných proměnných v páté sadě, odpovědi dětí na otázku „Co si každý obr myslí / co cítí a proč?“ byly velmi pestré. U prvního obrázku děti často uváděly, že obr někoho zdraví, na někoho mává nebo se s někým loučí, u posledního se jim zase zdálo, že obr chce něco rozbít či zničit, někoho zabít nebo někomu ublížit, protože je zamračený a má palici / kyj. Odpovědi obsahující různé agresivní tendence byly poměrně časté např. „obr jde něco zničit / bořit / rozšlapat“, „obr chce rozbít všechny stromy, protože má špatný den“, „obr

chce něco ukrást“, „obr se směje, že někoho napálil“. Některé odpovědi však vůbec agresivní nebyly, ba právě naopak, např. „obr je hodný, myslí na dobro, chce pomoci lidem“, „obr č.1 a 2 si myslí, že spolu půjdou do hospody a budou tam pít pivo“, „obr si chce vzít Sněhurku za ženu, protože Sněhurka je nejhodnější“, „obr dělá lidem legraci za odměnu, rád se předvádí“. V prvním příkladu („obr chce pomoci lidem“) lze identifikovat obranný mechanismus „Reaction formation“, jehož princip spočívá v tom, že neakceptovatelné pocity a přání jsou transformovány do jejich extrémních protějšků; v tomto případě nejde pouze o negaci, ale o manifestaci nějaké pozitivní akce (Coulacoglou, 2009).

Několikrát jsme opět zaznamenali modifikaci jedné odpovědi, např. „obr č.1 si myslí, že má nejhezčí vousy, obr č.2 si myslí, že má nejhezčí vlasy, obr č.3 si myslí, že je nejsilnější, protože má nejhezčí vlasy i vousy“ – tento typ odpovědi však nebyl tak četný jako v prvních třech sadách kartiček.

Na dotaz „Který je obr z pohádky a proč?“, odpovídali probandi takto:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	20%	20%	kartička 1	5%	11,3%	10,5%
kartička 2	10%	15%	kartička 2	19%	15,4%	14,5%
kartička 3	65%	60%	kartička 3	76%	73,3%	75%
kart.2 + 3	2,5%	5%				
žádný	2,5%					

Tabulka č.44: Odpovědi na otázku „Který je obr z pohádky a proč?“

Na prvním místě se u všech sledovaných skupin dětí umístil obr č.3. Obvykle jsme obdrželi, stejně jako řečtí kolegové, tato vysvětlení: „drží palici / kyj / zbraň“, „je zlý / nejzlejší, je nejsilnější“, „protože tak vypadá“. Na druhém místě uváděli české děti obra z kartičky č.1, zatímco u dětí z Řecka to byl obr č.2.

Obr č.3 byl absolutně nejčastěji vybírán také u další otázky „Kterého obra se nejvíce bojíš a proč?“. Působí nejstrašidelněji a nejhrůzostrašněji, protože „má kyj / palici / zbraň“ (nejčtetnější odpověď), „mohl by mě / nás / někoho zabít / bouchnout“, „protože se mračí / má vousy“, „protože je zlý / vypadá hrozivě / je naštvaný“. Na řecké děti působí také trochu hrozivě obr č.2, zatímco z českých respondentů jej neoznačil nikdo; našim žákům většinou připadal hodný, milý a zábavný.

Celkové hodnocení vypadá následovně:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	5%		kartička 1	2,5%		
kartička 2			kartička 2	5,5%	7%	5%
kartička 3	90%	95%	kartička 3	92%	93%	95%
žádného	5%					
všech		5%				

Tabulka č.45: Odpovědi na otázku „Kterého obra se nejvíc bojíš a proč?“

Stejně jako u sady s Vlkem a Ježibabou jsme u dvou respondentů odhalili obranný mechanismus negace, jeden z nich konkrétně odpověděl „nebojím se žádného, protože jsou všichni milí“. Podobný argument tento proband uvedl i u další otázky „Který obr je podle tebe ze všech nejhorší a proč?“. „žádný není nejhorší, protože se mi všichni líbí“.

U dotazu „Který obr je podle tebe ze všech nejhorší a proč?“ registrujeme podobný výsledek jako v předchozím případě:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	7,5%	15%	kartička 1	6,3%	3,2%	4%
kartička 2	17,5%	5%	kartička 2	7,6%	8,2%	4,6%
kartička 3	72,5%	80%	kartička 3	86,1%	88,6%	91,4%
žádný	2,5%					

Tabulka č.46: Odpovědi na otázku „Který obr je podle tebe nejhorší a proč?“

Prvenství také náleží obru č.3, není už ale tolik výrazné jako v předchozím případě. Více skóroval i obr č.2, jenž ve většině pozorovaných skupin předstihl obra č.1. Argumenty pro třetího obra jsou totožné jako u minulých otázek: „má palici / kyj“, „má vousy“, „vypadá hrozivě“, „je zlý/ nejvíc zlý“, „může někoho zabít / bouchnout“.

Na dotaz „Co může zlý obr udělat?“ jsme kromě předvídatelných reakcí jako např. „může někoho uhodit, rozšlápnout, zabít, sníst, všechno rozbít“ apod. získali i originální odpovědi, např. „může zavřít lidi do jeskyně“, „může utrhnout vílám křídla“, „může dát někoho do kapsy, „může někoho pohladit“, „může zastavit provoz na silnici“, „může vypít všechnu vodu světa, nechat lidi vyhladovět“.

Co se týká jmen vymyšlených pro obry, lze je shodně jako u Ježibaby rozdělit do tří skupin:

- První a nejpočetnější skupinu tvoří jména kamarádů, příbuzných či známých. Ve většině případů to samozřejmě neznamená, že by děti takto negativně vnímaly svoje blízké, spíše šlo opět (jako u karet s ježibabami) o nedostatek fantazie. Děti uváděly jména jako Adam, Honza, Ivan, Filip, Martin, Pepa apod. Křestní jména jsou druhým nejčastějším způsobem pojmenování i v řeckém vzorku, kde jej volilo 28 – 40% šesti a sedmiletých, resp. 19 – 24% osmi až devítiletých probandů (jinak u každé karty).

- Druhou skupinu tvoří jména, která nějakým způsobem obry charakterizují, a to buď podle vnějších znaků (oblečení či vzhled), např. Botáč, Zubáč, Vousáč, Mrňous, Černovlas nebo podle činností, které vykonávají, např. Mávač (obr č.1), Smáč (obr č.2), Bojovač, Boučač, Zabiják (vše obr č.3), či dle jejich vlastností, např. Hodňásek, Zlobiva, Zlomysl, Chytrolín, Kamarád, Trdlo apod. (tento typ jmen však byl jen ojedinělý). Zajímavá jsou také popisná pojmenování jako smutný Obr, legrační Obr, Obr všech zlých, Obr, který zabil každého, Obr všech království – také nebyla příliš častá. Popisná jména se u nejmladších respondentů z Řecka vyskytovala nejčastěji, uvedlo je (opět v závislosti na konkrétní kartičce) 40 – 48% nejmladších a 47 – 59% osmi a devítiletých dětí.

- Do třetí skupiny můžeme zařadit jména originální, buď inspirovaná jinými fiktivními postavami jako např. Kyklop, Brumbál, Hagrid, Jake, Jack aj., nebo zcela vymyšlená, např. Směsík Akík, Šera, Godan, obr Pel, Kolonád, Strom. Tato pojmenování však nebyla příliš frekventovaná.

6.6 Scény z Červené karkulky

U šesté sady jsme místo dotazu „Co si každá postava myslí / cítí a proč?“ zadávali instrukci „Popiš, co se děje na každém obrázku.“ Tato předposlední sada kartiček je zaměřena především na odhalení kvality vztahu dítěte s matkou a na superego, které se demonstruje v proměnné Morální zásady (MOR). Oproti minulým podnětovým sadám jsme zachytili jen polovinu, tj. 15 proměnných, a to AGRINSTR, B, AFTC, AMB, MOR, DMT, DH, NPRO, NAFFIL, NAPRO, NAFECT, ON, ANX, D, REL/MO. Z tabulky č.47 na další straně vyčteme, že tradičně vysoký skóre je v kategorii AFTC, norma se pohybuje v rozmezí 4 – 7

bodů, hodnoty 0 – 2 body budeme očekávat u proměnných MOR a D, 0 – 3 body u ANX. Velmi pravděpodobný je také výskyt B, AMB, NAPRO, NAFECT. Ve vztahu k matce REL/MO za normální považujeme, pokud respondent získá ± 1 bod (především první karta nabízí asociace s přísnou, trestající maminkou).

Přesná čísla vidíme v tabulce:

6.sada Sc-ČK	celkem, n=60		dívky, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
AGRINSTR	0,017	0,129			0,033	0,183					0,05	0,224
B	0,833	0,279	0,1	0,305	0,067	0,254	0,1	0,308	0,05	0,224	0,1	0,308
AFTC	5,3	1,68	5,7	1,512	4,9	1,768	5,55	1,605	4,95	1,731	5,4	1,729
AMB	0,133	0,566	0,133	0,571	0,133	0,571	0,1	0,308	0,15	0,671	0,15	0,671
MOR	0,65	1,055	0,633	0,999	0,667	1,124	0,5	1,051	0,4	0,882	1,05	1,146
DMT	0,017	0,129			0,033	0,183					0,05	0,224
DH	0,033	0,181			0,067	0,254					0,1	0,308
NPRO	0,017	0,129	0,033	0,183			0,05	0,224				
NAFFIL	0,05	0,22	0,1	0,305			0,05	0,224			0,1	0,308
NAPRO	0,333	0,705	0,233	0,626	0,433	0,774	0,15	0,489	0,2	0,523	0,65	0,933
NAFECT	0,517	0,748	0,533	0,86	0,5	0,63	0,3	0,571	0,95	0,945	0,3	0,47
ON	0,017	0,129	0,033	0,183					0,05	0,224		
ANX	1,167	1,38	1,067	1,53	1,267	1,23	1,2	1,281	1	1,654	1,3	1,218
D	0,867	0,769	1,033	0,809	0,7	0,702	0,85	0,875	0,7	0,801	1,05	0,605
REL/MO	-0,183	0,651	-0,2	0,61	-0,167	0,699	-0,4	0,598	-0,35	0,671	0,2	0,523

Tabulka č.47: Osobnostní proměnné u 6.sady kartiček – Scény z Červené karkulky

Odpovědi dívek se velmi podobají odpovědím chlapců co do hodnocených proměnných, je zde pouze o málo vyšší skór v AFTC. U dívek se nevyskytují proměnné AGRINSTR, DMT a DH, u chlapců jsme nezaznamenali kategorie NPRO, NAFFIL a ON. V rámci různých věkových skupin si můžeme povšimnout vyšších hodnot proměnných MOR a NAPRO u nejstarších dětí, sedmiletí mají zase vyšší hodnoty NAFECT a nejnižší skór AFTC (ovšem s nejširším rozptylem). Šestiletí skórovali v 11 různých proměnných, sedmiletí v 10 a osmiletí celkem v 13 proměnných.

U kartiček se scénami z pohádky o Karkulce jsme evidovali jak typické, tak originální odpovědi. Mezi typické patří k obrázku č.1 „maminka hubuje / nadává Karkulce / zlobí se na ni“, „maminka je na Karkulku našťvaná, že ji neposlouchala“, „maminka trestá Karkulku za něco“ (zde byla příčina velmi různorodá). Ojedinele byla dospělá postava na obrázku považována za babičku: „babička hubuje Karkulku, že něco provedla“, „babička dává

Karkulce trest, že si povídala ve škole“. Mnoho odpovědí obsahuje morální apel, např. „maminka říká Karkulce, aby si příště dávala pozor / aby si po cestě s nikým nepovídala“ apod.

Druhý obrázek působí pochmurným dojmem, děti k němu většinou uváděly „Karkulka je smutná / pláče, protože ji maminka vynadala / něco jí zakázala / něco jí nedovolila“, „pláče, protože je ztracená“, „Karkulka má domácí vězení“, „Karkulka je potrestaná“, „stýská se jí po mamince / je osamělá“. Slyšeli jsme ale i neutrální odpovědi např. „Karkulka se nudí ve svém pokoji“, „Karkulka odpočívá, že ji bolí nohy a pak dojde k babičce“, „Karkulka přemýšlí, jestli má navštívit babičku“. Některé odpovědi byly hodně nabitě různými druhy úzkosti či negativním vztahem k matce, např. „Karkulka je opuštěná venku, protože ji maminka vyhodila“, „maminka vyhnala Karkulku pryč, ať jí zmizí z očí, že už ji nechce vidět a že bude pět dní hladovět“.

Třetí obrázek evokoval odpovědi typu „maminka a Karkulka jsou šťastné, že se shledaly“, „maminka je ráda, že se Karkulka v pořádku vrátila“, „maminka se loučí s Karkulkou, protože Karkulka jde k babičce“, „maminka a Karkulka se mají rády“. Mezi originální odpovědi patří např.: „Karkulka pomohla mamince umýt nádobí, vyprat a vyluxovat“, „Karkulka se raduje, že se jí babička omluvila, protože to byla jiná Karkulka, která neposlouchala“; v této odpovědi je navíc vyjádřen obranný mechanismus popření. Zároveň si můžeme všimnout, že v dospělé osobě vidí respondent babičku a ne maminku, jak tomu bylo ve většině případů.

U jedné z respondentek jsme zachytili krásnou ukázkou dalšího obranného mechanismu, a to rozštěpení objektu. Rozštěpení znamená, že dítě nedokáže integrovat dobré a špatné stránky buď sebe či objektu do jednoho kohezivního celku. Rozštěpení objektu se často vyskytuje právě u šesté sady Scény z Karkulky – dítě uvádí protikladné popisy matky v závislosti na kartě, která ji zobrazuje, dokonce může na jednom obrázku považovat maminku za mrtvou a na jiném znovu za živou (Coulacoglou, 2009). V našem konkrétním případě vypadaly odpovědi dívky takto:

- karta č.1: maminka chce, aby vlk snědl Karkulku (?) je to zlá maminka (?) protože je na Karkulku zlá (?) protože se na ni mračí a ukazuje na ni prstem (?) zavřela Karkulku do vězení

- karta č.2: Karkulka brečí ve vězení v břiše vlka (?) brečí, protože ji vlk snědl (?) myslí si, že je na ni maminka zlá, a stýská se jí po hodné mamince, která jí umřela
- karta č.3: maminka je na Karkulku hodná, říká jí, aby ji nesnědl vlk
- Kterým obrázkem pohádka končí a proč?: č.3, protože se Karkulce narodila nová hodná maminka
- Kterým obrázkem bys chtěla, aby pohádka končila a proč?: č.3, protože je na ni maminka hodná, má tmavší vlasy, proto je hodnější

(pozn. Otazníky v závorce označují místo, kde examinator položil doplňující otázku.)

Na dotaz „Kterým obrázkem pohádka končí a proč?“ jsme obdrželi tyto odpovědi:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	17,5%	30%	kartička 1	22,8%	20,7%	18,4%
kartička 2	7,5%		kartička 2	5,2%	3%	4%
kartička 3	75%	70%	kartička 3	72%	76,3%	77,6%

Tabulka č.48: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem pohádka končí a proč?“

Přibližně ve třech čtvrtinách případů naši i řeckí probandi volili poslední kartu, nejčastějším odůvodněním bylo „protože maminka a Karkulka jsou šťastné“. Jako další odpovědi děti uváděly „protože se Karkulka vrátila“, „protože jsou Karkulka s maminkou spolu“, „protože je to veselý / šťastný obrázek“, „protože se mi ten obrázek líbí“, „protože je tam dobrý konec“. Zajímavé je zjištění, že zatímco u řeckých dětí s věkem stoupá preference posledního obrázku, u českých probandů má klesavou tendenci; náš vzorek je však příliš malý na jakékoli zobecnění.

Některé odpovědi obsahovaly morální podtext, zvláště u těch dětí, podle nichž pohádka končí kartou č.1, např. „protože skončí trest“, „protože maminka říká Karkulce, že to neměla dělat / aby si příště dávala pozor“, „maminka hubuje Karkulku – to nemůže být na začátku“.

Další otázka je velmi podobná, oproti té předchozí je však více zaměřená na touhy a přání dítěte – „Kterým obrázkem bys chtěl/a, aby pohádka končila a proč?“. Výsledky vidíme v následující tabulce:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	15%	10%	kartička 1	6,3%	6,2%	1,9%
kartička 2	5%	10%	kartička 2	0%	0%	1,4%
kartička 3	80%	75%	kartička 3	93,7%	93,8%	96,7%
kart.1 + 3		5%				

Tabulka č.49: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem bys chtěl/a, aby pohádka skončila a proč?“

Také u této otázky byl nejvíce vybíraným obrázkem ten poslední, v porovnání s řeckým vzorkem však vidíme větší preferenci karty č.1 u českých respondentů. Argumenty pro kartu č.3 byly podobné jako u předchozí otázky, tj. „protože je to veselé / šťastné / maminka a Karkulka jsou veselé / šťastné“, „protože se smějí“, „protože se Karkulka vrátila“, „protože je to dobrý konec / pohádky končí šťastně“ apod.

Pokud dítě zvolilo jako kýžený konec kartu č.1, byla jeho volba zdůvodněna nějakým vysvětlením s morální konotací např. „protože Karkulka ztratila košíček a maminka jí hurovala“, „protože Karkulka by se na další pohádku poučila, že už nemá povídat s vlkem“, „protože by Karkulka měla dostat vynadáno, že si povídala s cizími a přišla pozdě k babičce“. Zajímavá je odpověď osmiletého žáka, který vybral dvě karty jakožto závěr pohádky, což odůvodnil takto: „maminka by vynadala Karkulce, že nechodila po cestě, a pak by jí pomohla přemoci vlka“. Příkladem vysvětlení volby prostřední, nejméně preferované karty, může být např. „protože to vypadá, že Karkulka šla ven a je zase smutná“.

6.7 Scény ze Sněhurky

Podobně jako v minulém podnětovém setu jsme i u Scén ze Sněhurky zaregistrovali nižší počet osobnostních proměnných (celkem třináct: SEXPRE, B, AFTC, AMB, MOR, DH, NPRO, NAFFIL, NAPRO, NAFECT, ON, ANX, REL/FA) stejně jako jejich nízké hodnoty. Sedmá sada karet upozorňuje zejména na problémy vztahu mezi mužem a ženou, vztah mezi otcem a dítětem, konflikt mezi osobním zráním a setrváním v ranějším stadiu vývoje. Poslední z uvedených se manifestuje v otázkách „Kterým obrázkem pohádka končí a kterým bys chtěl/a, aby končila“, ostatní témata jsou demonstrována především prostřednictvím proměnných SEXPRE a REL/FA. V sedmém setu předpokládáme skóre 3 – 7 bodů v AFTC,

ostatní proměnné jsou minimální (nejvyšších čísel dosáhla právě SEXPRE) a jejich hodnota by neměla přesahovat 1 bod. Podrobnosti vidíme v tabulce č.50:

7.sada Sc Sn	celkem, n=60		dívký, n=30		chlapci, n=30		šestiletí, n=20		sedmiletí, n=20		osmiletí, n=20	
	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO	průměr	SO
SEXPRE	0,433	0,722	0,533	0,819	0,333	0,606	0,7	0,979	0,3	0,571	0,3	0,47
B	0,033	0,181			0,067	0,254	0,1	0,308				
AFTC	4,983	2,063	5,067	1,964	4,9	2,187	5,35	1,461	4,05	2,438	5,55	1,932
AMB	0,033	0,181	0,033	0,183	0,033	0,183	0,1	0,308				
MOR	0,033	0,181	0,067	0,365					0,1	0,447		
DH	0,033	0,181			0,067	0,254	0,1	0,308				
NPRO	0,067	0,252	0,1	0,305	0,033	0,183	0,05	0,224			0,15	0,366
NAFFIL	0,017	0,129	0,033	0,183			0,05	0,224				
NAPRO	0,083	0,334	0,1	0,305	0,067	0,365	0,1	0,308			0,15	0,489
NAFECT	0,183	0,39	0,233	0,43	0,133	0,346	0,2	0,41	0,2	0,41	0,15	0,366
ON	0,017	0,129			0,033	0,183			0,05	0,224		
ANX	0,133	0,43	0,133	0,434	0,133	0,434	0,25	0,55	0,05	0,224	0,1	0,447
REL/FA	0,017	0,39	0,033	0,49	0	0,263	0,05	0,394	-0,05	0,51	0,05	0,224

Tabulka č.50: Osobnostní proměnné u 7.sady kartiček – Scény ze Sněhurky a sedmi trpaslíků

Z tabulky vyčteme, že ve skupině dívek jsme nezaznamenali proměnné B, DH a ON, ve skupině chlapců postrádáme MOR a NAFFIL. Výsledná čísla obou porovnávaných skupin jsou prakticky totožná, dívky dosáhly nepatrně vyšších hodnot pouze v SEXPRE.

U šestiletých dívek a chlapců jsme se nesetkali s MOR a ON, u sedmiletých dětí chybí podobně jako v předchozích setech proměnných více, konkrétně kategorie B, AMB, DH, NPRO, NAFFIL a NAPRO. U nejstarších žáků se nevyskytly B, AMB, MOR, DH, NAFFIL a ON. Skupina šestiletých respondentů má vyšší hodnoty v proměnné SEXPRE, sedmiletí mají nejnižší skóre AFTC; ostatní čísla jsou velmi podobná.

Na výzvu „Popiš každý obrázek, co se na něm děje?“ děti k první kartě obvykle uváděly „princ si bere Sněhurku za ženu / mají svatbu“, „princ se chystá / chce políbit Sněhurku / její ruku“, „princ chce požádat Sněhurku o ruku“, „princ a Sněhurka jsou na báli a tančí“, „princ se představuje Sněhurce“. Jiný typ odpovědí jsme nezaregistrovali, pouze jeden respondent nepovažoval mužskou postavu za prince, ale za otce a obrázek popsal slovy „tatínek říká Sněhurce, aby byla opatrná“.

Odpovědi u druhé karty byly více různorodé, mužskou figuru považovali respondenti buď za prince, nebo za otce, výjimečně také za myslivce a jedenkrát dokonce za obra a jedenkrát

za trpaslíka. Nejčastěji děti uváděly „Sněhurka si povídá s princem / tatínkem“ – na dotaz „O čem si povídají?“ jsme se obvykle dozvěděli, že „tatínek vypráví Sněhurce pohádku“, nebo si povídají o mamince: „že maminka umřela / jakou mámu si má táta vybrat, že Sněhurka nechce macechu / tatínek chce najít novou maminku“. Velmi frekventovanou odpovědí též bylo „sedí spolu a dívají se na televizi“. V několika případech Sněhurka prosila krále (tatínka), „jestli si může vzít prince za muže / jestli jí dovolí jít na ples“. Mezi neobvyklé odpovědi můžeme zařadit např. „Sněhurka s princem odpočívají, protože celý den uklízeli“, „to je nevlastní tatínek a říká Sněhurce, že má uklízet, on sám je líný a je šťastný, když může ležet“, „Sněhurka našla jednoho trpaslíka“.

Odpovědi u třetí kartičky byly stejně jako v prvním případě hodně podobné, nejčastěji žáci popisovali výjev: „trpaslíci tančí / radují se / oslavují, že Sněhurka obživla / že bude svatba / že porazili zlou královnu“, „trpaslíci jsou rádi, že k nim Sněhurka přišla / jsou kamarádi“. Za jedinečné můžeme považovat odpovědi např. „Sněhurka se loučí s trpaslíky, protože odchází za princem do království“ nebo „trpaslíci jsou šťastní, protože jim Sněhurka dovolila umýt si ruce a naobědvat se“; takových odpovědí však bylo poskrovnu.

Na otázku „Kterým obrázkem pohádka končí a proč?“ jsme zaznamenali tyto výsledky:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	80%	80%	kartička 1	76%	68%	82%
kartička 2	2,5%		kartička 2	4%	8%	6%
kartička 3	17,5%	20%	kartička 3	20%	24%	12,4%

Tabulka č.51: Odpovědi na otázku „Kterým obrázkem pohádka končí a proč?“

Výsledky jsou u obou národností velmi podobné. Pohádka dle dětí nejčastěji končí obrázkem číslo 1, nejvíce uváděnými důvody jsou: „protože se princ a Sněhurka berou / mají svatbu“, „protože princ vysvobodil princeznu“, „protože je to šťastný konec“, „protože pohádka končí svatbou / šťastně“, „protože je obrázek nejhezčí“. Argumenty ve prospěch poslední karty znějí obvykle: „protože je to nejhezčí / veselý obrázek / všichni jsou veselí / šťastní“, „protože se mi líbí / líbí se mi trpaslíci“. Mezi originálnější odpovědi můžeme zařadit např. „protože nejdřív ji princ požádal o ruku a pak na svatbě tancují“, avšak s výrazně kreativními nápady jsme se jinak nesetkali.

Na dotaz „Kterým obrázkem bys chtěl/a, aby pohádka končila a proč?“ jsme dostali následující odpovědi:

	české děti			řecké děti		
	6-7 let n = 40	8 let n = 20		6-7 let n = 292	8-9 let n = 257	10-12 let n = 324
kartička 1	50%	60%	kartička 1	55,7%	68%	67,7%
kartička 2	12,5%	10%	kartička 2	10%	8,3%	6,6%
kartička 3	37,5%	20%	kartička 3	34,3%	23,7%	25,7%
kart.1 + 2		10%				

Tabulka č.52: odpovědi na otázku „Kterým obrázkem bys chtěl/a, aby pohádka končila a proč?“

Pokud by si děti samy mohly vybrat, kromě preferovaného prvního obrázku (svatba s princem) by volily i kartu číslo 3, na které je Sněhurka s trpaslíky (děti by si přály, aby s nimi Sněhurka zůstala). To je však méně zralý způsob řešení a konce pohádky, než kdyby se Sněhurka vdala a vstoupila tak do světa dospělých; proto na našem i řeckém vzorku pozorujeme větší preferenci u mladších dětí. Odůvodnění výběru těchto karet je ve většině případů stejné jako u předcházející otázky, tj. u karty č.1: „protože je tam svatba / tak končí každá pohádka / je to šťastný konec“ atd. a u karty č.3: „je to nejhezčí obrázek“, „líbí se mi trpaslíci“ apod. Originální odpovědi registrujeme u respondentů, kteří volili jako kýžený konec pohádky prostřední obrázek, např. „protože se tatínek nezlobí“, „protože tam nebyla macecha a oni (tatínek a Sněhurka) by si povídali, aby si tatínek nebral macechu“, „protože princ si přivedl Sněhurku domů a ona vypráví, jak se měla“, „protože aby lidé, kteří se na pohádku o Sněhurce dívali, viděli i byt, kde Sněhurka s princem bydlí“. Dva osmiletí respondenti, kteří vybrali dva obrázky jako závěr pohádky, své rozhodnutí odůvodnili následovně: „napřed by Sněhurka poprosila tatínka, ten by jí to dovolil a pak by si vzala prince“ (tj. pořadí karet 2 – 1) a „princ by vysvobodil Sněhurku a ta by se pak vrátila domů“ (tj. pořadí karet 1 – 2).

7 Shrnutí

V empirické části porovnááme celkové hodnoty dosažených osobnostních proměnných u našich respondentů (tj. všech šesti až osmiletých žáků, dívek i chlapců dohromady) s hodnotami, kterých dosáhly řecké děti ve věku 7 – 12 let. Dále už jen v rámci českých probandů mezi sebou celkově srovnáváme jednak skupiny dívek a chlapců, jednak skupiny

šesti, sedmi a osmiletých dětí. Kromě toho jsme hledali shody a rozdíly v dosažených osobnostních proměnných mezi skupinami různého pohlaví a odlišného věku také u jednotlivých sad podnětových karet. U těchto sad jsme taktéž srovnávali odpovědi našeho kompletního vzorku se vzorkem řeckých dětí na dílčí otázky každé sady.

Co se týče celkových hodnot proměnných v českém a řeckém vzorku, můžeme konstatovat, že čeští respondenti skórovali ve většině osobnostních proměnných méně než respondenti z Řecka. Vysvětlení tohoto faktu může být mnoho – od rozdílností jednotlivých výzkumných vzorků až po osobnost examinátora a jeho zkušenosti. V celkovém srovnání českých dívek a chlapců vidíme méně rozdílů než ve srovnání šesti až osmiletých dětí, obecně však lze tvrdit, že rozdíly mezi sledovanými skupinami českých dětí nejsou zdaleka tak velké jako rozdíly mezi Čechy a Řeky.

Ve skupině osmiletých žáků jsme pomocí metod induktivní statistiky (Spearmanova korelačního koeficientu) porovnávali výsledky tří administrovaných metod: CPQ, Dotazníku stylů výchovy a FTT. Mezi FTT a CPQ jsme zjistili celkem 15 vzájemných vztahů (všechny na hladině významnosti 0,05), mezi FTT a hrubými skóry v Dotazníku stylů výchovy v rodině to bylo 11 korelací (osm na hladině významnosti 0,05, tři na hladině významnosti 0,01). Většinu souvislostí lze logicky interpretovat, některé korelace se však zdají být spíše náhodné.

Pomocí stejné statistické metody jsme zjišťovali i vztahy mezi jednotlivými proměnnými Testu pohádek a také mezi proměnnými a šesti souhrnnými kategoriemi, do nichž jsou rozřazeny. Celkem jsme zjistili 33 různých korelací (viz. tabulka č.53). Vzhledem k tomu, že každá kategorie obsahuje jiný počet proměnných, spočítali jsme poměr mezi počtem zjištěných korelací a množstvím proměnných, jež do určité skupiny náleží; z tohoto pohledu nejvíce vzájemných souvislostí vidíme mezi proměnnými z oblastí Touhy (Desires) a Emoční stavy (Emotional States), nejméně jich je ve skupině Potřeby (Needs).

	Imp. (10)	Ego Fn. (7)	Des. (3)	Needs (5)	Em.St. (3)	Obj.Rel.(2)
Imp. (10)	3	3	2	3	4	1
Ego Fn. (7)	3	0	5	1	3	0
Des. (3)	2	5	1	1	1	1
Needs (5)	3	1	1	1	1	0
Em.St. (3)	4	3	1	1	1	1
Obj.Rel.(2)	1	0	1	0	1	0
suma	16	12	11	7	11	3
poměr	1,6	1,7	3,7	1,4	3,7	1,5

Tabulka č.53: Počet korelací mezi proměnnými FTT z šesti různých kategorií

Podobně jako při hledání souvislostí mezi FTT, CPQ a Dotazníkem stylů výchovy jsme některé vztahy očekávali více, některé méně a některé vůbec. Po teoretické stránce je ale možné většinu korelací dobře interpretovat; kde jsme žádné vysvětlení nenašli, předpokládáme, že se jedná o náhodný výsledek.

Kromě korelací mezi dílčími proměnnými jsme zjišťovali též vztahy mezi proměnnými a jejich souhrnnými kategoriemi. Zde, v souladu s očekáváním, nejvíce vzájemně korelují jednotlivé proměnné s kategorií, do níž náleží. Ostatní zaznamenané vztahy jsou však také logické a pochopitelné.

Při vyhodnocování Testu pohádek jsme věnovali pozornost i kvalitativnímu hodnocení a porovnávali jsme výsledky v jednotlivých sadách podnětových kartiček. V každém setu jsme zaznamenali vždy jen určitou část osobnostních proměnných, každý byl na proměnné jinak bohatý, o čemž se můžeme přesvědčit v následující tabulce:

sada	počet evidovaných proměnných					
	celkem	dívky	chlapci	šestiletí	sedmiletí	osmiletí
1.-ČK	24	17	18	15	13	16
2.-Vlk	16	13	13	13	9	12
3.-Trpasl.	22	16	19	15	19	17
4.-Ježib.	24	21	20	17	13	19
5.-Obr	24	20	23	20	15	19
6.-Sc. z ČK	15	12	12	11	10	13
7.-Sc. z Sn	13	10	11	11	7	7
suma	138	109	116	102	86	103

Tabulka č.54: Počet evidovaných proměnných v jednotlivých sadách karet FTT

Kdyby se každá proměnná objevila v každém setu, měla by výsledná suma (v tabulce jde o políčko „suma – celkem“) hodnotu 210 (sedm sad krát 30 možných proměnných). Výsledek 138 nám ukazuje, že žáci využili všechny nabízené proměnné přibližně ze dvou třetin. Počet zjištěných proměnných je u dívek o málo nižší než u chlapců, z hlediska věkového rozdělení dětí vidíme, že nejmladší a nejstarší skupina dosáhla téměř shodného výsledku, zatímco u sedmiletých dětí byly odpovědi nejméně různorodé. Hodně podnětné byly sady karet 1, 3, 4 a 5, nejmenší variabilitu jsme zaznamenali v sadách 2, 6 a 7. Pouze šest proměnných – B, AFTC, AMB, NAFFIL, NAFACT a ANX – se vyskytlo v každém setu, z nich však jen AFTC byla vždy přítomna u každé sledované skupiny respondentů. U jednotlivých sad karet očekáváme výskyt následujících proměnných s těmito hodnotami:

- 1.sada Červená karkulka: 2-8b AFTC; 0-2b ANX; 0-1b AMB, MOR, SE, NAPRO, NAFECT, ON, D
- 2.sada Vlk: 3-8b AFTC; 0-2b ON, FA, ANX; 0-1b OA, AMB, MOR, D
- 3.sada Trpaslík: AFTC 1-6b; 0-2b DSUP, ANX; 0-1b SEXPRE, AMB, SE, DH, NAFFIL, NAFECT, ON, D
- 4.sada Ježibaba: 3-8b AFTC; 0-4b FA; 0-3b DSUP; 0-2b AGRIMP, ANX; 0-1b AGRENV, AGRJEAL, B, AMB, DMT, NPRO
- 5.sada Obr: 2-5b AFTC; 1-5b FA; 1-2b ANX; 0-4b AGRIMP; 0-2b DSUP, ON; 0-1b AGRDOM, AGRRET, AMB, SE, DMT, NPRO, NAFFIL, NAPRO, NAFECT
- 6.sada Scény z Karkulky: 4-7b AFTC; 0-3b ANX; 0-2b MOR, D; 0-1b B, AMB, NAPRO, NAFECT, REL/MO
- 7.sada Scény ze Sněhurky: 3-7b AFTC; 0-1b SEXPRE, NAFECT, ANX

Proměnné, jež nejsou explicitně uvedeny, by se u většiny respondentů neměly objevit; pokud je však skórujeme, považujeme za normální jejich hodnotu v rozmezí 0 - ±1.

Co se týče porovnání skupin dívek a chlapců a skupin šesti až osmiletých dětí, nebyly shledány příliš výrazné rozdíly. Sledované skupiny se nejčastěji liší ve výskytu určitých proměnných (v jedné skupině byla proměnná zaregistrována a v druhé ne), jinak jsou jejich hodnoty až na výjimky, jež jsme konkrétně zmiňovali u vyhodnocení každé sady, velmi podobné.

Značné shody nacházíme též ve srovnání vzorku českých probandů se vzorkem řeckých respondentů v odpovědích týkajících se preferencí jednotlivých karet u dílčích otázek každé sady. V polovině případů nalezneme úplnou shodu, tzn. že se všechny sledované skupiny shodly v pořadí preferencí všech tří obrázků, ve zbylých případech je shoda částečná, tj. respondenti se shodli na jednom pořadí (prvním nebo posledním), ostatní pořadí (první či druhé nebo druhé či třetí) jsou přehozená. Zajímavé je, že úplná shoda byla nalezena v setech 2, 6 a 7, což jsou sady, v kterých byla zjištěna nejmenší variabilita proměnných; to nás může vést k domněnce, že tyto sady se dětem zdají jednoznačné na interpretaci, podnětový materiál není tolik mnohovýznamný. Argumenty zdůvodňující konkrétní volbu určité karty jsou také ve většině případů velmi podobné.

8 Zodpovězení výzkumných otázek a diskuze

Na základě získaných výsledků a zkušeností se pokusíme zodpovědět výzkumné otázky položené v úvodu empirické části.

Je test pohádek využitelný v České republice u dětí ve věku šest až osm let?

Ano, test pohádek lze u takto starých dětí využít. Dle našeho názoru je však věk šesti let hraniční, neboť mnoho šestiletých a dokonce i část starších respondentů mělo potíže s pochopením některých otázek, především otázky „Jak se která postava cítí a proč?“, na kterou jsme často dostávali vágní odpovědi „cítí se dobře / špatně“, bez patřičného vysvětlení. V některých případech si dokonce děti protiřečily, aniž by své odpovědi dokázaly logicky zdůvodnit, např. „ježibaba je našťvaná, že je Sněhurka krásnější než ona (?) cítí se dobře“, nebo „Karkulka by chtěla mít modré šaty (?) protože růžové se jí nelíbí (?) cítí se dobře“. (pozn.: otazník v závorce značí místo, kde examinátor položil doplňující otázku.)

Zkušenosti ukazují, že děti měly největší problémy s odůvodňováním svých odpovědí – jak s objasňováním pocitů zobrazených postav, tak s vysvětlováním své preference v doplňujících otázkách každého setu. Naopak nejmenší problémy žákům činil popis scény u posledních dvou sad kartiček, svoje výroky také dokázali obvykle vysvětlit lépe než v případě osvětlování myšlenek a emocí v prvních pěti sadách (na základě této zkušenosti navrhuje změnit pořadí sad podnětových karet – viz. odpověď na další otázku) .

Během doby, kdy jsem získávala zkušenosti s administrací Testu pohádek, jsem dospěla k názoru, že kvalita odpovědi dětí není ani tak úměrná jejich inteligenčnímu kvocientu (ačkoli inteligence nepochybně hraje svoji roli), jako spíše míře spontánnosti, bezprostřednosti a fantazie dítěte. Několikrát se stalo, že o některém dítěti referovali učitelé či vychovatelé jako o chytrém a nadaném. Dítě opravdu znalo spoustu pohádek, umělo je krásně odříkat, vyzdvihnout stěžejní body příběhu, ale v testu odpovídalo spíše popisně, bez fantazie, pevně se drželo obsahu pohádky – jako by mělo naučený určitý způsob myšlení a řešení problémů a bálo se jakkoli „experimentovat“.

Test pohádek lze v České republice u šesti až osmiletých probandů velmi dobře využít; je však nutno počítat s tím, že u některých dětí odhalí osobnostních proměnných více a u

některých téměř žádné, neboť jejich odpovědi jsou z různých důvodů (stydlivost, nedostatek fantazie, rigidita, málo tvůrčího potenciálu, neochota spolupracovat, nezkušenost examinátora získat bohatší odpovědi atd.) příliš vágní a popisné. Dle mého názoru je důležitější kvalitativní než kvantitativní interpretace – konkrétně nalezení ústředního tématu („problému“) – pokud je přítomno, které se táhne odpověďmi respondenta v průběhu všech (nebo většiny) podnětových sad. Stejně jako u jiných diagnostických metod také musíme respektovat fakt, že bychom neměli vytvářet závěry na základě výsledků jednoho nástroje (obzvláště projektivního testu, kde mohou být výsledky ovlivněny mnoha faktory), ale měli bychom dát do souvislostí poznatky a informace z různých zdrojů.

Je možné test administrovat beze změn, nebo by bylo vhodné způsob testování či instrukce nějakým způsobem pozměnit?

Test je možné zadávat beze změn, osobně jsem však nezískala úplně dobrou zkušenost s tím, že dítě na počátku testování vypráví celé pohádky o Červené karkulce a o Sněhurce. Je samozřejmě nutné ověřit, zda respondent tyto pohádky zná, děti (zvláště mladší) se však vyprávěním pohádek většinou hodně vyčerpaly, byly dříve unavené, chtěly končit uprostřed testování, odpovědi odbývaly, aby test už měly rychle za sebou. Respondenty je jistě možné do určité míry usměrňovat, aby nepovídali dlouho, ale jen stručně v hlavních bodech; pro mnohé z nich však vystihnout a vyabstrahovat stěžejní body pohádky byl velmi těžký úkol. Nebylo ani dobré, pokud jim do povídání examinátor často zasahoval, neboť to narušovalo počáteční navazování vztahu.

Také jsem získala zkušenost (vzhledem k malému počtu respondentů ji bohužel nemohu zobecnit), že děti, které na počátku testování poctivě odříkaly celý příběh, měly při vymýšlení odpovědí v Testu pohádek větší tendenci držet se linie pohádkového příběhu než děti, s kterými jsme znalost pohádky neověřili tak důkladně.

Znalost pohádek je samozřejmě zapotřebí ověřit, lze tak ale učinit rychleji a bez zbytečného zatěžování dítěte, např. tím, že se examinátor ptá na konkrétní otázky týkající se pohádkového příběhu („Koho Karkulka potkala v lese?“, „Co udělal myslivec, když našel spícího vlka v babiččině chaloupce?“) nebo dítě doplňuje jen určité informace. Examinátor

také může sám vyprávět pohádku a v určitém momentu se naschvál splete – sleduje, zda ho dítě opraví apod.

Jiné změny v administraci nejsou, dle mého mínění, zapotřebí, jen bych se hlouběji zamyslela nad stanoveným pořadím administrace jednotlivých sad karet. Pokud si uvědomíme pořadí předkládání kartiček, vidíme, že se týkají pohádek: Červená karkulka – Červená karkulka – Sněhurka – Sněhurka – Obr – Červená karkulka – Sněhurka, to znamená, že se k pohádkám o Karkulce a o Sněhurce v závěru znovu vracíme. Námět do diskuze je, zda by nebylo lepší předkládat všechny sety týkající se konkrétní pohádky za sebou, tj. v pořadí Červená karkulka (1.sada) – Vlk (2.sada) – Scény z Karkulky (7.sada) – Trpaslík (3.sada) – Ježibaba (4.sada) – Scény ze Sněhurky (7.sada) – Obr (5.sada). Zároveň by nám toto upravené pořadí pomohlo zmírnit určitou stereotypnost při administraci, neboť v prvních pěti sadách pokládáme shodně otázky „Co si každá postava myslí a co cítí?“, až v posledních dvou žádáme respondenta „Popiš každý obrázek, co se na něm děje.“. Změnou pořadí jednotlivých setů bychom docílili i střídání různých typů otázek, tudíž i celá testová situace by mohla působit pestřejším dojmem.

Jak již bylo zmíněno u odpovědi na první výzkumnou otázku, respondenti reagovali lépe na pokyn „Popiš každý obrázek, co se na něm děje“. Domnívám se proto, že změna pořadí administrace sad kartiček by mohla vyhovovat inhibovaným dětem, které jen těžko hledaly odpovědi, protože by pro ně tento dotaz mohl představovat určitý záchytný bod a zároveň motivaci, neboť by pro ně odpověď na tuto otázku byla snazší.

Při administraci testu je nutné počítat s tím, že instrukce je obvykle třeba opakovat a klást doplňující otázky, abychom získali kompletní odpověď dítěte. Jen zřídka jsme obdrželi úplnou odpověď včetně motivace jednání a pocitů zobrazené postavy. Instrukce je možné opakovat ve stejném znění, nebo v malinko pozměněné podobě, což je podle nás lepší, neboť testová situace potom nepůsobí tolik stereotypně, navíc jinou formulací téže skutečnosti může dítě snáze pochopit, na co se ho ptáme. Již bylo řečeno, že hodně respondentů mělo potíže s dotazem „co která postava cítí“; v tomto konkrétním případě se lze místo toho zeptat „jak mu / jí je“, „jakou má náladu“ apod.

Jsou nějaká specifika v odpovědích takto starých dětí a jaká, vyskytují se nějaké typické odpovědi?

Mnohé odpovědi našich respondentů byly poměrně popisné a vágní. Zvláště patrné tomu bylo v prvním podnětovém setu Červená karkulka, který lze považovat za takový „zahřívací“, děti byly ještě poměrně nejisté a nevěděly, co mají od celé situace očekávat. U některých tyto odpovědi, v kterých nebylo možné najít prakticky žádnou proměnnou, přetrvávaly i v průběhu dalšího dotazování. Časté byly vágní a popisné odpovědi i u poslední sady Scény ze Sněhurky, což mohlo být způsobeno tím, že se jedná naopak o poslední sadu a děti už chtěly být hotové, nebo to může souviset s relativní jednoznačností a menší mnohovýznamovostí podnětového materiálu, jak jsme se o tom zmínili v předchozí kapitole. Během administrace testu jsme též několikrát zaznamenali modifikaci jedné odpovědi, kdy proband u každé postavičky z jednoho setu odpovídal téměř shodně, pouze s malými obměnami.

Nedokážeme říci, jestli méně bohaté odpovědi jsou specifikum této věkové skupiny žáků, neboť nemáme srovnání s jinými skupinami respondentů. Za tyto vágní odpovědi jistě nese svůj díl odpovědnosti i examinátor, který v dětech nedokázal podnítit větší zaujetí problémem a nevyprovokoval je k bohatší verbální produkci.

Zajímavé bylo zjištění, že některé děti do předkládaného materiálu obvykle projikovaly jedno své téma, které se táhlo jejich odpověďmi jako červená nit; v téměř každém podnětovém setu jsme pak zaznamenali odpověď obsahující určitou osobnostní proměnnou např. DSUP, NAFECT aj. Tuto variantu nepovažujeme za zmiňovanou modifikaci odpovědi u třech postav jedné sady karet, neboť se téma táhlo napříč jednotlivými sadami kartiček a muselo být přizpůsobováno obsahu té které pohádky. O tom, že si každý jedince do obrázků dosadil svůj „problém“ svědčí i nízké hodnoty u většiny proměnných a velké směrodatné odchylky, které nám znázorňují rozptyl hodnot u jednotlivých respondentů.

Typické odpovědi se objevují jak v českém, tak řeckém vzorku a obvykle jsou velmi podobné; my jsme je uvedli u vyhodnocení každé podnětové sady, odpovědi řeckých dětí jsou uvedeny v manuálu testu.

Existují rozdíly mezi sledovanými skupinami, tj. mezi skupinami šesti, sedmi a osmiletých dětí a mezi skupinami chlapců a dívek?

Mezi skupinami sledovaných probandů jsme nezjistili žádné výrazné rozdíly, získané výsledky jsou velmi podobné, a to jak mezi skupinami různého pohlaví, tak různého věku. Skupiny se obvykle lišily výskytem či absencí určité osobnostní proměnné, hodnota měřených proměnných však byla velmi podobná, zřídka byl větší rozdíl než jedna směrodatná odchylka. Konkrétní čísla jsou uvedena v kapitole výsledky (kap. 5.2 – Skupiny českých respondentů) a v příloze č.3 na konci práce. Nutno však poznamenat, že srovnání proběhlo pouze na základě údajů popisné statistiky, proto naše závěry nemůžeme nijak zobecnit.

Existují rozdíly mezi odpověďmi českých a řeckých dětí?

Český vzorek byl porovnáván s dvěma vzorky řeckými. S původním vzorkem jsme porovnali hodnoty naměřených proměnných (průměry a směrodatné odchylky), s revidovaným vzorkem jsme srovnávali rozdíly v odpovědích na otázky každého podnětového setu kartiček.

Výsledné hodnoty většiny měřených osobnostních proměnných jsou u českých probandů nižší než u jejich řeckých kolegů. Příčinou tohoto jevu může být několik skutečností. Jednak nevyváženost vzorků; zatímco český vzorek zahrnoval pouze 60 dětí ve věku 6 až 8 let, řecký vzorek je několikanásobně větší (803 respondentů) a také věkově rozsáhlejší – zahrnuje děti ve věku 7 – 12 let. Pokud budeme předpokládat, že starší děti poskytovaly významově bohatší odpovědi, vysvětlení je nasnadě. Mohli jsme mít také „smůlu“ při výběru respondentů a vybrali jsme zrovna takové, kteří odpovídali vágně a bez fantazie. Je též třeba připomenout, že český vzorek není reprezentativní – byl vybrán na základě dostupnosti.

Další možnou rušivou proměnnou je osoba examinátora. Při práci s každou diagnostickou metodou je zapotřebí mít určitou zkušenost, kterou examinátor teprve získával. Je možné, že kdybychom za nějakou dobu provedli retest, odpovědi českých probandů by obsahovaly více proměnných, protože by testující dokázal lépe klást doplňující otázky a více podnítit fantazii dětí. Chyba mohla vzniknout i při skórování jednotlivých protokolů; ačkoli se autorka rigorózní práce pečlivě držela instrukcí v manuálu a některé protokoly konzultovala přímo s autorkou Testu pohádek, není vyloučené, že by jiný hodnotitel odpovědi dětí oskóroval

trochu odlišně. I přes snahu o jednoznačný návod ke skórování v manuálu testu se zřejmě neubráníme vnášení subjektivního faktoru do hodnocení a interpretace. Posledním vysvětlením může být odkaz na samotnou realitu – třeba rozdíly mezi českými a řeckými dětmi opravdu takové jsou a my jsme pouze konstatovali *staus quo*.

Porovnání s revidovaným řeckým vzorkem čítajícím 873 respondentů při odpovědích na otázky každého podnětového setu přineslo více shod; české děti se se svými řeckými vrstevníky úplně shodly v polovině případů (tzn. že pořadí preferencí všech tří obrázků bylo shodné). Ve zbylých případech je shoda částečná, tj. respondenti se shodli na jednom pořadí (prvním nebo posledním), ostatní pořadí (první či druhé nebo druhé či třetí) jsou přehozená. Také argumenty vysvětlující konkrétní preferenci byly v mnoha případech podobné.

Úplnou shodu registrujeme v sadách s nejmenší variabilitou proměnných (jedná se o sety č.2, 6 a 7), což nás vede k hypotéze, že tyto sady jsou pro respondenty nejjednoznačnější na interpretaci, mnohovýznamovost podnětového materiálu není tak velká jako v ostatních případech.

Jak spolu navzájem korelují jednotlivé proměnné FTT a jejich oblasti?

V revidovaném Testu pohádek můžeme skórovat celkem 30 proměnných. Autorka testu je rozdělila do šesti větších skupin dle jejich povahy, přesné rozdělení je možné nalézt v teoretické části na straně 49. Charakter jednotlivých proměnných je různorodý, některé jsou si povahově velmi podobné, jiné jsou zase naprosto odlišné; proto mezi některými očekáváme více korelací než u jiných. Vzájemných souvislostí ale nemůže být příliš mnoho, jinak bychom si museli klást otázku, zda některá proměnná již není nadbytečná a má stále svůj smysl.

Při sledování vzájemných vztahů mezi proměnnými Testu pohádek jsme našli celkem 33 různých korelací (viz. tabulka č.53 na straně 136). Většina z nich je logická a očekávaná, našli jsme však i překvapivé souvislosti, které mohou být pouze náhodné. Největší poměr, tj. nejvíce korelací vzhledem k počtu proměnných v určité kategorii byl u skupin Touhy (Desires) a Emoční stavy (Emotional States). Tento fakt lze vysvětlit tím, že proměnné náležející do zmiňovaných skupin zahrnují velký počet osobnostních aspektů a mohou se vztahovat k mnoha odlišným situacím (zvláště proměnné ze skupiny Emoční stavy). Naopak

nejnižší poměry byly zjištěny u kategorie Potřeby (Needs) a také Vztahy k objektu (Object Relations); proměnné patřící do těchto skupin jsou poměrně přesně vyjádřené a vztahují se k zcela konkrétním vlastnostem a situacím.

Jednotlivé proměnné jsme porovnávali také s šesti souhrnnými kategoriemi. Zde je samozřejmě nejvíce korelací mezi určitou kategorií a proměnnými, které do ní náleží, stoprocentně to platí o skupinách Potřeby, Emocionální stavy a Vztahy k objektu. Z kategorie Touhy nekoreluje pouze jedna proměnná. Nejméně souvislostí mezi proměnnými a danou oblastí registrujeme u kategorie Fungování ega (Ego Functions).

Do vztahů jsme dávali také hodnoty dosažené v šesti souhrnných kategoriích (viz. tabulka č.20 na straně 97). Nejvíce korelací se objevuje u skupiny Emoční stavy, což je zřejmě z toho důvodu, že emoce a prožívání jsou neoddělitelnou stránkou všech našich myšlenek, představ a činů; proto tolik vzájemných souvislostí.

Ke svým zjištěním jsme bohužel neměli srovnání autorky testu Cariny Coulacoglou, neboť ta nepracovala se všemi třiceti dílčími proměnnými, ale porovnávala 13 primárních a 5 sekundárních faktorů zjištěných faktorovou analýzou. Nicméně jak je vidět z našich výpočtů, korelací mezi jednotlivými proměnnými není nadbytečně mnoho, což znamená, že každá proměnná má v testu svůj účel, a zjištěné vztahy mezi proměnnými a kategorií, do níž náleží, jen potvrzují příslušnost proměnné k dané skupině.

Jak vzájemně korelují výsledky různých metod (FTT, CPQ, Dotazník stylů výchovy) ve skupině osmiletých dětí?

Hodnoty dosažených proměnných v Testu pohádek jsme dávali do souvislostí jednak s výsledky osobnostního dotazníku pro děti, konkrétně 14 primárními faktory, jednak s hrubými skóry pro čtyři druhy komponentů (kladný, záporný, požadavků, volnosti) u každého rodiče (otce a matky) zjištěnými Dotazníkem stylů výchovy. Zabývali jsme se pouze vztahy na hladině významnosti 0,05, resp. 0,01. Některé souvislosti byly více, některé méně očekávané; většinu z nich však lze dobře interpretovat, alespoň z teoretického hlediska. Vzhledem k relativně malému vzorku respondentů musíme ale počítat i s určitým množstvím náhodných vztahů.

Mezi Testem pohádek a dotazníkem CPQ jsme našli celkem 15 korelací, nejvíce v kategorii proměnných FTT „Impulses“, která zahrnuje třetinu všech proměnných. Zjištěný charakter korelací jsme porovnávali i s kolegyní Daňovou Jurčovou (2011), která tyto diagnostické metody předkládala chlapcům z hlavního města Prahy ve věku 8 – 12 let. S kolegyní máme shodné pouze dvě souvislosti, v ostatních se lišíme.

Původní očekávání však byla větší – předpokládali jsme, že shody mezi oběma vzorky (tj. osmiletými dětmi z krajského města nad 100 tisíc obyvatel a 8 – 12 letými chlapci z hlavního města) budou výraznější. Nenaplnění našich původních představ může být způsobeno mnoha faktory – jinou skladbou vzorků z hlediska počtu (20 dětí z krajského města versus 40 chlapců z Prahy), z hlediska věku (pouze osmiletí respondenti vs. osmi až dvanáctiletí respondenti), i z hlediska pohlaví (chlapci i dívky vs. pouze chlapci), nereprezentativností obou vzorků (výběr na základě dostupnosti), odlišným způsobem skórování protokolů (i přes definovaná pravidla skórování nelze vyloučit subjektivní pohled), rozdílnou situací, ve které byly metody administrovány (nemusel být plně zachován požadavek objektivity), odlišnými zkušenostmi examínátorek s danými diagnostickými metodami.

Podobně je tomu i při zjišťování korelací mezi výsledky FTT a Dotazníkem stylů výchovy v rodině. Na našem vzorku jsme odhalili celkem 11 vzájemných vztahů mezi sledovanými proměnnými (tentokrát jsme nejvíce vztahů zaregistrovali v kategorii „Ego Functions“) a s kolegyní Daňovou Jurčovou (2011) jsme se shodli jen v jednom případě, a to ještě pouze částečně (proměnná Testu pohádek byla ve vztahu ke komponentu rodiče opačného pohlaví).

Původní očekávání byla – stejně jako v předchozí situaci – větší; vysvětlení pro danou skutečnost jsou podobná: nevyváženost a nereprezentativnost vzorků, nedodržení požadavku objektivity při administraci metod, odlišný způsob skórování a interpretace protokolů, jiné zkušenosti s diagnostickými materiály. Přesto jsme toho názoru, že naše zjištění jsou zajímavá a stojí za hlubší úvahu.

ZÁVĚR

Test pohádek je nový projektivní test, který se zaměřuje na diagnostiku osobnosti dítěte v mladším a středním školním věku. Vzhledem k tomu, že pro tyto účely nemáme k dispozici příliš mnoho metod, zvláště pro mladší školní věk, je tato metoda velmi vítanou možností, jak lépe odhalit a poznat osobnost dítěte. Test pohádek byl do dnešní doby standardizován v pěti zemích světa (Řecku, Rusku, Číně, Indii a Turecku), Česká republika je další v pořadí. Využitím a aplikací Testu pohádek v České republice a sběrem dat od šesti až osmiletých respondentů za účelem vytvoření plošných norem se zabývala i tato rigorózní práce.

V teoretické části jsme se pokusili nastínit problematiku pohádky jakožto žánru i psychologického tématu, neboť ze specifických znaků a vlastností pohádek čerpá právě Test pohádek. Dále jsme představili samotnou metodu, její vývoj, zvláštnosti administrace a interpretace, její výhody i nevýhody a možnosti využití. Poslední kapitola teoretické části byla věnována období mladšího školního věku, neboť naši cíloví respondenti spadali právě do tohoto vývojového období. Cílem teoretické části nebylo plně vyčerpávat uvedená témata, ale v kostce předat nejdůležitější informace o dané problematice.

Empirická část už byla celá zaměřena na zhodnocení získaných výsledků od jednotlivých skupin respondentů, na porovnání jednotlivých skupin mezi sebou i na mezikulturní srovnání s řeckým vzorkem. Mnoho prostoru jsme věnovali skupině osmiletých dětí, neboť těm byly kromě FTT administrovány ještě dva další nástroje (Dotazník CPQ a Dotazník stylů výchovy v rodině). Snažili jsme se o postihu vzájemných souvislostí mezi výsledky všech tří metod. Vzájemné vztahy jsme pomocí Spearmanova korelačního koeficientu zjišťovali také mezi jednotlivými proměnnými Testu pohádek a jejich souhrnnými kategoriemi. Výsledky v Testu pohádek jsme analyzovali opravdu podrobně, jednak z pohledu každé sledované skupiny respondentů, jednak z hlediska každé podnětové sady kartiček Testu pohádek.

Jsme si vědomi toho, že výsledky by mohly být zpracovány jiným způsobem, že bylo možné zaměřit se i na jiné aspekty testu (např. na obranné mechanismy místo na osobnostní proměnné) atd. Vycházeli jsme však z cíle, že námi získané výsledky budou použity pro vytváření plošných norem, proto jsme upřednostnili spíše nomotetický než kazuistický přístup; pokud jsme objevili nějaké zajímavé zjištění v rámci interpretace jednotlivých

protokolů, uvedli jsme je jako konkrétní příklad k vyhodnocení příslušné sady podnětových karet.

V závěru práce jsme se snažili pečlivě zodpovědět všechny stanovené výzkumné otázky, v rámci diskuze jsme se podělili o naše zkušenosti s administrací Testu pohádek, upozornili na některé nedostatky a nabídli několik nápadů, které by mohly přispět k hladšímu průběhu testování.

Věříme, že Test pohádek je jednou z metod, jež by mohla být využívána v širokém měřítku pro hodnocení struktury a dynamiky osobnosti dítěte školního věku. Díky svému podnětovému materiálu, vycházejícímu z pohádek, které jsou blízké snad všem dětem, je metoda respondenty velmi dobře přijímána a má potenciál odhalit zvláštnosti konkrétního jedince. V současné době probíhá v České republice sběr dat pro standardizaci testu a vytvoření norem; doufejme, že tyto snahy budou v blízké době završeny a klinická praxe bude obohacena o další diagnostickou metodu.

III LITERATURA

Použitá literatura:

1. *Akademický slovník cizích slov*. Kol. autorů. Praha: Academia, 1998, 1.vyd. 834s. ISBN 80-200-0607-9.
2. **Allen, K. E.; Marotz, L. R.** *Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let*. Praha: Portál, 2002, 1.vyd. 188s. ISBN 80-7178-614-4.
3. **Benešová, A.** *Děti a pohádky*. In: J. Červenka a kol. *O pohádkách*. Sborník statí a článků. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 310s.
4. **Benová, M.** *K psychologii pohádky*. In: J. Červenka a kol. *O pohádkách*. Sborník statí a článků. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 310s.
5. **Bettelheim, B.** *Kinder brauchen Märchen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1994, 17.vyd. 394s. ISBN 3-423-35028-8.
6. **Bettelheim, B.** *Za tajemstvím pohádek. Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 335s. ISBN 80-7106-290-1.
7. **Betz, O.** *Tajemný svět čísel. Mytologie a symbolika*. Praha: Vyšehrad, 2002, 1.vyd. 160s. ISBN 80-7021-546-1.
8. **Bílková, J.** *Pohádka a její využití v herních aktivitách*. Diplomová práce. Praha: katedra psychologie FF UK, 2004.
9. **Coulacoglou, C.** *The Fairy Tale Test. Manual. Revised Edition*. 2009. 353s.
10. **Coulacoglou, C.** *Fairy Tale Test – Interpretation*. Jednodenní seminář pořádaný katedrou psychologie FF UK, 7. 6. 2010.
11. **Čáp, J.; Čechová, V.; Boschek, P.** *Dotazník stylů výchovy pro děti od 8 do 12 let – manuál. Metodický materiál IPPP ČR*. Praha: IPPP ČR, 2000. 53s.
12. **Čeňková, J. a kol.** *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006, 1.vyd. 172s. ISBN 80-7367-095-X.
13. **Černoušek, M.** *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990, 1.vyd. 187s. ISBN 80-00-00060-1.
14. **Červenka, J.** *Pohádka a výchova dítěte*. In: J. Červenka a kol. *O pohádkách*. Sborník statí a článků. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 310s.

15. **Daňová Jurčová, I.** *Využití a aplikace testu pohádek v České republice (pro chlapce z hlavního města ve věku 6 – 12 let)*. Diplomová práce. Praha: katedra psychologie FF UK, 2011.
16. **Drapela, V. J.** *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997, 1.vyd. 175s. ISBN 80-7178-134-7.
17. **Franz von, M. L.** *Psychologický výklad pohádek. Smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Praha: Portál, 2008, 2.vyd. 182s. ISBN 978-80-7367-489-2.
18. **Fromm, E.** *Mýtus, sen a rituál a jejich zapomenutý jazyk*. Praha: Aurora, 1999, 1.vyd. 225s. ISBN 80-85974-70-3.
19. **Hendl, J.** *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál, 2006, 2.vyd. 583s. ISBN 80-7367-123-9.
20. **Horák, J.** *Česká pohádka v lidové a sběratelské tradici*. In: J. Červenka a kol. *O pohádkách*. Sborník statí a článků. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. 310s.
21. **Janátová, A.** *O tajemství pohádek neboli o skutečné lásce k moudrosti*. Olomouc: A&M Publishing, 2007. 46s. ISBN 978-80-87115-00-8.
22. **Kast, V.** *Mythos, Traum, Realität. Wiener Vorlesungen*. Wien: Picus Verlag, 2000. 60s. ISBN 3-85452-374-2.
23. **Kuric, J.** *Vývinová psychológia*. Nitra: Pedagogická fakulta, 1991. 115s.
24. **Langmeier, J.; Krejčířová, D.** *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006, 2.vyd. 368s. ISBN 80-247-1284-9.
25. **Lederbuchová, L.** *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: nakl. H&H, 2002, 1.vyd. 355s. ISBN 80-7319-020-6.
26. **Lurker, M.** *Slovník symbolů*. Praha: Universum, 2005. 614s. ISBN 80-242-1588-8.
27. **Lužík, R.** *Pohádka a dětská duše. Několik poznámek k problematice lidové pohádky*. Praha: nakladatel Václav Petr, 1944. 34s.
28. **Matějček, Z.** *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986, 1.vyd. 336s.
29. **Mertin, V.** *Ze zkušeností dětského psychologa. Na co se často ptáte*. Praha: Scientia, 2004, 1.vyd. 178s. ISBN 80-7183-316-9.
30. **Mocná, D.; Peterka, J. a kol.** *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, 1.vyd. 701s. ISBN 80-7185-669-X.

31. **Piaget, J.; Inhelderová B.** *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2000, 3.vyd. 144s. ISBN 80-7178-407-9.
32. **Porter, R. B.; Cattell, R. B.** *Osobnostní dotazník pro děti CPQ. Příručka*. Bratislava, Brno: Psychodiagnostika, 1998. 116s.
33. **Propp, V. J.** *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: nakl. H&H, 2008, 2.vyd. 343s. ISBN 987-80-7319-085-9.
34. **Říčan, P.** *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004, 2.vyd. 392s. ISBN 80-7178-829-5.
35. **Říčan, P.; Krejčířová, D. a kol.** *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 2006, 4.vyd. 604s. ISBN 80-247-1049-8.
36. **Schaffer, D. R.** *Developmental psychology. Childhood and Adolescence*. Brooks / Cole Publishing Company 1999, 5.vyd. 642s.
37. *Slovník literární teorie*. Kol. autorů. Praha: Československý spisovatel, 1984, 2.vyd. 465s.
38. **Stanovský, V.** *Na stříle. Úvahy, anekdoty, diagramy, zaříkadla, recepty, citáty o tradiční pohádce lidové a také trochu o pohádce moderní*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1968. 72s.
39. **Stein, M.; Corbett, L.** *Příběhy duše. Moderní jungiánský výklad pohádek*. Brno: Emitos a nakl. Tomáše Janečka, 2006. 178s. ISBN 80-903715-1-5.
40. **Streit, J.** *Proč děti potřebují pohádky*. Praha: Baltazar, 1992, 1.vyd. 80s. ISBN 80-900307-4-2.
41. **Svoboda, M.; Krejčířová, D.; Vágnerová, M.** *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál 2001, 1.vyd. 791s. ISBN 80-7178-545-8.
42. **Tolkien, J. R. R.** *Silmarillion. Mýty a legendy Středozeří*. Praha: Mladá fronta a.s., 2003, 2.vyd. 296s. ISBN 80-204-0999-8.
43. **Vágnerová, M.** *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000, 1.vyd. 522s. ISBN 80-7178-308-0.

Další informační zdroje:

44. **Coulacoglou, C.** *Fairy Tale Test – Interpretation*. Jednodenní seminář pořádaný katedrou psychologie FF UK, 7. 6. 2010.

Elektronické zdroje:

45. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Poh%C3%A1dka> (cit. 19.7.2010)
46. http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cerven%C3%A1_karkulka (cit. 26.7.2010)
47. http://cs.wikipedia.org/wiki/Sn%C4%9Bhurka_a_sedm_trpasl%C3%ADk%C5%AF
(cit. 28.7.2010)
48. <http://www.iencyklopedie.cz/ciselna-symbolika/> (cit. 29.7.2010)
49. <http://www.fairytaletest.com/> (cit. 15.8.2010)

IV PŘÍLOHY

- Příloha č.1: Podnětové kartičky
- Příloha č.2: Protokol Testu pohádek – anglická verze
- Příloha č.3: Hodnoty proměnných u jednotlivých skupin respondentů

PŘÍLOHA Č.1: Podnětové kartičky

Podnětových kartiček je celkem 21 – 7 sad po třech vyobrazeních. Reálná velikost jedné podnětové karty je formát A5.

PŘÍLOHA Č.2: Protokol Testu pohádek – anglická verze

Česká verze protokolu Testu pohádek je totožná s anglickou, odlišuje se jen titulní stranou. V české verzi je na úvodní straně tabulka se seznamem osobnostních proměnných – protože se však jedná o první, „nerevidovanou“ verzi, proměnné nejsou kompletní. Z tohoto důvodu jsme do přílohy vložili anglickou verzi protokolu.

FAIRY TALE TEST (FTT)

Carina Coulacoglou, PhD

Name:

Age:

Sex:

Social class:

School:

Mother's name

Father's name:

Family situation:

Siblings/ (names & ages):

Favourite fairy tale:

Did the child know the stories before or after the narration?:

Examiner:

Date of administration:

Please tell me the fairy tale of Little Red Riding Hood as you remember it

LITTLE RED RIDING HOOD

Please tell me the fairy tale of Snow White and the Seven Dwarfs as you remember it

SNOW WHITE AND THE SEVEN DWARFS

LITTLE RED RIDING HOOD

Here are three pictures of LRRH. What does each one think and feel? (Why?)

Card I:

Card II:

Card III:

"Which of the three is the one of the story? Why?"

This one (Card) Card

"Which one would you eat had you been the wolf? Why?"

This one (Card) Card

WOLF

Here are three wolves. What does each one think and feel? (Why?)

Card I:

Card II:

Card III:

"Which is the wolf in the story of Little Red. Why?"

This one (Card) Card

"Who scares you most? Why?"

This one (Card) Card

DWARF

Here are three dwarfs. "What does each think and feel? (Why?)"

Card I:

Card II:

Card III:

"Which is the dwarf of the Snow White story? Why?"

This one (Card)

Which of the three would SW wish to marry? Why?"

This one (Card)

WITCH

Here are three witches. What does each think and feel? (Why?)

Card I:

Card II:

Card III:

"Which is the witch in fairy tales. Why?"

"Which of the three scares you most. Why?"

"Which is the most wicked. Why?"

"What can a wicked witch do?"

Name the witches: Card 1:

Card 2:

Card 3:

GIANT

Here are three giants. What does each think and feel? (Why?)

Card I:

Card II:

Card III:

"Which is the giant in fairy tales. Why?"

"Which of the three scares you most. Why?"

"Which is the most wicked. Why?"

"What can a wicked giant do?"

Name the giants: Card 1:

Card 2:

Card 3:

SCENES FROM THE STORY OF LRRH

Here we have three scenes from the story of Little Red Riding Hood. Please describe what is going on in each picture.

Card I:

Card II:

Card III:

With which card does the story end? Why?

This one (Card)

With which card would you like it to end? Why?"

This one (Card)

SCENES FROM SNOW WHITE AND THE DWARFS

Here we have three scenes from the story of Snow White and the seven dwarfs. Please describe what is going on in each picture.

Card I:

Card II:

Card III:

With which card does the story end? Why?

This one (Card)

With which card would you like it to end? Why?

This one (Card)

PŘÍLOHA Č.3: Hodnoty proměnných u jednotlivých skupin respondentů

Příloha obsahuje čtyři tabulky, každá z nich se zabývá konkrétní skupinou respondentů: šestiletými dívkami, šestiletými chlapci, sedmiletými dívkami a sedmiletými chlapci.

Skupina šestiletých dívek:

prom/resp	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma	průměr	SO
OA					3	3				1	7	0,7	1,252
AGRIMP	7	5			2	3	1				18	1,8	2,486
AGRDOM					2	2					4	0,4	0,843
AGRRET											0	0	0
AGRENV		3			3		2			1	9	0,9	1,287
AGRJEAL			1							2	3	0,3	0,675
AGRDEF											0	0	0
AGRINSTR											0	0	0
SEXPRE	1	1	2	1	5			4		1	15	1,5	1,716
B	3	1	2	4	2						12	1,2	1,476
AFTC	37	45	43	28	42	34	46	27	22	49	373	37,3	9,214
AMB		1		7	1	2	1	3	2		17	1,7	2,111
MOR				2	2		5	4			13	1,3	1,889
SPRO											0	0	0
SPRIV											0	0	0
SE	-5		1	-1							-5	-0,5	1,65
R									1		1	0,1	0,316
DSUP					2	1	5				8	0,8	1,619
DMT											0	0	0
DH	3		1							1	5	0,5	0,972
NPRO			7					1			8	0,8	2,201
NAFFIL	1	3	3				3	5	2		17	1,7	1,767
NAPRO				1				1			2	0,2	0,422
NAFECT	1		1			1	1	3			7	0,7	0,949
ON	1			1	2	1	4	1	2		12	1,2	1,229
FA	9	4	14	6	5	9	10	12	4	4	77	7,7	3,622
ANX	10	2	5	7	9	2	6			6	47	4,7	3,561
D	2	4		1	6		1			5	19	1,9	2,283
REL/MO					-1				-1		-2	-0,2	0,422
REL/FA	-1		1			1					1	0,1	0,568

Tabulka č.55: Osobnostní proměnné u skupiny šestiletých dívek

Skupina šestiletých chlapců:

prom/resp	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma	průměr	SO
OA			3	1							4	0,4	0,966
AGRIMP	8	4	2	2	3	5	3			2	29	2,9	2,378
AGRDOM											0	0	0
AGRRET											0	0	0
AGRENV			2								2	0,2	0,632
AGRJEAL				2							2	0,2	0,632
AGRDEF											0	0	0
AGRINSTR											0	0	0
SEXPRE		5	1	2	2	1	2	2	1	1	17	1,7	1,337
B			1			3	1	1		1	7	0,7	0,949
AFTC	33	35	47	30	42	26	39	32	46	28	358	35,8	7,391
AMB	1		3	2			4	4			14	1,4	1,713
MOR	1	1					2				4	0,4	0,699
SPRO								1			1	0,1	0,316
SPRIV											0	0	0
SE	1		-1		2	-1			1	1	3	0,3	0,949
R				1					3		4	0,4	0,966
DSUP		3			5	3	2		8	6	27	2,7	2,869
DMT							1				1	0,1	0,316
DH	1	2	2	6						1	12	1,2	1,874
NPRO											0	0	0
NAFFIL		2			1					1	4	0,4	0,699
NAPRO	1				3	1					5	0,5	0,972
NAFECT		3		2	1	1	2	5	1	3	18	1,8	1,549
ON	1	1	3	1	2	4	2			1	15	1,5	1,269
FA	3	9	5	6	5	4	5	9	5	4	55	5,5	2,014
ANX	3	8	6		6	6	10	5	6	10	60	6	3,018
D	1	1	2	5	2	3	3	1		1	19	1,9	1,449
REL/MO		-2			-1	-1					-4	-0,4	0,699
REL/FA											0	0	0

Tabulka č.56: Osobnostní proměnné u skupiny šestiletých chlapců

Skupina sedmiletých dívek:

prom/resp	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma	průměr	SO
OA				2			1	1			4	0,4	0,699
AGRIMP	4	4	1	4	2	3	2	2	4	3	29	2,9	1,101
AGRDOM										2	2	0,2	0,632
AGRRET					1			3			4	0,4	0,966
AGRENV	4					3				2	9	0,9	1,524
AGRJEAL											0	0	0
AGRDEF											0	0	0
AGRINSTR											0	0	0
SEXPRE					1	3				1	5	0,5	0,972
B		1	1		1					1	4	0,4	0,516
AFTC	46	35	36	23	34	33	34	34	37	40	352	35,2	5,789
AMB			9			7	11	2	1		30	3	4,295
MOR		1	1	3	1	2					8	0,8	1,033
SPRO											0	0	0
SPRIV											0	0	0
SE	1	1		1			1	3		-1	6	0,6	1,075
R											0	0	0
DSUP	1	9					6	8	1	8	33	3,3	3,917
DMT				2							2	0,2	0,632
DH					3		2				5	0,5	1,08
NPRO											0	0	0
NAFFIL	1				1				1		3	0,3	0,483
NAPRO			1			2	3				6	0,6	1,075
NAFECT	2	1	4	3	1	3	3	1	2	7	27	2,7	1,829
ON		4	2	2	8		1	6	3	2	28	2,8	2,573
FA	15	4	10	5	9	8	4	16	8	8	87	8,7	4,138
ANX	2	1	3		8	1	3	4	2	9	33	3,3	2,983
D	2	2		1	1	1	3	4		5	19	1,9	1,663
REL/MO	-1				-2						-3	-0,3	0,675
REL/FA	-1						-1			1	-1	-0,1	0,568

Tabulka č.57: Osobnostní proměnné u skupiny sedmiletých dívek

Skupina sedmiletých chlapců:

prom/resp	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma	průměr	SO
OA								1			1	0,1	0,316
AGRIMP	2	3	5	2	4	3	2	3		2	26	2,6	1,35
AGRDOM					1						1	0,1	0,316
AGRRET											0	0	0
AGRENV											0	0	0
AGRJEAL											0	0	0
AGRDEF											0	0	0
AGRINSTR											0	0	0
SEXPRE				2	3		1	1			7	0,7	1,059
B		2	1					1	1		5	0,5	0,707
AFTC	25	22	41	33	30	9	21	37	37	10	265	26,5	11,138
AMB				5	1	1			1	1	9	0,9	1,524
MOR		2	3		3		2	3			13	1,3	1,418
SPRO								1	4		5	0,5	1,269
SPRIV							2				2	0,2	0,632
SE		1		1	2		2	-1	2		7	0,7	1,059
R											0	0	0
DSUP	2	2	9		1		6	4	6		30	3	3,127
DMT		1					2	1	2		6	0,6	0,843
DH											0	0	0
NPRO									3		3	0,3	0,949
NAFFIL			2	1	1			1			5	0,5	0,707
NAPRO			1		4			2			7	0,7	1,337
NAFECT	1		2	1	1		1		2	2	10	1	0,816
ON		3	2	2	3		3	2	1	2	18	1,8	1,135
FA	6	6	4	6	7	4	7	8	6	4	58	5,8	1,398
ANX	2	2	2	2	2	1	1	3	3	1	19	1,9	0,738
D	4			2			1	2	4		13	1,3	1,636
REL/MO			-2				-1				-3	-0,3	0,675
REL/FA			1					1		-1	1	0,1	0,568

Tabulka č.58: Osobnostní proměnné u skupiny sedmiletých chlapců

Skupina osmiletých dívek:

prom/resp	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma	průměr	SO
OA											0	0	0
AGRIMP	1		6	6		4	2			3	22	2,2	2,44
AGRDOM			5				1			1	7	0,7	1,567
AGRRET			6	3		2		3	2	1	17	1,7	1,947
AGRENV		3		1						1	5	0,5	0,972
AGRJEAL			6			6					12	1,2	2,53
AGRDEF			3								3	0,3	0,949
AGRINSTR					1					2	3	0,3	0,675
SEXPRE		1			1			1	1		4	0,4	0,516
B			1		1	3			1	3	9	0,9	1,197
AFTC	16	33	40	37	30	34	33	25	23	28	299	29,9	7,125
AMB					3		1			3	7	0,7	1,252
MOR	2	1	3		2			1	7	3	19	1,9	2,132
SPRO											0	0	0
SPRIV											0	0	0
SE	1				1			1		1	4	0,4	0,516
R						1	1		2		4	0,4	0,699
DSUP			6	5			2			1	14	1,4	2,271
DMT			1		2						3	0,3	0,675
DH								1		1	2	0,2	0,422
NPRO			4		1		1				6	0,6	1,265
NAFFIL	1	1	4	2	2	1	1	1	3	1	17	1,7	1,059
NAPRO			2			2	2	2			8	0,8	1,033
NAFECT		4	2	1	1			1	2		11	1,1	1,287
ON	1	2			1	1	1	2	2	5	15	1,5	1,434
FA	2	2	5	10	1	3	2	2	9	3	39	3,9	3,143
ANX	3	7	13	1	7	8	5	2	7	7	60	6	3,464
D	1	1	5	1	1	5	2	2	4	4	26	2,6	1,713
REL/MO			1	-1	1	1					2	0,2	0,632
REL/FA					1				1		2	0,2	0,422

Tabulka č.59: Osobnostní proměnné u skupiny osmiletých dívek

Skupina osmiletých chlapců:

prom/resp	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	suma	průměr	SO
OA			4	1				1			6	0,6	1,265
AGRIMP	3	3	1		5	4	1	2	4		23	2,3	1,767
AGRDOM		3									3	0,3	0,949
AGRRET			3	2						1	6	0,6	1,075
AGRENV							1		2		3	0,3	0,675
AGRJEAL									2		2	0,2	0,632
AGRDEF								1			1	0,1	0,316
AGRINSTR			1							2	3	0,3	0,675
SEXPRE							2			2	4	0,4	0,843
B	1		1			1					3	0,3	0,483
AFTC	37	39	39	30	38	36	32	28	44	40	363	36,3	4,923
AMB	1	5	2	1	3	2	1	4			19	1,9	1,633
MOR	1	3	4	2	3	2				3	18	1,8	1,476
SPRO											0	0	0
SPRIV											0	0	0
SE		1			-1			1			1	0,1	0,568
R	1		1		3		1				6	0,6	0,966
DSUP	2							4			6	0,6	1,35
DMT	5									3	8	0,8	1,751
DH			1		1		1	1			4	0,4	0,516
NPRO	1										1	0,1	0,316
NAFFIL		1			1	1	1		1		5	0,5	0,527
NAPRO	1				4		2	5		2	14	1,4	1,838
NAFECT	4			2			1	4	1		12	1,2	1,619
ON	5		2	2	4	2	9	3	1	5	33	3,3	2,584
FA	4	5	1	2	3	6	6	10	3	2	42	4,2	2,658
ANX	13	5	10	8	8	5	5	13	6	6	79	7,9	3,143
D	1	3		1	4	2	1	2	2	4	20	2	1,333
REL/MO					1	1			1		3	0,3	0,483
REL/FA											0	0	0

Tabulka č.60: Osobnostní proměnné u skupiny osmiletých chlapců